

Živeti zajedno

Različitosti i slobode
u Evropi 21. veka

Izveštaj Grupe uglednih ličnosti
Saveta Evrope

Živeti zajedno

Različitosti i slobode u Evropi 21. veka

Izveštaj Grupe uglednih ličnosti Saveta Evrope

Naziv engleskog izdanja:
Living Together – Combining Diversity and Freedom in 21st-century Europe
Council of Europe, May 2011

Odgovornost za izneta mišljenja u ovoj publikaciji snose autori i ona se ne moraju nužno slagati sa zvaničnim stavovima Saveta Evrope.

Izdavač

Savet Evrope

Kancelarija Saveta Evrope u Beogradu
Blue Center, blok 26, zgrada B
Španskih boraca 3, 11070 Beograd, Srbija
Tel. +381 11 71 555 18
www.coe.org.rs; www.coe.int

Za izdavača

Antje Rothemund

Urednik izdanja na srpskom jeziku

Nadia Ćuk

Stručna redakcija prevoda

Vladan Joksimović

Prevod

Helena Hirchenberger

Fotografija na koricama

© Council of Europe

Tiraž

1000 primeraka

ISBN 978-86-84437-45-9

Priprema i štampa

Dosije studio, Beograd

Sadržaj

Rezime	5
Načela	6
Predlozi	6
Uvod	9
Prvi deo – Pretnja	13
A. Koji su rizici i koliko su ozbiljni?	13
1. Rastuća netrpeljivost.....	13
2. Jačanje podrške populističkim i strankama koje šire ksenofobiju.....	19
3. Diskriminacija.....	20
4. Prisustvo populacije koja je praktično bez ikakvih prava	22
5. Paralelna društva	24
6. Islamski ekstremizam	26
7. Gubitak demokratskih sloboda.....	26
8. Mogući sukob između „verskih sloboda“ i slobode izražavanja	28
B. Šta se krije iza ovih rizika?.....	29
1. Nesigurnost	29
2. Imigracija	30
3. Iskrivljena slika o manjinama u medijima i negativni stereotipi	32
4. Kriza liderstva.....	34
Drugi deo – Odgovor	37
A. Osnovna načela	37
B. Vodeći nosioci promena	41
1. Edukatori.....	41
2. Masovni mediji	43
3. Poslodavci i sindikati	45
4. Civilno društvo	46
5. Crkve i verske zajednice	49

6. Poznate ličnosti i „uzori“	50
7. Mali i veliki gradovi	53
8. Države članice	58
9. Evropske i međunarodne institucije	58
C. Predlog mera	61
I. Strateške preporuke	61
II. Specifične preporuke	63
Prilog 1: Mandat članova Grupe	73
Prilog 2: Sastanci Grupe sa intervjuisanim osobama	75
Prilog 3: Korišćeni izvori	77

Rezime

Generalni sekretar Saveta Evrope Torbjorn Jagland je u leto 2010. godine zamolio nezavisnu „Grupu uglednih ličnosti“ (u daljem tekstu Grupa) da pripremi izveštaj o izazovima koji nastaju usled ponovnog širenja netolerancije i diskriminacije u Evropi. Izveštaj obuhvata procenu ozbiljnosti rizika, utvrđuje njihove uzroke i iznosi niz predloga za „zajednički život“ u otvorenim evropskim društvima.

Grupu od devet članova (od toga) četiri žene i pet muškaraca, iz različitih država članica Saveta Evrope predvodio je bivši ministar spoljnih poslova Nemačke Joška Fišer. Pored Fišera, Grupu su činili: Ema Bonino (Italija), Timoti Gerton Eš (Velika Britanija), Martin Hirš (Francuska), Danuta Hibner (Poljska), Ajša Kadioглу (Turska), Sonja Liht (Srbija), Vladimir Lukin (Ruska Federacija) i Havijer Solana (Španija), a za izvestioca je imenovan Edvard Mortimer (Velika Britanija).

Zaključke do kojih je došla i preporuke koje je pripremila, Grupa čvrsto temelji na načelima Evropske konvencije o ljudskim pravima, sa posebnim akcentom na ličnim slobodama i jednakosti pred zakonom. Uočljivo je da su danas, diskriminacija i netolerancija široko rasprostranjene pojave u Evropi, naročito prema Romima i doseljenicima, kao i prema osobama sa imigrantskim poreklom, koje se često tretiraju kao stranci, čak i u onim zemljama u kojima su rođeni i čiji su državljani.

Izveštaj nedvosmisleno zastupa stanovište da je pitanje identiteta pitanje dobrovoljnog i ličnog opredeljenja svakog pojedinca, te da niko ne bi trebalo da bude primoran da prihvati jedan primarni identitet koji isključuje sve ostale. Navodi se da je evropskim društvima potrebno da prigrlje različitosti i prihvate da pojedinac može biti „višeznačni“ Evropljanin – na primer Nemač truskog porekla, Francuskinja poreklom iz Severne Afrike ili Britanac azijskog porekla, jednako kao što se može biti Afro-amerikanac ili Amerikanac italijanskog porekla. Međutim, to može zaživeti samo ukoliko se svi oni koji imaju trajno prebivalište na teritoriji jedne države uvažavaju kao njeni građani, bez obzira na njihovo versko opredeljenje, kulturu i etničku pripadnost, smatraju jednakim pred zakonom, pred institucijama države i ravnopravnim sa ostalim građanima. Kao građani u demokratskom društvu oni treba da imaju zagarantovano pravo da učestvuju u donošenju zakona i njihova reč treba da se čuje u tom procesu. Istovremeno, to isključuje mogućnost da svoju religiju i kulturu koriste kao izgovor za kršenje zakona i pravnih normi zemlje u kojoj žive.

Izveštaj je podeljen u dva dela: „Pretnja“ i „Odgovor“. U prvom delu Grupa navodi osam specifičnih pretnji vrednostima Saveta Evrope: rastuća netrpeljivost; jačanje podrške populističkim strankama koje šire ksenofobiju; diskriminacija; prisustvo populacije koja je praktično bez ikakvih prava; paralelna društva;

islamski ekstremizam; gubitak demokratskih sloboda i mogući sukob između „verskih sloboda“ i slobode izražavanja. Iza ovih pretnji, kako se navodi, leži nesigurnost (koja potiče od ekonomskih poteškoća sa kojima se suočava Evropa i svesti o relativnom slabljenju), pojava masovne imigracije (lična iskustva i opšte viđenje te pojave); iskrivljena slika o manjinama u medijima i negativni stereotipi, kao i manjak lidera koji ulivaju poverenje i jasno izražavaju viziju o budućnosti Evrope.

U drugom delu ovog izveštaja Grupa predlaže 17 načela kojima bi Evropa trebalo da se rukovodi, polazeći od konstatacije da „u osnovi treba da postoji saglasnost da se zakon mora poštovati, kao i zajedničko razumevanje šta zakon jeste i kako on može da se menja“. Potom se navode najvažniji društveni činioci koji su kadri da dovedu do potrebne promene u stavovima javnosti: edukatori, masovni mediji, poslodavci i sindikati, civilno društvo, crkve i verske zajednice, javne ličnosti, gradovi, države članice, evropske i međunarodne institucije. Za većinu ovih kategorija, izveštaj sadrži i kratak „portret“ grupa i pojedinaca, čiji rad Grupa smatra „vrednim pohvale i primerom za druge“. Na kraju izveštaja nalaze se zaključci u formi 59 „predloga mera“, od kojih „strateške preporuke“ obuhvataju prvih 17, dok su ostale „specifične preporuke“ koje se uglavnom odnose na Evropsku uniju, Savet Evrope i njihove države članice.

Načela

Sedamnaest osnovnih načela predstavljenih u drugom delu, čine svojevrsni priručnik o bogatstvu različitosti i namenjeni su prvenstveno donosiocima odluka, kreatorima stavova javnog mnjenja i aktivistima organizacija civilnog društva, da ga usvoje i koriste u radu. Grupa se nadalje bavi pravima i obavezama svih građana demokratskog društva, a posebno doseljenika i manjina, jednakim pravima muškaraca i žena, i činjenicom da pod uslovom da poštuju zakon, od imigranata ne bi trebalo da se „očekuje da se odreknu svoje vere, kulture i identiteta“. U tom smislu se kao opravdane i neophodne vide dodatne mere, kojima bi trebalo osigurati da pripadnici ugroženih i marginalizovanih grupa zaista uživaju izvorno pravo jednakih mogućnosti. Istovremeno, potrebno je nastojati da se omogući pripadnicima različitih verskih, kulturnih i etničkih grupa da se međusobno upoznaju i da zajedno učestvuju u aktivnostima različitih udruženja na dobrovoljnoj osnovi. Konačno, Grupa podržava slobodu izražavanja, ali dodaje da „bez odgovarajuće reakcije ne sme ostati ni jedna izjava data u javnosti koja ima za svrhu da stvara ili pojačava predrasude o pripadnicima bilo koje društvene grupe – posebno pripadnicima manjina, imigrantima i njihovim potomcima“.

Predlozi

Strateške preporuke na kraju izveštaja direktno proizilaze iz navedenih načela. Države se podstiču da „sva prava i obaveze državljana, uključujući i pravo glasa, prošire na što veći broj svojih rezidenata“, a kao međukorak da im daju pravo glasa na lokalnim izborima. Od država se takođe zahteva da isprave „obmanjujuće informacije i stereotipe o migracijama“, kao i da svojim građa-

nima pruže „realniju sliku situacije migranata i predstave im sadašnje i buduće potrebe Evrope u pogledu migracija“. Opšte je poznato da svaka država ima pravo i obavezu da vrši kontrolu imigracije, ali se Evropljani ujedno obavezuju da „se prema licima koja traže azil i migrantima koji dolaze u Evropu odnose pravedno i humano“, sa primerenom solidarnošću i podeljenom odgovornošću svih država članica. Savet Evrope i Evropska unija se pozivaju da rade zajedno na „sveobuhvatnoj, doslednoj i transparentnoj imigracionoj politici“ za prostor čitave Evrope. Na kraju, narodi Evrope bi trebalo da se povežu „sa susedima na Bliskom istoku i u Severnoj Africi, koji danas tako hrabro ispoljavaju svoju privrženost univerzalnim vrednostima slobode i demokratije“, i da im ponude mogućnost da učestvuju, „sa odgovarajućim statusom“, u evropskim institucijama i sporazumima.

U okviru specifičnih preporuka Grupa navodi i preporuku generalnom sekretaru Saveta Evrope da imenuje specijalnog visokog predstavnika koji će upoznati lidere država sa sadržajem ovog izveštaja i pratiti njegovo sprovođenje, dok bi Poljska i Ukrajina, kao predsedavajuće Evropskom unijom, odnosno Komitetom ministara Saveta Evrope tokom jeseni ove godine, trebalo da sazovu zajednički samit kako bi „razmotrili pitanja kojima se bavio ovaj izveštaj i usaglasili zajedničku strategiju za delovanje u oblasti različitosti i ljudskih prava“.

Uvod

Na samom početku 21. veka građani Evrope imaju mnoštvo razloga da se osećaju zadovoljni. Uopšteno gledano, građani Evrope žive slobodnije, zdravije, bezbednije, bogatije, mnogo mirnije, a verovatno će živeti i znatno duže od svojih predaka koju su nastanjivali Evropu u prethodnim vekovima ali nažalost, i od svojih savremenika u mnogim drugim delovima sveta. Građani Evrope su ukinuli brojne nečovečne običaje iz prošlih vremena, uključujući smrtnu kaznu, i prihvatili su određeni stepen odgovornosti za dobrobit ostalih članova zajednice u teškim vremenima. Ne samo u 27 država članica Evropske unije, nego u svim državama članicama Saveta Evrope, kojih danas ima 47, građanska prava i slobode – iako još uvek prečesto narušavana i zanemarena – utemeljena su u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i nalaze potporu u presudama Evropskog suda za ljudska prava.

Pored svega, Evropu muči nezadovoljstvo. Građani nisu sigurni da njihovo blagostanje može odoleti usponu novih moćnih država, čije se privrede čine dinamičnijim i konkurentnijim od njihove. Oni strahuju da će produženje životnog veka, zajedno sa smanjenjem prirodnog priraštaja dovesti do manjka radno sposobnog stanovništva koje treba da izdržava i vodi brigu o rastućem broju penzionera. Istovremeno, prisutna je bojazan od priliva većeg broja ljudi iz drugih zemalja, koji se doseljavaju u potrazi za boljim životom, kao što je to bio slučaj sa brojnim Evropljanima u prošlosti, i čiji naporan rad i preduzimljivost mogu pomoći Evropi da reši prethodni problem. Zbog čega umesto da to pozdrave, građani Evrope zapravo strahuju? Zato što strahuju da će pridošlice naprosto biti toliko brojne da će dodatno otežati dugotrajnu nezaposlenost i siromaštvo što već ugrožava prosperitet, ali i zato što nisu skloni da svoje živote dele sa ljudima koje doživljavaju, opravdano ili ne, drugačijim od sebe.

Kako bi ublažile prethodnu bojazan, države koriste svoje pravo i obavezu da kontrolišu migracije. U isto vreme one moraju da podsećaju svoje građane na razloge zbog kojih su neki od imigranta potrebni društvu i treba da se osećaju dobrodošlim. Takođe, evropske vrednosti nalažu poštovanje osnovnih prava svakog ljudskog bića, bez obzira na nacionalnu pripadnost, ili nepripadnost. Istina, lica bez državljanstva, koja nemaju mogućnost da koriste zaštitu svoje matične zemlje, najčešće su oni za koje je poštovanje univerzalnih ljudskih prava od presudne važnosti.

Drugi strah građana Evrope – strah od različitosti – je tema kojom se ovaj izveštaj bavi. Dakle, započnimo podsećanjem na to da su se evropska društva međusobno razlikovala oduvek. Upravo je različitost bila izvor mnogih velikih dostignuća našeg kontinenta, ali je igrala ulogu i u nekim njegovim najvećim tragedijama kada se prema različitosti postupalo na pogrešan način.

Različitost je istovremeno i sudbina Evrope, iz dva razloga.

Prvo, velika većina onih koji su došli u Evropu tokom poslednjih decenija, pa i njihovi potomci, ostaće ovde. Mnogi od njih nastavljaju da održavaju veze sa kulturnim nasleđem svojih matičnih zemalja. Šta je u tome loše? Sve dok poštuju zakone, od ljudi koji dolaze da žive u novoj zemlji ne bi trebalo očekivati da napuste svoju veru, kulturu i identitet. U stvari, ta različitost može da podstakne stvaralaštvo koja je Evropi sada potrebnije nego ikad pre. Osim toga živeti zajedno u Evropi zahteva znatno šire vidike, pogled i van granica Evrope. Dešavanja u delovima sveta iz kojih ti novi Evropljani dolaze, a posebno ono što se događa između susednih zemalja Evrope, po svemu sudeći utiče na sve nas, bilo dobro ili loše. Mi ne smemo na sebe preuzeti da odlučujemo o sudbini naših komšija, ali moramo biti spremni da im pomognemo i da učimo od njih koliko god možemo.

Drugo, sama činjenica da Evropa stari znači da postoji potreba za još više imigranata. Evropska komisija procenjuje da bi bez njih u Evropskoj uniji u narednih 50 godina ukupan broj radno sposobnog stanovništva mogao opasti za skoro 100 miliona, čak i u slučaju da ukupan broj stanovnika nastavi da raste. To je recept za propast.

Prema tome, različitost će opstati. Ona oblikuje budućnost Evrope u svetu koji se brzo menja, i oblikovaće je i ubuduće. Zato je od suštinske važnosti da građani Evrope odgovore na njene izazove znatno uspešnije i odlučnije – i, da budemo otvoreni, mnogo bolje nego što to trenutno čine. Ovog puta ne smeju sebi dozvoliti da pogreše. Na nesreću, postoje znaci koji upućuju na opasnost da se krenulo baš u tom smeru.

U prvom delu našeg izveštaja opisujemo neke od tih naznaka i navodimo moguće uzroke. U drugom delu iznosimo osnovna načela za uspešnije delovanje, prepoznavamo vodeće nosioce promena i zaključujemo listom preporuka – strateških i konkretnih – koje se obraćaju nosiocima promena.

U vreme dok smo pripremali izveštaj, oko nas se rasplamsavala rasprava, kojoj su se priključili mnogi evropski lideri. Jedno za drugim, politički lideri Nemačke, Velike Britanije i Francuske izjavljivali su, skoro identičnim rečima, da je „multikulturalizam“ propao¹.

Izvesno je da smo mi svesni ove rasprave, ali možemo primetiti da se pojam „multikulturalizam“ koristi na toliko različitih načina, označava različite okolnosti za različite ljude i u različitim državama – bilo kao ideologija, niz strategija ili društvena realnost – da na kraju on mnogo više zbunjuje nego što pojašnjava. Odatle smo mi odlučili da taj pojam ne koristimo, nego da se usmerimo na utvrđivanje strategija i pristupa koji će omogućiti evropskim društvima da usklade slobode i razlike.

1 Govor Angele Merkel na stranačkoj konvenciji omladine CDU i CSU (*Junge Union*), Potsdam, 16. oktobar 2010; govor Dejvida Kameruna na Minhenskoj konferenciji o bezbednosti, 5. februar 2011, intervju Nikole Sarkozyja na francuskoj nacionalnoj televiziji TF1, 11. februar 2011.

Za potrebe pripreme izveštaja, Grupa je organizovala intervju sa brojnim učesnicima u pet evropskih gradova i koristila je obimnu dokumentaciju Saveta Evrope, drugih međunarodnih i nacionalnih organizacija (imena intervjuisanih osoba i korišćeni pisani izvori navedeni su u prilogima na kraju izveštaja). Posebnu zahvalnost dugujemo našem izvestiocu, Edvardu Mortimeru, za posvećenost, veliko razumevanje, kao i veštinu kojom je naše diskusije uobličio u skladan i razumljiv tekst. Želimo da istaknemo da je, iako smo zahvalni na svojoj podršci koja nam je ukazana i bez koje ne bismo mogli da završimo naš zadatak, odgovornost za iznete stavove isključivo naša.

Joška Fišer
Ema Bonino
Timoti Gerton Eš
Martin Hirš
Danuta Hibner
Ajša Kadioglu
Sonja Liht
Vladimir Lukin
Havijer Solana

aprila 2011. godine

Prvi deo – Pretnja

Zadatak koji nam je poveren traži da izvršimo procenu „koliko su ozbiljne pretnje koje ugrožavaju vrednosti Saveta Evrope, a koje su nastupile sa porastom netrpeljivosti“, i da potom utvrdimo njihove moguće uzroke. U prvom delu izveštaja nastojali smo da odgovorimo na zadatak, polazeći od nabiranja pojava o kojima je reč, i zatim, u kraćim crtama, ukazujući na njihove moguće uzroke.

A. Koji su rizici i koliko su ozbiljni?²

Pod pojmom „vrednosti Saveta Evrope“ podrazumevamo vrednosti koje su obuhvaćene Statutom organizacije i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima: mir, demokratija, ljudska prava i vladavina prava. Nalazimo da su ove vrednosti zaista ugrožene rastućom netrpeljivošću i drugim srodnim pojavama o kojima će biti reči u narednim poglavljima.

1. Rastuća netrpeljivost

Ova pojava aktivira najglasniji signal za uzbunu, a uočavamo je kroz neprijateljstvo i diskriminatorne postupke prema pripadnicima različitih grupa u današnjoj Evropi. Ne pretendujemo na to da na ovom mestu napravimo sveobuhvatnu listu grupa koje su izložene diskriminaciji. Svesni smo da se, na primer, homoseksualne, biseksualne i transrodne osobe susreću sa duboko ukorenjenim predrasudama, neprijateljstvom i rasporstranjenom diskriminacijom širom Evrope, pogotovo kada govorimo o njihovim pravima na slobodu okupljanja i slobodu izražavanja, koja se krše u više država članica Saveta Evrope³. Svesni smo da su i druge manjinske grupe, uključujući nacionalne i verske manjine, žrtve različitih oblika diskriminacije širom Evrope, međutim, u ovom izveštaju mi se posebno bavimo problemom širenja netrpeljivosti i neprijateljstva prema sledećim grupama:

a. Romi

Romi, zajedno sa Sintima (srodna grupa koja je u Evropu stigla iz Indije u ranom srednjem veku), čine najveću manjinsku zajednicu u Evropi. Procenjuje se da ovoj grupi, koja je već vekovima prisutna u gotovo svim državama čla-

² U ovom odeljku navodimo brojne primere iz svih delova Evrope. Dogovorili smo se da ne se navode imena, niti da se na drugi način pojedinačno ističu države članice Saveta Evrope. Postoji niz tela koja se time bave, uključujući organe Saveta Evrope i drugih institucija, a na čije izveštaje se i mi pozivamo. Naša namera je da u ovom izveštaju ispitamo i opišemo trendove zajedničke za većinu država, koji zahtevaju da sve članice odgovore na njih sa dužnom pažnjom.

³ *Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity*, izveštaj Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, mart 2010.

nicama Saveta Evrope, pripada između 10 i 12 miliona ljudi širom kontinenta. U pojedinim državama oni čine gotovo 10% od ukupnog broja stanovnika. Za razliku od drugih manjina, oni nisu ni „novopridošli“ niti imaju „zavičaj“ iz koga crpe bliže samo-određenje. Velika većina njih su državljani zemalja Evrope⁴. Oni nemaju ni sopstvenu religiju, niti matičnu državu koja im može pružiti podršku i zastupati njihove interese. Oni se razlikuju od ostalog stanovništva, u određenoj meri i fizičkim izgledom, češće svojom kulturom i tradicijom (čak iako većina više ne živi nomadski), a ponajviše svojom isključenošću iz društvenih tokova. Njihov prosečni prihod, učešće u obrazovanju i nivo zaposlenosti smešta ih na dno socijalne lestvice u svakoj državi. Ni jedna druga grupa ne trpi toliko izraženu diskriminaciju i predrasude. I nijedna evropska država ne može da se pohvali načinom na koji se ophodi prema njima. Njihov položaj je stalan izvor sramote za ceo kontinent; jedan je od najistrajnijih oblika kršenja svega što volimo da smatramo „evropskim vrednostima“ i to od strane samih Evropljana.

Pripadnici romske zajednice još uvek su vrlo često žrtve netrpeljivosti, diskriminacije i odbacivanja, na temelju duboko ukorenjenih predrasuda, koje su u pojedinim slučajevima podstaknute od strane članova vlada i drugih zvaničnika, koji u javnosti iznose tvrdnje poput one da su Romi „genetski skloni kriminalu“. Negativno viđenje Roma prisutno je kod većine stanovništva. Kako je istakao komesar za ljudska prava Saveta Evrope, Tomas Hamarberg, „mora se priznati da je osnovni uzrok društvene patnje Roma široko rasprostranjeni anti-ciganizam“⁵.

U pojedinim državama (posebno onim koje su nekada imale plansku privredu) nazaposlenost Roma se danas kreće oko 80%, čak i do 90% među ženama. Romi su obično prvi koji se otpuštaju kada poslodavac treba da smanji broj zaposlenih. U mnogim zemljama oni imaju ograničen pristup obrazovanju, stanovanju i zdravstvenoj zaštiti, prema obrascu koji jasno ukazuje da je reč o diskriminaciji. Romi često žive bez elementarnih uslova za stanovanje, u objektima bez pijaće vode, struje i kanalizacije, u područjima sa ograničenom zdravstvenom zaštitom. Po rečima romskih aktivista, lokalne samouprave se koriste raznim načinima kako bi sprečile Rome da se nastane u poželjnijim urbanim naseljima. Pristup obrazovanju je takođe ozbiljan problem u pojedinim državama. Broj romske dece koja napuštaju obavezno obrazovanje je i dalje drastično velik, i izlaže ih višestruko većoj opasnosti da postanu žrtve trgovine ljudima. Zabeleženi su slučajevi gde predsednik opštine uskraćuje pravo upisa u školu deci čiji roditelji žive u ilegalnim naseljima. U nekim mestima su, u obrazovne svrhe, romska deca odvojena od druge dece, tako da se, na primer, u nesrazmernom broju upisuju u posebne škole za decu ometenu u mentalnom razvoju.

Učešće Roma u javnom i političkom životu širom Evrope je jednako ograničeno. Ponekad im se uskraćuje i pravo da glasaju zbog nedostatka dokumenta poput izvoda iz matične knjige rođenih, lične karte ili prijave prebivališta. Oni

4 Napomena: u ovom izveštaju se izraz „države Evrope“ odnosi na 47 država članica Saveta Evrope, osim ukoliko nije drugačije naznačeno.

5 Komesar za ljudska prava Saveta Evrope, IV kvartalni izveštaj za 2010. godinu, februar 2011.

ostaju upadljivo nedovoljno zastupljeni u predstavničkim telima, kao i u zanimanjima poput advokata, lekara i policajaca, koja se tradicionalno povezuju sa visokim društvenim ugledom. Pojedine države članice su takođe nedavno zabeležile porast nasilja i broja fizičkih napada na Rome.

Posebno nakon proširenja Evropske unije 2004. i 2007. godine, veliki broj Roma je u potrazi za poslom i boljim uslovima života migrirao iz istočne u zapadnu Evropu, gde se u većini slučajeva ne osećaju dobrodošlim. Bez obzira na to što su građani Evropske unije, preti im se deportacijom, a u nekoliko slučajeva su zaista bili nasilno vraćeni u zemlju iz koje su došli.

b. „Imigranti“ i azilanti

Kako se termin „imigranti“ najčešće koristi kada se želi izraziti otvoreno neprijateljstvo prema ovoj grupi, koristimo navodnike, budući da pojedinci na koje se on odnosi, uglavnom nemaju status imigranta u pravnom ili tehničkom smislu. U stvari, predrasude skoro i da ne postoje prema onim strancima koji dolaze da žive i rade u zemljama u kojima se na prvi pogled ne razlikuju od većinskog stanovništva, govore istim jezikom, imaju isti stil života i u stanju su da sami sebe izdržavaju. Međutim, ljudi koji se svojim izgledom ili stilom života uočljivo izdvajaju od većine bivaju okarakterisani kao „imigranti“, čak i kada su oni, a u nekim slučajevima i njihovi roditelji pa i roditelji njihovih roditelja, bili rođeni u toj državi i u njoj proživeli ceo svoj život. Takvi ljudi doživljavaju se kao pripadnici grupe koja je u stalnom porastu i koja je potencijalna pretnja po domicilno stanovništvo i njihov način života. U ovu grupu se ubrajaju još i azilanti, koje mediji uveliko predstavljaju kao „lažne“ i one koji „zloupotrebljavaju socijalnu pomoć“, a ponekad čak i lica sa statusom izbeglica, koja su došla bežeći od progona u svojim matičnim zemljama.

Postojeći klišeji o migrantima

Na osnovu niza upitnika, sastanaka i istraživanja sprovedenih u nekoliko evropskih zemalja za potrebe publikacije Saveta Evrope *Migranti i njihovi potomci – Vodič za politiku opšte dobrobiti u pluralističkim društvima*⁶, neka stanovišta o imigrantima su prepoznata kao široko prihvaćena:

- i „*Imigranti su uzrok porasta stope kriminala*“. Često ponavljano od stane medija, zvaničnika i pojedinih „stručnjaka za bezbednost“, prihvaćeno je bez dodatnog preispitivanja od strane većine stanovništva, obuhvatajući stavove poput: „doseljinci, pogotovo ilegalni imigranti, su kriminalci“, „imigranti se manje pridržavaju zakona nego domaće stanovništvo“, „imigranti su odgovorni za većinu počinjenih krivičnih dela“, „oni dolaze u našu zemlju sa ciljem da se bave kriminalnom“ i „od kad su oni došli, naši gradovi i ulice su manje bezbedni“.
- ii „*Imigranti donose zaraze u našu zemlju*“ ili „imigranti su uzrok ponovne pojave nekih bolesti koje su u Evropi iskorenjene pre više decenija“. Zago-

⁶ *Migrants and their descendants – Guide to policies for the well-being of all in pluralist societies*, Council of Europe Publishing, decembar 2010.

- vornici ovih stavova tvrde da su ilegalni i doseljenici bez dokumenata, kao i njihova deca, mnogo slabijeg zdravlja nego ostatak populacije, i da su pojedine infekcije i prenosive bolesti mnogo češće u imigrantskim zajednicama nego kod domaćeg stanovništva.
- iii *„Doseljenici nam uzimaju posao“* je stanovište izuzetno rasprostranjeno u evropskim društvima, posebno među radnicima u sektorima u kojima ima mnogo imigranata. Ne odnosi se samo na imigrante u užem smislu, već i na njihovu decu, odnosno drugu generaciju, koja još uvek nije prihvaćena kao „deo nacije“ zbog svog fizičkog izgleda, kulture ili porodičnih veza.
 - iv *„Radnici imigranti nam smanjuju nadnice.“* Mnogi koji priznaju da nema dokaza da su imigranti i domaće stanovništvo međusobno direktna konkurencija za zaposlenje, ipak veruju da svojim prisustvom imigranti utiču na smanjenje plata. Ovo stanovište je široko prihvaćeno na radnim mestima, pa čak i u sindikatima, barem među običnim radnicima.
 - v *„Imigranti zloupotrebljavaju sistem socijalne pomoći.“* Doseljenici i njihove porodice se optužuju da zloupotrebljavaju usluge socijalne pomoći na tri načina. Prvo, tvrdi se da oni preterano i neopravdano iskorišćavaju socijalnu pomoć i da imaju bolji, lakši i slabije kontrolisan pristup tom sistemu nego drugi građani. Drugo, navodi se da oni koriste usluge na koje po zakonu nemaju zakonsko pravo tako što otvoreno varaju na štetu domicilnog stanovništva. Treće, tokom svog boravka, za koje se pretpostavlja da je privremenog karaktera i motivisano namerom da se iskoristi evropski sistem socijalne pomoći, oni dobijaju od privrede više nego što sami doprinose.
 - vi *„Imigranti se ponašaju kao da im sve ovo pripada.“* Ovakav stav je posebno raširen među starijim građanima, koji imaju osećaj da ih pridošlice ne poštuju, da njima poznat način života nestaje, dok se „imigrantska kultura i način života poštuju više nego naši“.
 - vii *„Imigranti formiraju paralelna društva.“* Migranti se često opisuju kao društvena i politička grupa strana pripadnicima domicilnog stanovništva. Posebna pažnja im se posvećuje u slučajevima kada se oni ponašaju kao zatvorena i samodovoljna zajednica, pre nego kada su otvorenog karaktera i u prijateljskim odnosima sa članovima drugih grupa. Uobičajene izjave su: „oni vole da se druže samo sa svojim“, „nemaju želju da se integrišu“, „oni neće da govore naš jezik“ i „sve što žele su prava bez obaveza“.
 - viii *„Deca imigranata snižavaju kriterijum u našim školama.“* Vlada mišljenje da deca imigranata „imaju slab uspeh u školi jer njihovi roditelji nemaju potrebne veštine i obrazovanje da bi ih dobro vaspitali“, i ona često bivaju osuđena od strane društva, upravo zbog onog što i njima samima stvara poteškoće: „ne govore jezik zemlje domaćina“, „upisuju se u školu u sred školske godine“, i „oni ne znaju kojoj kulturi u stvari pripadaju“.
 - ix *„Žene imigranata su marginalizovane.“* Imigranti koji nemaju evropsko poreklo se često smatraju „zaostali“ u pogledu opšteg civilizacijskog nivoa,

a posebno rodne ravnopravnosti. Ova predrasuda se uglavnom odnosi na muslimane i Arape.

Neke od navedenih izjava mogu donekle biti istinite, u određenom kontekstu. To ćemo detaljnije ispitati kada budemo razmatrali njihove uzroke. Ali sve one predstavljaju grubo uopštavanje i sve su prisutne kako u privatnom tako i u javnom govoru širom Evrope. Uzete zajedno, one ukazuju na duboko i rašireno osetno neprijateljstvo prema velikoj grupi ljudi, što za posledicu ima njihovu izloženost moralnoj i materijalnoj patnji.

c. Muslimani

Porast negativnog odnosa prema muslimanima u Evropi je potvrdilo istraživanje javnog mnjenja, sprovedeno u okviru projekta *Pew Global Attitudes*⁷. U pojedinim evropskim državama, procenat onih koji su se prilikom ispitivanja izjasnili da imaju „donekle nepovoljno“ ili „izrazito nepovoljno“ mišljenje o muslimanima, znatno je porastao u period između 2004/05. i 2010. godine, dok je u određenim zemljama i pre bio visok, nekada čak blizu 50%.

Druga istraživanja sprovedena u Evropi potvrđuju da preovlađuje negativno mišljenje o muslimanskim manjinama. Mnogi građani Evrope čak vide islam kao glavnu pretnju Evropi, zato što osećaju da je muslimanska zajednica sve brojnija, i da je islam nespojiv sa „modernim evropskim životom“.

Izveštaj Agencije Evropske unije za osnovna prava iz 2009. godine potvrdio je da postojano antimuslimansko osećanje širom Evrope nije ograničeno samo na izražavanje mišljenja. Jedan od tri ispitanika muslimana, anketiranih za potrebe ovog izveštaja, izjavio je da je bio diskriminisan, dok je 11% njih reklo da su bili žrtve etnički motivisane agresije (napada, pretnji i ozbiljnijih uznemiravanja), najmanje jednom u prethodnih 12 meseci. Najviši stepen diskriminacije tom prilikom uočen je po pitanju zapošljavanja i usluga koje pruža privatni sektor⁸. Ostala dostupna istraživanja, takođe, ukazuju na porast broja napada i primera diskriminacije prema muslimanima, jednako kao i političkih skupova i javnih okupljanja sa kojih se šalju antimuslimanske poruke.

Brojni izveštači i organizacije, uključujući Parlamentarnu skupštinu Saveta Evrope⁹, priznaju da postoji drastičan porast neprijateljstva prema muslimanima širom Evrope i tu pojavu uglavnom opisuju pojmom „islamofobija“. Mi smo odabrali da taj pojam ne koristimo u ovom izveštaju, budući da bi on mogao da nagovesti da islam, kao takav, treba da bude pošteđen kritičizma, ili da su svi oni koji ga kritikuju nužno motivisani etničkim i verskim predrasudama. Mi ne zastupamo takvo stanovište, s obzirom na to da čvrsto verujemo da u slobodnom pluralističkom društvu ljudi moraju biti slobodni da se pridržavaju

7 *Unfavourable views of Jews and Muslims on the increase in Europe*, izveštaj projekta *Pew Global Attitudes*, septembar 2008.

8 *European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS) – Data Focus Report/ Muslims*, Agencija za osnovna prava (FRA) Evropske unije, 2009.

9 *Islam, Islamism and Islamophobia in Europe*, izveštaj Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, maj 2010.

svojih verskih opredeljenja (ako ih imaju) i slobodni da izražavaju svoje mišljenje o islamu kao i o svakoj drugoj religiji. Istovremeno, važno je primetiti da su iskrivljen ili netačan prikaz verskih uverenja i običaja, kao i tvrdnje da su verovanja i običaji određenih grupa ili pojedinaca svojstveni toj religiji u celini, često rezultat predrasuda i isto tako pomažu njihovo širenje. Iskazi o verovanjima i običajima Jevreja bili su, na primer, glavni pokretač antisemitizma u prošlosti, a čini se da mnoge rasprostranjene izjave o islamu danas, mogu takođe biti svrstane u istu kategoriju.

Stranke krajnje desne orijentacije (vidi niže) sa velikim uspehom koriste strah od terorizma (pogotovo nakon terorističkih napada 11. septembra 2001. u Sjedinjenim Američkim Državama, 15. i 20. novembra 2003. u Istanbulu, 11. marta 2004. u Madridu, 7. jula 2005. u Londonu i čitavog niza sličnih napada u Ruskoj Federaciji) i demografskih promena (porast broja muslimanskog stanovništva u većini evropskih zemalja, uglavnom zahvaljujući imigraciji). Štaviše, za mnoge druge političke opcije omalovažavanje i kritikovanje islama postalo je učestalo, ako ne i uobičajena praksa. S obzirom na porast imigracija muslimana u Evropu poslednjih decenija, koji je učinio muslimanske zajednice znatno „vidljivijim“, što se poklopilo sa jačanjem političkog islama, mnogi Evropljani stekli su uverenje da je islam sam po sebi radikalniji, militantniji i nespojiv sa evropskim vrednostima, kao i da se imigranti muslimani i njihovi potomci, iz navedenih razloga, ne mogu integrisati u evropska društva na način na koji su to učinili prethodni talasi doseljenika.

Komesar za ljudska prava Saveta Evrope je u oktobru 2010. godine izjavio da su ove predrasude „pomešane sa rasističkim stavovima, koji nisu usmereni samo protiv doseljenika iz Turske, arapskih zemalja i južne Azije. Muslimansko stanovništvo, poreklom sa tih prostora, diskriminisano je na tržištu rada i u obrazovnom sistemu u brojnim evropskim državama. Izveštaji ukazuju da su oni često na meti policije prilikom učestalih provera identiteta i brutalnih pretresa. To je ozbiljan problem narušavanja ljudskih prava.“¹⁰

d. Jevreji

Antisemitizam je mučio svet vekovima. Duboko ukorenjen u Evropi, dobio je svoj politički izraz u 19. veku u kontekstu etnički zasnovanog nacionalizma, uz rasističku teoriju ljudskog razvoja. Kulminirao je u ideologiji nacional-socializma. Doveden do svoje najdalekosežnije i najnasilnije krajnosti – holokausta, antisemitizam je usmrtio šest miliona Jevreja i izazvao patnje nebrojeno mnogo ljudi. Suptilniji, manje genocidni, no i dalje gnusan oblik antisemitizma, remetio je živote, desetkovao verske zajednice, stvorio društvene i političke podela, otežao odnose među državama i rad međunarodnih organizacija.

Iako se negativni stavovi o Jevrejima danas ređe sreću u Evropi nego nekim drugim delovima sveta, istraživanje u okviru projekta *Pew Global Attitudes* potvrđuje njihovo jačanje u proteklih nekoliko godina.

¹⁰ Komesar za ljudska prava Saveta Evrope, portal *Human Rights Comment*, 28. oktobar 2010.

Istraživanje koje je tokom 2009. godine u delu evropskih zemalja sproveda Liga protiv kleveta (Anti-Defamation League– ADL) takođe ističe uznemirujuću sklonost ka optuživanju Jevreja zaposlenih u finansijskom sektoru za aktuelnu svetsku ekonomsku krizu. Skoro jedna trećina anketiranih krivi Jevreje u bankarskom sektoru za trenutnu ekonomsku krizu. Sličan procenat veruje da Jevreji imaju „previše moći“ u privredi i finansijama i da nisu lojalni državi u kojoj žive.¹¹

U zapadnoj Evropi uopšte uzev, tradicionalno ekstremno orijentisane desničarske grupe su i dalje počinioći najvećeg broja napada na Jevreje i njihovu imovinu, mada je poslednjih godina u porastu i broj napada koje izvršava nezadovoljna muslimanska omladina. U istočnoj Evropi, skinhedi i članovi kranje radikalnih političkih opcija odgovorni su za većinu prijavljenih antisemitskih incidenata.

e. Hrišćani

U državama Evrope, u kojima je hrišćanstvo bilo dominantna religija tokom proteklih hiljadu godina i više, većina stanovništva su hrišćani ili imaju hrišćansko poreklo, tako da je opšte viđenje hrišćanstva uglavnom pozitivno. Međutim, postoje i evropske zemlje, sa pretežno muslimanskim stanovništvom, u kojima se hrišćani susreću sa nekim od oblika diskriminacije, žrtve su neprijateljstva i sporadičnog nasilja, zansovanog na verskoj, ali i etničkoj pripadnosti (fizičko nasilje, napadi na crkve, uskraćivanje slobode udruživanja i slobode izražavanja).

Ambasador Janez Lenarčič, direktor Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OSCE-ODIHR), je u martu 2009. izjavio da se „netrpeljivost i diskriminacija prema hrišćanima na razne načine ispoljavaju širom država članica OEBSa. Mada se uskraćivanje prava hrišćanima može smatrati važnim pitanjem u onim delovima Evrope gde oni predstavljaju manjinu, isključivanje i marginalizacija hrišćana javlja se i u onim društvima u kojima hrišćani čine većinu stanovništva.“¹²

Druge pojave navedene u nastavku teksta u izvesnoj meri su proizvod netrpeljivosti i predrasuda, ali istovremeno naginju njihovom pooštavanju u nizu međusobno povezanih začaranih krugova.

2. Jačanje podrške populističkim i strankama koje šire ksenofobiju

U prethodnom odeljku dali smo kratak pregled raširenih predrasuda o pojedinim društvenim grupama. U ovom odeljku istražićemo političke stranke koje su, u različitim delovima Evrope, procvetale ili stekle znatno snažniju podršku građana, zahvaljujući izražavanju tih predrasuda u svom političkom programu, njihovom podsticanju i ohrabrivanju. Rastuća popularnost takvih partija i nji-

¹¹ Vidi: www.adl.org/PresRele/ASInt_13/5465_13.htm

¹² Okrugli sto u organizaciji OSCE-ODIHR na temu „Netrpeljivost i diskriminacija prema hrišćanima: pitanje isključenosti, marginalizacije i uskraćivanja prava“, mart 2009.

hov uticaj na opštu politiku, po svoj prilici je pojava koja je prouzrokovala najveću zabrinutost među evropskim liberalima, izazivajući strah da „demokratsko uređenje“ Evrope može biti ugroženo.

Bez sumnje, na evropskoj političkoj sceni se dešavaju značajne društvene i ideološke promene. Od severa Evrope do Mediterana, svedoci smo talasa radikalnog populizma. Dotične stranke pripadaju umerenom ili krajnjem desnom polu političkog spektra, ali se ne mogu svrstati među neonacističke. Iako postoje elementi koji ih povezuju sa „tradicionalnim“ neonacističkim i neofašističkim pokretima posleratne Evrope, koji su uglavnom ostali marginalne pojave, nove stranke imaju znatno šire uporište, obuhvatajući gotovo sve slojeve društva, bez obzira na nivo obrazovanja, pol ili društveni položaj. Mogu biti privlačne skoro svakome ko oseća da su mu ili joj egzistencijalni izvori i usvojeni način života ugroženi ekonomskom krizom i imigracijama. Štaviše, neke od njih ujedinjuju ksenofobiju i sklonost ka socijalnom liberalizmu, odbrani sistema socijalne pomoći i naizgled ekonomskim načelima leve (zajedno sa izraženo pozitivnim viđenjem Izraela). U zapadnoj Evropi, protivljenje imigracijama je njihova zajednička tema. U mnogim državama centralne i istočne Evrope, slično širenje nespokojstva je usmereno protiv Roma, i povremeno protiv drugih manjina, uključujući Jevreje.

U proteklim mesecima, stranke koje se protive imigraciji zabeležile su upečatljiv rast, obuhvativši i države koje važe za vrlo liberalne, sa tolerantnim biračkim telom. Tokom prethodne dve godine, izborni rezultati i istraživanja javnog mnjenja u brojnim državama Evrope jasno su pokazali jačanje podrške birača onim pokretima koji tvrde da staju u odbranu interesa i kulture „domaćih“ većine od imigracija i širenja islama. Iako još uvek ove stranke ne predstavljaju većinu, njihov uticaj u evropskoj politici raste. Štaviše, u nekim državama postale su druge stranke po veličini, sa oko 30% podrške birača, ponekad osporavaju svojim rivalima da imaju vladajuću većinu, u nekim slučajevima omogućavaju formiranje vlade zavisne od njihove podrške, ili čak učestvuju u vladajućoj koaliciji. Sve više njihov uspeh na izborima izaziva političare koji pripadaju strankama umerene orijentacije da se takmiče protiv njih antimigrantskom i ksenofobičnom retorikom, što zauzvrat daje legitimitet i doprinosi širenju rasnih i etničkih predrasuda kod većine stanovništva.

3. Diskriminacija

Predrasude koje postoje o imigrantima, osobama sa imigrantskim poreklom i predstavnicima manjinskih zajednica učestalo se manifestuju kroz diskriminaciju, shodno čemu se ovim licima uskraćuju usluge ili pomoć na koju imaju pravo, a koje se istovremeno pružaju članovima drugih društvenih grupa. Takvim postupcima oni se otuđuju i doprinosi se njihovoj izolaciji od ostatka društva, što je u suprotnosti sa osnovnim načelima na koja su se obavezale sve države članice Saveta Evrope, a samo po sebi predstavlja jednu od najozbiljnijih prepreka za uspostavljanje i održavanje otvorenog i skladnog druš-

tva. Ustanovljeno je da je diskriminacija posebno izražena, sa veoma štetnim posledicama, u sledećim oblastima: zapošljavanje, stanovanje, obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita, kao i u radu policije i sudstva.

Zapošljavanje – u skoro svim zemljama Evrope stopa nezaposlenosti Roma, imigranata i uopšte onih za koje se veruje da su stranog porekla naglašeno je viša od prosečne stope nezaposlenosti. Ipak, to nije nužno dokaz direktne diskriminacije od strane poslodavaca, budući da je to nekad izazvano slomom cele privredne grane, primer građevinske industrije gde su većinu zaposlenih činili imigranti; primenom politike „prvo se otpuštaju skorije zaposleni“; ili u slučaju Roma, gašenjem tradicionalnih romskih zanata ili izolovanošću romskih naselja koje predstavlja obeležje njihove socijalne isključenosti. Sa druge strane, u nekim državama, čak i kada su pojedini slučajevi rasne diskriminacije prilikom zapošljavanja sudski sankcionisani, antirasističke nevladine organizacije smatraju da izrečene kazne nisu uvek dovoljno demotivujuće, posebno kada su u pitanju velika preduzeća. U ostalima zemljama, zapošljavanje i dalje predstavlja oblast društvenog života u kojoj se prijavljuje najveći broj slučajeva diskriminacije.

Stanovanje – Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) Saveta Evrope, sa velikom zabrinutošću izveštava, na osnovu različitih izvora, da su otvorena i prikrivena rasna diskriminacija prema imigrantima, njihovim potomcima i drugim očiglednim pripadnicima manjinskih zajednica i dalje ozbiljan problem stambenog sektora, kako privatnog tako i javnog, u većini evropskih zemalja. Čak i u državama u kojima je diskriminacija u pogledu prava na stanovanje zakonom zabranjena, nevladine organizacije izveštavaju da pojedine lokalne samouprave, bez obzira na zakonske odredbe, primenjuju lokalne propise i na taj način diskriminišu određene društveno ugrožene grupe, što uključuje i donošenje odluka o stanovanju na osnovu reputacije kandidata i njegove porodice u prethodnom smeštaju.

Obrazovanje se smatra važnim činiocem u suzbijanju rasizma i netolerancije. Istovremeno u obrazovanju se javljaju rasizam i diskriminacija po osnovu rasne pripadnosti i verskog opredeljenja, sa štetnim posledicama po decu i društvo u celini. Već smo opisali situaciju u kojoj se nalaze romska deca, koja se u nekim slučajevima obrazuju u posebnim školama ili u školama za decu sa smetnjama u mentalnom razvoju. Čini se da isto tako u nekim evropskim zemljama postoji nesrazmerna zastupljenost dece imigrantskog porekla u određenim školama, što je očigledno povezano sa getoizacijom imigranata, ali i sa navodno slabijim uspehom dece imigranata.

Zdravstvena i socijalna zaštita – donosioci političkih odluka nastoje da odgovore na pritužbe da imigranti zloupotrebljavaju ili neopravdano dodatno opterećuju sistem socijalne zaštite, time što imigrantima uvode dopunska ograničenja za pristup osiguranju i uslugama. Primeri su razni, od uslovljavanja dugim nizom kriterijuma poput dužine boravka (uglavnom ne kraće od pet godina), pravnog statusa (uključujući radnu dozvolu i, u vezi sa tim, izvore prihoda), državljanstva, uverenja o neosuđivanosti i slično, preko ograničavanja pristupa

socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti na samo najosnovnije i hitne usluge, do strožije provere opravdanosti zahteva imigranata, od one koja važi za ostatak populacije. Čak i u slučajevima kada stranci zvanično imaju ista prava kao građani, okolnosti su obično neprijateljske, a birokratske prepreke postavljene tako visoko da već na samom početku odvrćaju od podnošenja zahteva. Štaviše, istina je da se prilikom ulaska u zemlju, sama činjenica da je nekome potrebna socijalna pomoć, smatra dovoljnim razlogom da se toj osobi ulazak u zemlju uskrati.

Policija i sudstvo – imigranti i pripadnici manjinskih zajednica su u nekim evropskim zemljama nesrazmerno češće izloženi policijskim proverama, ponekad i verbalnom zlostavljanju sa rasističkim porukama, privođenju, pa čak fizičkom zlostavljanju od strane pripadnika policije. Sama činjenica da su ove grupe češće na meti policije, povećava verovatnoću da će se naći u krivičnom postupku. Utisak je da su pripadnici ovih grupa previše zastupljeni u skoro svakom zatvorskom sistemu u Evropi. I pored toga „pitanje diskriminacije i pravde je jedno od vodećih političkih pitanja našeg društva, a još uvek mu se ne pridaje potrebna važnost“ reči su Sebastijana Roša, direktora Francuskog nacionalnog centra za naučna istraživanja, koji je izučavao pojavu diskriminacije u sudstvu. On dodaje da „ne možemo kriviti državu ako njena preduzeća vrše diskriminaciju. Međutim, možemo kriviti državu ukoliko diskriminaciju vrše pravosudni sistem i policija“.¹³

Iz nacionalnih izveštaja Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije očigledno je da u pojedinim zemljama policija, u najmanju ruku, nije dovoljno delotvorna u evidentiranju pritužbi žrtava rasističkih napada i govora mržnje. Učestala je pojava da policija odbija da uzme izjavu, ne napravi službenu belešku ili je ne dokumentuje na propisan način. U drugim slučajevima, žrtva koja je očigledno pripadnik manjine dolazi u policiju da prijavi rasistički akt, a nađe se u teškoj i neprijatnoj situaciji, jer policija umesto da istražuje navodnog počinioča rasističkog ispada, počinje da napada žrtvu. Pored toga, policajci koji su optuženi za neprimereno ophođenje prema imigrantima i pripadnicima etničkih manjina, nisu uvek sudski procesuirani, a još ređe su sankcionisani.

4. Prisustvo populacije koja je praktično bez ikakvih prava

U praksi sve evropske države su, pod pritiskom javnog mnjenja, dale sve od sebe da kontrolišu imigraciju i organiše je samo na pojedne kategorije ljudi. Jasno je da one na to imaju pravo. Ali od kada napredak Evrope i smanjenje obima domaće radne snage nastavljaju da stvaraju povoljne okolnosti za zapošljavanje privlačne za sve veći broj potencijalnih doseljenika, rezultat je porast ilegalnog useljavanja. Ljudi uspevaju da izigraju kontrolu i nastanjuju se, privremeno ili trajno, na kontinentu. Za uzvrat to nas dovodi do situacije u kojoj je, s jedne strane, teško pomiriti evropsku obavezu poštovanja ljudskih prava i sa druge strane, vladavinu zakona. „Ilegalni“, „neregularni“ i imigranti „bez dokumenata“ žive polutajno, što otežava prikupljanje podataka o njima, ali se zna da je njihov broj svakako velik. Neke naznake o tome mogu se prepoznati

¹³ *Washington Post*, od 29. aprila 2008.

u proceni Evropske komisije da je između 2005. i 2007. godine skoro 1,4 miliona osoba bilo privedeno zbog ilegalnog boravka u državama Evropske unije, dok je skoro njih 760.000 deportovano. (Malo podataka je dostupno za zemlje koje nisu članice Evropske unije, ali je u najmanju ruku, stvarnost veoma slična.) Ukoliko pretpostavimo da je uhvaćen i priveden samo deo od njihovog ukupnog broja, jasno je da je ovde reč o populaciji od nekoliko miliona.

Jednako je izvesno da je ta populacija uskraćena ne samo za građanska i politička prava, već i za osnovna ljudska prava. U stvari, oni su doslovno „izvan zakona”: s obzirom na to da im zakon preči privođenjem i deportacijom, oni ne mogu da koriste njegovu zaštitu. To ih čini zanimljivijim za poslodavce: sa oskudnim sredstvima za život i bez zaštite, oni nemaju izbora nego da prihvate svaki posao koji im se nudi, bez obzira na malu platu, nebezbedne, nezdrave ili ponižavajuće uslove. Ukratko, oni su podložni svakom obliku eksploatacije. Istovremeno, njihov „nelegalan” položaj utiče na to da ih ostatak populacije prihvata sa još većom rezervom i neprijateljstvom nego druge imigrante – što se ipak odražava i na opšti položaj imigranata, jer se po sličnosti deo krivice pripisuje celoj grupi.

Otuda, kao i ostali doseljenici, ali u znatno većoj meri, neregularni imigranti se mogu naći na najopasnijim, najtežim i najprljavijim poslovima. Oni rade na farmama, u malim i srednjim preduzećima, u uslužnom sektoru (restorani, hoteli, poslugi), a veliki broj žena bez dokumenata rade kao prostitutke.

Rođenje svoje dece ilegalni imigranati uglavnom ne prijavljuju, što znači da su ta deca od rođenja bez dokumenata, izvan sistema zdravstvene zaštite i obrazovanja. Broj njih koji su prinuđeni da spavaju na ulicama raste. Oni postaju posebno podložni zloupotrebi od strane kriminalnih grupa koje se bave švercom, trgovinom ljudima i modernim oblicima ropstva.

Žene iz ove ranjive grupe se suočavaju sa dodatnim opasnostima marginalizacije, gubitka posla i lišavanja ekonomskih i socijalnih prava. Mnoge delatnosti ne daju jednaku platu za jednak rad, ali tim ženama nedostaje zakonska zaštita. Prema dostupnim podacima brojni su slučajevi nasilja nad ženama ilegalnim imigrantima. One su, takodje, najveće žrtve gnusnog zločina trgovine ljudima.

Lica koja traže azil, kojih je 2008. godine u zemljama članicama OEBSa bilo 355.000, uz zabeležen rast njihovog broja u zemljama Mediterana, nalaze se u gotovo istim okolnostima kao imigranti „bez dokumenata” i izloženi su sličnim opasnostima, iako nisu u potpunosti „bez dokumenata”. Zahtev za azil se često u javnosti shvata, sa znatnom podrškom od strane medija, kao pokušaj obmane imigracionih vlasti. U brojnim slučajevima može se ispostaviti da je to tačno, premda je takodje tačno da se pojedinačne okolnosti izuzetno razlikuju, pa je siva zona između „čisto” političkog azilanta i „čisto” ekonomskog imigranta veoma široka. Nažalost, evropske zemlje imaju izraženu sklonost da tretiraju lica koja traže azil krivim (za lažne tvrdnje) dok se ne dokaže suprotno, kao i da punu odgovornost da pruže dokaze u prilog svog zahteva prepuste isključivo podnosocima, iako postoje brojni razlozi zbog kojih prave političke izbeglice nisu uvek u mogućnosti da pruže nesumnjiv dokaz za svoje tvrdnje.

Lica koja traže azil mogu biti zadržana u pritvoru dok se ne provere njihove tvrdnje, ili ukoliko su na slobodi, nije im dozvoljeno da rade, dok samo u nekim slučajevima dobijaju minimalnu socijalnu pomoć, a sve uglavnom da bi se izašlo u susret javnom mnjenju koje ih smatra „prevarantima“. Iz navedenog izvesno je da se lica koja traže azil nalaze u okolnostima sličnim imigrantima bez dokumenata. U praksi im se zabranjuje da legalno zarađuju za život, tako da su gotovo u obavezi da pokušaju da to čine ilegalno, a na svaku pritužbu rizikuju da dobiju odgovor da su „slobodni“ da se vrate u svoju matičnu zemlju – odgovor koji unapred sudi o suštini zahteva za azilom, iako se istovremeno tek vodi postupak njegove provere. Na taj način oni takođe imaju veoma ograničenu zakonsku zaštitu i podložni su većini istih zloupotreba kao imigranti bez dokumenata. U oba slučaja, odustvo alternative hapšenju, zajedno sa verovatnoćom zadržavanja u pritvoru svakog lica koje je u zemlju ušlo na nepropisan način, uključujući trudnice i porodice sa malom decom, čini situaciju još težom za usaglašavanje sa proklamovanim evropskim načelima

Čak i lica kojima se odobri zahtev za azil, kao i oni koji dobiju „privremeni boravak“, često se susreću sa zahtevom da napuste zemlju, pod pretnjom deportacije ukoliko to ne učine „dobrovoljno“, ako i kada zemlja domaćin oceni da su okolnosti koje su prouzrokovale da oni napuste svoju domovinu prestale da postoje. Te ocene su, najblaže rečeno, uglavnom vrlo diskutabilne, a čak i u slučajevima kada su dobro utemeljene, njihove posledice mogu biti vrlo nehumane, posebno ukoliko je reč o deci koja su odrasla u zemlji domaćinu i sada treba da budu poslata u svoju „domovinu“ o kojoj imaju veoma malo neposrednog iskustva.

Evropska mreža protiv nacionalizma, rasizma, fašizma i za podršku migrantima i izbeglicama (*United*) redovno objavljuje spiskove lica koja su preminula na granicama Evrope ili u pritvoru, čekajući deportaciju. U saradnji sa brojnim organizacijama članicama mreže, zabeleženo je više od 11.000 smrtnih slučajeva, od 1993. godine do danas. Bez sumnje, većina tih ljudi umrla je prirodnom smrću i ne mogu se za sve njih okriviti evropske vlasti. Međutim, veoma je teško barem delimično ne prepoznati u tim nesrećnim ljudima žrtve nepostojanja jasne, dosledne i humane evropske politike migracija, a jedan broj tih smrti kao direktnu posledicu teške ravnodušnosti prilikom sprovođenja pravila, bez obzira o kojim nacionalnim pravilima govorimo. Mnogi koji su se udavili u moru, mogli su biti spašeni da je, na primer, čamcima u kojima su bili blagovremeno pružena potrebna pomoć, kako međunarodno humanitarno pravo nalaže. Odgovornost za njihovu smrt ipak, u mnogim slučajevima, moraju da podele i zemlje iz kojih su bežali, koje su mogle i morale da preduzmu odlučnije mere da to spreče.

5. Paralelna društva

Reč „geto“ se u prošlosti odnosila na one delove evropskih gradova koje su naseljavali Jevreji, a danas se koristi za gradske četvrti u kojima članovi jedne etničke, verske ili druge zajednice čine značajnu većinu stanovništva, dok na nacionalnom nivou imaju status manjine.

Tako velika koncentracija pripadnika jedne zajednice nije nužno nezdrava, niti nepromenljiva. Istorijski gledano, bila je uobičajena u mnogim društvima, a često i uspešna faza u postepenoj integraciji imigrantskih grupa među domaće stanovništvo.

Pojam „geto“ se, međutim, uglavnom koristi sa pežorativnim značenjem, da označi gradsko naselje koje se izdvaja od ostatka grada po socijalnoj i ekonomskoj odbačenosti (ili samo-izolaciji). U tom kontekstu, geto je oronula i zapuštena oblast na užem području grada, sa visokom stopom nezaposlenosti i maloletničkog kriminala. Takođe, getom se smatraju i one gradske četvrti čiji se stanovnici drže samo svoje zajednice i slabo govore jezik zemlje domaćina. Pripadnici većinskog stanovništva, ukoliko uopšte i zađu u taj kraj, nemaju osećaj da su dobrodošli, niti da su potpuno bezbedni, dok lokalne škole počinju isključivo deca manjina, kojoj opet nije zajamčeno da će tokom školovanja imati uslove da u potpunosti ovladaju jezikom države u kojoj žive, usled uočljivog nedostatka osnovnih obrazovnih resursa. To je danas čest primer u zapadnoevropskim gradovima, koji značajno doprinosi širenju straha i odbojnosti prema manjinama i doseljenicima – osećanjima koje danas iskazuju mnogi Evropljani.

Njihovo ogorčenje dodatno potpiruje uverenje da te zajednice same biraju izolaciju i svesno žele da žive u „paralelnom“ društvu, svodeći kontakte sa ostalim građanima na najmanju moguću meru, čak i onda kada postepeno zauzimaju sve veću teritoriju grada. Mada su, barem u nekim od tih slučajeva, pripadnici tih istih zajednica uvereni da su oni ti koje domaće stanovništvo odbacuje i izoluje.

U realnosti, getoizacija i paralelna društva su dve odvojene pojave, koje se povremeno, ali ne nužno, javljaju zajedno. U brojnim primerima geto nije etnički čista sredina, već tu zajedno živi više manjina, koje se često međusobno čak sukobljavaju. Isto tako, paralelna društva se mogu naći prostorno rasejana, njihovim pripadnicima žive izmešani sa drugima, a istovremeno imaju veoma malo stvarnog društvenog kontakta sa njima.

Širenje pojave paralelnih društava ima nekoliko opasnih posledica. Prvo, socijalno i ekonomsko izdvajanje može dovesti do nemira, koji ne moraju da budu povezani sa kulturološkim i verskim razlikama. Drugo, pripadnici nove, obrazovanije srednje klase, koja je odrastala u zatvorenoj zajednici unutar jednog ipak otvorenog društva, postaju izrazito ogorčeni zbog nemogućnosti da dalje napreduju na društvenoj lestvici. Posledično, oni osećaju svojevrsnu „kulturnu šizofreniju“ i skloniji su radikalizmu. Treće, budući da su po prirodi zatvorena, paralelna društva često prikivaju kriminalne radnje, pa tako i delovanje terorističkih mreža (vidi sledeći odeljak).

Jasno je da izolacija samo doprinosi međusobnoj otuđenosti između paralelnih društava i šire zajednice koja ih okružuje. Bilo da je posledica svesne politike „multikulturalizma“ ili ne, u osnovi je suprotna načelu „živeti zajedno“, i svaka ozbiljnija integraciona politika mora težiti da se ona uspešno prevaziđe.

6. Islamski ekstremizam

Iako islam godinama postoji u Evropi, teroristički napadi na Sjedinjene Države 11. septembra 2001. godine, zajedno sa potonjim jednako dramatičnim napadima u Evropi (Madrid, mart 2004; London, jul 2005; niz napada u Moskvi, od kojih poslednji na aerodrom Domodedovo u februaru 2011), raširili su shvatanje da je terorizam sastavi deo islama. Mogle su se čak čuti i tvrdnje da „nisu svi muslimani teroristi, ali da su skoro svi teroristi muslimani“.

Zvanična statistika govori drugačiju priču. Izveštaj Evropol (Evropska policijska služba) za 2009. godinu zaključuje da se „islamski terorizam i dalje doživljava kao najveća pretnja širom sveta, uprkos činjenici da je u Evropskoj uniji tokom 2008. godine zabeležen samo jedan napad islamskih terorista. Separatizam, pre nego religija, ostaje očigledan motiv za većinu napada u Evropskoj uniji“. U izveštaju za narednu godinu se navodi da se, uprkos pretnjama islamskih terorista neselektivnim terorističkim napadima, sa velikim brojem žrtava, u 2009. „broj hapšenja koja se vezuju za islamski terorizam (ukupno 110) smanjio za 41% u poređenju sa 2008. godinom, čime se nastavlja trend stabilnog opadanja koji je počeo još 2006.“¹⁴

Međutim, uticaj terorizma se ne može meriti samo brojem napada, već pre brojem žrtava i više od svega, uspehom da traumatizuju društvo, stvarajući opšte osećanje straha i, po mogućstvu, izazivajući reakcije koje će dodatno radikalizovati i uvećati broj onih od kojih, grupa koja stoji iza napada, može očekivati podršku za svoju ideologiju i pridobiti nove članove za sprovođenje svojih aktivnosti – koji se, u slučaju islamskog terorizma, nalaze među nezadovoljnim muslimanima u Evropi i onima u islamskom svetu koji osećaju gnev prema zapadu. Po tim merilima, islamski terorizam je danas nesumnjivo najuspešniji i najopasniji u Evropi. Veliki broj žrtava u nekoliko napada protekle decenije, i ponovljena upozorenja na nove napade od strane islamskih grupa poput Al-Kaide, ali i pretnje koje upućuju vlasti u Americi i Evropi, uz ogromnu pažnju koju ovoj temi pridaju mediji i anti-muslimanski propagandisti – uzrokovali su da javnost radikalni i militantni islamizam prepoznaje kao najveću pretnju bezbednosti. Otuda postojanje islamskog ekstremizma – pod kojim podrazumevamo ne samo prave terorističke namere i otvoreno zagovaranje nasilja, već isto tako grupe i sveštenike koji osuđuju vrednosti zapada ili pozivaju na „džihad“ (koji se uglavnom, mada ne potpuno ispravno, tumači kao „sveti rat“) – predstavlja ozbiljnu pretnju mirnom suživotu muslimana i ne-muslimana u Evropi, makar i samim tim što učvršćuje, i očigledno opravdava, strah i odbojnost prema muslimanima među ne-muslimanskim stanovništvom.

7. Gubitak demokratskih sloboda

Izmučeni dvostrukim strahom da će biti „preplavljeni“ nekontrolisanim prili-vom imigranata i/ili masakrirani od strane islamskih terorista, Evropljani traže način da se zaštite, a politički lideri se pribojavaju da imaju male šanse za re-izbor ukoliko podbace na jednom ili drugom polju. Države su zbog toga pod

14 EU Terrorism Situation and Trend Report, TE-SAT 2010, Evropol, 2010.

stalnim pritiskom da pojačaju kontrolu imigracije i drže potencijalne i osumnjičene teroriste strogo pod prismotrom. Prečesto se prihvata kao tačno da su bezbednost i građanske slobode međusobno obrnuto proporcionalne veličine, što čini da se vlade osećaju obaveznim da ograniče ove potonje u nadi da će osigurati one prethodne. Ipak, ta „trgovina“ je vrlo diskutabilna: građanske slobode su osnovna pretpostavka demokratije, a pravo svakog građanina da živi prema sopstvenom izboru je suština onoga što zapravo bezbednost štiti. I premda većina može doći u situaciju da treba sebe da zaštiti od namera malih i nasilnih grupa pripadnika manjina, ukoliko se pripadnici manjina ne osećaju jednako slobodno i bezbedno, broj onih koji su spremni da pribegnu nasilju će verovatno rasti. Zbog toga mi verujemo da preterana reakcije države i uvođenje prevelike kontrole predstavlja ozbiljnu pretnju po zdravlje i snagu evropskih demokratija.

U nastojanju da ograniče imigraciju, mnoge evropske države pribegle su sve dužem zadržavanju u pritvoru lica koja traže azil i „ilegalnih“ imigranata, ponekad u već pretrpanim objektima u uslovima štetnim po zdravlje, često i bez podizanja optužnice za neko krivično delo. U bar jednom slučaju to je privuklo pažnju Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (CPT) Saveta Evrope, koji je utvrdio da se pomenuti uslovi „mogu smatrati nehumanim i ponižavajućim tretmanom“. Vlade i lokalne samouprave su, sem toga, organizovano bagerima razrušavale kampove u koje su prethodno smeštale imigrante bez dokumenata, hapseći one koji nisu uspeali da pobjegnu na vreme, proglašavale su kriminalnim delom ilegalan ulazak u svoju zemlju i podsticale građane da pomognu u hapšenju „kriminalaca“, i uvodile „ubrzane postupke“ za odlučivanje o izbegličkom statusu, kršeći time niz procedura kojima se štite ljudska prava, a koje su propisane Evropskom konvencijom o ljudskim pravima.

Još opasnije su pojedine mere preduzete u ime sprečavanja terorizma. Na prvoj Konferenciji ministara nadležnih za medije i nove komunikacione usluge u zemljama članicama Saveta Evrope (održanoj u Rejkjaviku, Island, 28 – 29. maj 2009.) države članice su se obavezale, donekle sa zakašnjenjem, da će „redovno preispitivati [svoje] nacionalno zakonodavstvo i/ili praksu kako bi osigurale da antiterorističke mere koje usvajaju nisu suprotne načelima Saveta Evrope u pogledu poštovanja prava na slobodu izražavanja i informisanja, sa posebnim osvrtom na sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava.“ To međutim, nisu jedina prava koja se antiterorističkim merama krše. U mnogim zemljama period tokom kog građani mogu biti zadržani u pritvoru bez podizanja optužnice zbog osnovane sumnje u umešanost u zaveru za izvršenje terorističkog dela stalno se produžava, dok se pravo policije da vrši prismotru, praćenje i nadzor nad takvim osumnjičenim, ulazi u njihove domove i na drugi način narušava njihovu privatnost, stalno proširuje.

Pored toga, mnoge evropske zemlje su neopravdano popustljive prema delovanju stranih bezbednosnih službi. Građani su nasilno odvođeni, nasumično zadržavani u tajnim zatvorima i premeštani u oblasti druge pravne nadležnosti, gde su mučeni samo na osnovu sumnje da bi mogli biti povezani sa tero-

rizmom, što je sve suprotno međunarodnom pravu. Parlamentarna skupština Saveta Evrope sprovela je dve istrage o programu veoma važnih zatvorenika (HDV) osnovanom od strane američke administracije posle napada 11. septembra, tokom kojih je otkrivena globalna „špijunska mreža“ kojom je upravljala Centralna obaveštajna služba (CIA). Takozvani plan „vanredne predaje“ rezultirao je mnogobrojnim teškim kršenjima ljudskih prava, pri čemu je jedini način da on deluje bio kroz saradnju s pojedinim državama članicama Saveta Evrope, uprkos tome što njih na poštovanje ljudskih prava obavezuje Evropska konvencija o ljudskim pravima.

8. Mogući sukob između „verskih sloboda“ i slobode izražavanja

Na kraju, tu je i pretnja slobodi – izričito slobodi izražavanja – koja potiče iz druge krajnosti, odnosno od osetljivosti pojedinih grupa koje zahtevaju da sloboda izražavanja bude ograničena u ime poštovanja njihovih verskih uverenja i obeležja. Ovo se prvi put pojavilo kao važno pitanje u Evropi za vreme „afere Ruždi“ 1989. godine, kada je veliki broj muslimana, među kojima čak i oni koji nisu odobravali fatvu (smrtnu presudu) koju je Ruždiju izrekao Ajatolah Homeini, ni prateće pretnje smrću i nasiljem, zahtevao da roman Salmana Ruždija *Satanski stihovi* bude zabranjen ili cenzurisan zbog odeljka u kome su, u snu jednog od likova, žene Proroka Muhameda predstavljene kao prostitutke. (Njihov stav je u nekim zemljama bio potkrepljen činjenicom da su zakoni koji zabranjuju bogohuljenje protiv hrišćanstva još uvek na snazi, mada se retko sprovode.) Važan uticaj na ovaj protest imala je velika ogorčenost koju su osećali pripadnici nepriviligovane manjine zbog očiglednog nepoštovanja koje je većina izražavala prema njima i njihovoj religiji. U najmanje jednoj državi to je dovelo do niza predloga za proširenje zakonskih odredbi o zabrani „podsticanja verske netrpeljivosti“, što je u velikoj meri shvaćeno kao napad na slobodu izražavanja.

Isto pitanje ponovo je otvoreno 2005–06. godine i to mnogo oštrije, kada su danske dnevne novine objavile karikaturu proroka Muhameda. Ovog puta nije postojala sumnja da je to bilo namerna provokacija. Istina, rašireno mišljenje, čak i među medijskim stručnjacima, bilo je da su se novine neodgovorno ponele. Međutim, u isto vreme je postojalo snažno osećanje, čak daleko izvan medijskih krugova, da sloboda izražavanja, ukoliko treba da ima ikakvo značenje mora uključivati pravo da se kažu ili urade stvari koje će drugi ljudi možda smatrati neugodnim, odnosno da ta prava smeju biti uskraćena samo u onim slučajevima kada je to nedvosmisleno i stvarno nužno u cilju zaštite prava drugih. Sa muslimanske strane je ukazivano na to da se član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji se odnosi na slobodu izražavanja, nastavlja na član 9, kojim se štite „sloboda misli, savesti i veroispovesti“, no taj argument nije naišao na podršku ne-muslimana, pa ni svih muslimana, s obzirom na to da je teško razumljivo na koji način objavljivanje karikatura i stripova može sprečiti nekoga da, kako se u članu 9 navodi, „ispoljava (svoju) veru i uverenja, kroz molitvu, propovedi, običaje i obrede“. (Takođe je isticano da se većina

onih koji se pozivaju na slobodu veroispovesti sami protiv slobode *promene* veroispovesti i uverenja, koja je, saglasno istom članu, sastavni deo slobode veroispovesti.)

Iz navedenog je očigledno da postoji opasnost da osnovne slobode, konkretno sloboda izražavanja, mogu biti umanjene usled želje pojedinih evropskih elita da izbegnu dalje otuđenje jedne važne manjine, ili iz straha od izazivanja nasilja. Navodni sukob između slobode izražavanja i slobode veroispovesti, i nedostatak opšte saglasnosti na koji način i gde bi tačno trebalo da se povuku granice slobode izražavanja, zato predstavljaju pretnju za neke od najvažnijih evropskih vrednosti.

B. Šta se krije iza ovih rizika?

1. Nesigurnost

Evropa je danas, i pored svih suprotnosti i protivrečnosti, jedno od najboljih mesta na svetu za život, na vrhu liste naj regiona u pogledu bezbednosti i sloboda, zdravlja, napretka, mira i humanosti. Ipak, izgleda da mnogi Evropljani ne dele ovo mišljenje, a i ako su svesni navedenih prednosti, njihovo stanovište verovatno više odgovara onom Doktora Noka „Zdravlje je neizvesno stanje koje može samo postati gore“ (*Docteur Knock: „La santé est un état précaire qui ne presage rien de bon.“*). Bogatstvo Evrope svakako nije ravnomerno raspodeljeno, tako da brojni Evropljani sa ljubomorom i ogorčenjem gledaju na one koji žive bolje od njih, a sa strahom i rezervisanošću na one koji se nalaze niže na toj lestvici raspodele. Mnogi, ako ne i većina, pogođeni su svetskom ekonomskom krizom. Neki su izgubili posao, a još više njih pogođeno je smanjenjem javnih davanja i socijalne pomoći, što je posledica borbe vlada da ponovo uspostave finansijsku i fiskalnu ravnotežu. Uprkos znacima oporavka pojedinih zemalja (pre svega Nemačke), na kraju 2010. ukupna nezaposlenost u Evropi je ostala 10%, što je najviše u poslednjih 12 godina.

Evropljani su takođe vrlo svesni – zato što im to stalno ponavljaju političari, ekonomski stručnjaci i mediji – da im njihova pozicija u svetskom poretku polako izmiče, kako se zemlje u razvoju, posebno one u istočnoj i južnoj Aziji, od krize oporavljaju znatno brže nego industrijski razvijene zemlje, uspešno se takmičeći za izvozna tržišta i za privlačenje investicija, zbog čega pojedini investitori zatvaraju svoje fabrike u Evropi i otvaraju nove na „globalnom jugu“. Oni znaju da njihovo društvo stari i da je njihov obrazovni sistem sve manje konkurentan na svetskom tržištu. I obavešteni su, mnogo bolje nego ljudi u većini dugih krajeva sveta, da njihov sadašnji stil života verovatno nije održiv, zato što iscrpljuju neobnovljive resurse i izlažu se opasnosti od katastrofalnih klimatskih promena.

Iz tog razloga su oni zaštitnički raspoloženi – zabrinuti su za svoju budućnost u svetu koji se brzo menja, žele da očuvaju stečeno bogatstvo, uznemireni su zbog neizvesne budućnosti svoje dece u nagloj globalizaciji planete i osećaju se ugroženim u svom načinu života zbog stranih kultura i običaja novih suseda koji žive u njihovoj sredini.

2. Imigracija

Dok ekonomske teškoće i nesigurnost zaoštravaju utakmicu za oskudne resurse između pojedinaca i grupa u načelu, u mnogim delovima današnje Evrope izražena je sklonost da se krivica svali posebno na „imigrante“ (vidi stavove javnosti prema „imigrantima“ i licima koja traže azil u gornjem odeljku A.1.b). U pokušaju da utvrdimo uzroke pojava opisanih u odeljku A, važno je da sagledamo činjenice o imigraciji u Evropi, kao i načine na koje se društvo nosilo s tim.

Doseljavanje u države Evrope, a pogotovo članice Evropske unije, drastično je poraslo u poslednje dve decenije, zahvaljujući kombinaciji više činilaca, a naročito globalnom povećanju mobilnosti, olakšanim jeftinijim međunarodnim putovanjem, privrednim neprilikama koje su pratile slom komunizma u istočnoevropskim zemljama, nasilnim konfliktima i nestabilnosti u jugoistočnoj Evropi i drugim delovima sveta. Povrh toga, prijem 12 novih članica, uglavnom bivših komunističkih zemalja, u Evropsku uniju 2004. i 2007. godine, omogućio je ekonomsku intergraciju i mobilnost radne snage, što je dovelo do znatnog porasta migracija unutar Evrope, uglavnom od istoka ka zapadu.

Procenjuje se da je broj migranata koji žive u Evropi i centralnoj Aziji skočio sa 67,5 miliona u 2005. godini na 72,6 miliona u 2010. godini. Jedna trećina od ukupnog broja međunarodnih migranata u svetu danas živi u Evropi i oni predstavljaju 8,7% ukupnog stanovništva Evrope.

Svi delovi Evrope sudeluju u ovom poslednjem porastu populacije migranata od 2005. godine, mada se najviše njih nalazi u južnoj Evropi (3,4 miliona ljudi, sa prosečnim godišnjim rastom populacije migranata od 5,2%).

Ne iznenađuje to što je najveći broj novih migranata u velikim gradskim centrima. London, Pariz i Moskvu pojedinačno naseljava više od jednog miliona stanovnika koji su rođeni u drugoj zemlji. Od ukupno 85 svetskih gradova u kojima populacija imigranata broji između 100.000 i 1.000.000 stanovnika, čak 30 njih nalaze se u Evropi. U Amsterdamu, Briselu, Frankfurtu i Londonu, lica rođena u inostranstvu čine više od četvrtine ukupne populacije. Slična pojava sreće se još i u vrlo malim gradovima, čak i ruralnim naseljima, u onim slučajevima kada vlade država nastoje da same organizuju smeštaj za izbeglice i azilante.

Uticaj na zaposlenost

Prema nekim naučnim studijama, imigracija ima veoma mali uticaj na zaposlenost domaćeg stanovništva. Ona međutim, može uticati na zaposlenost mladih u oblastima u kojima poslodavci prednost daju imigrantima, smatrajući da „oni obično imaju bolji odnos prema poslu“. To je neke dovelo do zaključka da „iako očigledno postoji korist za poslodavce, imigracija koja je u najboljem interesu poslodavca, nije uvek u najboljem interesu privrede u celini“¹⁵.

U pojedinim zemljama, poput Velike Britanije i Nemačke, koje su uvozile imigrantsku radnu snagu decenijama, srazmerno visoka stopa opšte nezaposlenosti stoji rame uz rame sa ozbiljnim nedostatkom radne snage u određenim oblastima, u kojima su uglavnom potrebni obučeni radnici. Na tim osnovama

15 *House of Lords* (Gornji dom Parlamenta Velike Britanije), 2008:33

počiva stanovište da bi odobrenje da više stručnih radnika imigrira i popuni postojeći jaz, zapravo pomoglo otvaranje *novih* radnih mesta za domaće stanovništvo¹⁶, dok drugi na to gledaju negativnije, navodeći da „imigracija širi privredu u celini i ne može se smatrati delotvornom strategijom za značajno smanjenje jaza. Slobodna radna mesta su, do određenog stepena, znak zdravog tržišta rada i zdrave privrede, a ne opravdan razlog za podsticanje obimne imigracije radnika.“¹⁷

U ostalim zemljama koje odnedavno imaju iskustva sa imigracijom, na tržištu rada je izraženija komplementarnost između imigranata i domaćeg stanovništva. U Španiji, na primer, većina imigranata popunjava radna mesta nižekvalifikovanih i nekvalifikovanih radnika, tako da se veoma retko za njih nadmeću sa domaćim radnicima. Nekvalifikovani radnici čine jedva 15% domaće radne snage, a čak 37% od ukupnog broja imigrantskih radnika, odnosno do 42% kada je reč o ženama. Razumljivo je da su, dakle, radnici imigranti visoko koncentrisani na nižekvalifikovanim i nekvalifikovanim radnim mestima. Između 2001. i 2006. godine uočen je porast broja stranih radnika u sektoru usluga, pri čemu je istovremeno to bila jedna od privrednih grana sa najbržim rastom zapošljavanja i među rođenim Špancima.

Na kraju, različita istraživanja uticaja imigracije na plate i mogućnosti za zaposlenje domaćih radnika dolaze do različitih i ponekad zbunjujućih rezultata, ali sagledno u celini, konačan zaključak ide u prilog tvrdnji da je njegov uticaj slab.

Stopa kriminala

Zvanična statistika zaista pokazuje da je stopa kriminala viša od prosečne u pojedinim manjinskim zajednicama (pre svega među Romima), kao i među imigrantima i stanovništvom imigrantskog porekla. Ipak te statističke pokazatelje treba tumačiti s oprezom. Postoji isuviše dokaza o predrasudama i diskriminaciji u sistemu krivičnog pravosuđa u mnogim (verovatno većini) evropskim zemljama. Za nekoga ko se može lako prepoznati kao imigrant ili pripadnik manjinske zajednice postoji veća verovatnoća da će ga policija zaustaviti i preresti ili uhapsiti i da će biti optužen za krivično delo, nego što je slučaj sa pripadnicima „domaćeg“ stanovništva. Zbog toga, rasprostranjeno uverenje da su ove grupe sklonije kriminalu, u određenom smislu je samopotvrđujuće. Izvesno je da postoji određeno utemeljenje u činjenicama, ali to ne znači da ljudi čine krivična dela *zbog* svog etničkog porekla ili imigrantskog položaja. Kada su u pitanju imigranti bez dokumenata, i u pojedinim slučajevima lica koja traže azil, njima ne preostaje mnogo izbora, s obzirom na to da je sistem već unapred odlučio da su oni „ilegalni“ i nije im ostavio ni jedan zakonit način da izdržavaju sebe i svoje porodice. U ostalim slučajevima, postoji značajna povezanost visoke stope kriminala i visoke stope nezaposlenosti mladih, ili drugih pokazatelja ekonomske i socijalne isključenosti. Ekonomski ugroženo

16 „Osnovna svrha imigracione politike iz ugla tržišta rada je da se omogući angažovanje obučene radne snage sa ciljem da se stvore nove mogućnosti za zapošljavanje domaćih radnika“ (Süssmuth, 2001: 4).

17 *House of Lords*, 2008: 34

stanovništvo se češće koncentriše u posebnim gradskim naseljima, koja postaju „getoi“, gde veliki broj „imigranata“ i pripadnika nacionalnih manjina živi u lošim životnim uslovima, gde vlada velika nezaposlenost, škole i druge socijalne službe propadaju, stambeni objekti su mali i zapušteni – a stopa kriminala je visoka, posebno među mladima. Građani koji pripadaju većinskom stanovništvu, ako imaju mogućnosti napuštaju takva naselja, čime dodatno učvršćuju njihov „etnički“ karakter i shvatanje da je kriminal povezan sa genetskim i kulturnim obeležjima populacije koja tu ostaje.

Usled ekonomske krize, trenutna situacija za imigrante u Evropi je naročito teška. Traženje posla je jedan od najčešćih povoda migracija, ali – moguće zbog politike poslodavaca „prvo otpuštamo skorije zaposlene“ – imigranti sada osećaju najoštrij *pad* zaposlenosti, posebno u državama koje su najteže pogođene krizom. Ukoliko se kriza nastavi, verovatno će dodatno otežati njihovu dugoročnu integraciju u novu domovinu. Iako su dali važan doprinos nacionalnoj ekonomiji kada su vremena bila dobra, sada ih uglavnom doživljavaju kao teret ili kao nepoželjnu konkurenciju lokalnim radnicima prilikom konkurisanja za ono malo slobodnih radnih mesta (mada istraživanja pokazuju da je stvarni učinak takve konkurencije na zaposlenost lokalnih radnika prilično mali). Sve to dovodi do predrasuda usmerenih protiv imigranata, što za posledicu ima porast diskriminacije prema njima.

Konačno, javno ispoljena netrpeljivost prema imigrantima i stanovništvu imigrantskog porekla, može se svesti na raspravu o pravima. Migranti – a više od njih, naravno njihovi potomci, koji su tu rođeni – prirodno smatraju da, kao neko ko doprinosi nacionalnoj ekonomiji, oni treba da imaju jednaka prava na pravedan tretman, socijalnu zaštitu i solidarnost, kao ostali građani i rezidenti kada se nađu pogođeni nezaposlenošću i drugim ekonomskim poteškoćama. Pa ipak, „domaća“ većina u svakoj zemlji nastoji, svesno ili ne, da potpuno uskrati ili makar ograniči pristup socijalnim pravima za ljude stranog porekla, instinktivno verujući da prvo treba zadovoljiti potrebe „vlastitog naroda“. Iz tog razloga, na zahteve „pridošlica“ odgovara se optužbama za „potkradanje poreskih obveznika“, „život na račun domaćeg stanovništva“ i/ili nedostatak lojalnosti prema zemlji koja ih je primila, zbog čega ne zaslužuju ni prava koja su im data.

3. Iskrivljena slika o manjinama u medijima i negativni stereotipi

Bez sumnje, sam spoj ekonomske i fizičke nesigurnosti sa jedne strane, i imigracije velikog obima sa druge, bio bi dovoljan da izazove izvesne predrasude i neprijateljstvo prema doseljenicima i njihovim potomcima, kao i prema već uobičajenim metama rasizma poput Roma i Jevreja. Ali one bi teško dosegle razmere koje imaju u Evropi danas bez aktivnog učešća masovnih medija. U različitim delovima Evrope mnogi su mediji preuzeli na sebe da demonizuju imigrante i druge manjine, prenoseći ne samo uvrežene mitove o njima i šireći uznemirenost, već i delotvorno razvijajući nove predrasude preteranim isticanjem stvarnih i navodnih „afera“ o krivičnim delima i zloupotrebama socijalne pomoći, dok sa druge strane optužuju vlasti za prikrivanje tih afera i dopuštanje prevelikom broju stranaca da uđe u zemlju.

Pisani i štampani mediji su znatno doprineli da se među stanovništvom učvrsti osećanje da doseljenici „mužu“ sistem, uporno izveštavajući o svakom pojedinačnom slučaju pronevere koje su počinili imigranti. Zanimajući činjenice da su te navodne pronevere delimično posledica sve strožijih zakona, koji boravišne dozvole i pravo na socijalnu i zdravstvenu zaštitu vezuju za zaposlenje i nivo prihoda, kao i to da slične, ako ne i mnogo gore pronevere čine domaći građani, vesti koje svedoče o ovoj vrsti prestupa prihvataju se naročito revnosno, budući da one opravdavaju uskraćivanje socijalnih prava imigrantima. Najčešće, u središtu tih priča nalaze se lica koja traže azil.

U mnogim slučajevima čini se da su mediji, zvanično ili nezvanično, blisko povezani sa ksenofobičnim konzervativnim strankama, koje koriste ove strahove da zadobiju podršku birača, upozoravajući da su politički protivnici „blagi prema kriminalu“ ili skloni da „otvore branu“ za novi talas imigranata.

Brojna istraživanja¹⁸ pokazuju da: mediji kada izveštavaju o kriminalu neuporedivo češće koriste fotografije lica za koja se već na prvi pogled može reći da su „stranci“ ili pripadnici manjina, nego fotografije onih pojedinaca koji izgledaju poput „domaćeg“ stanovništva; kriminalna dela koja protiv „domaćeg“ stanovništva izvrše imigranti ili pripadnici manjina dobijaju veću medijsku pažnju nego ona koji se događaju unutar istih društvenih grupa; o prestupima se mnogo više izveštava u periodu pred izbore nego posle njih (čak i onda kada zvanična statistika pokazuje da je u tom periodu stopa kriminala opala); evropska javnost je sklonija tome da poveže svoj strah od kriminala sa uznemirenošću zbog imigracije u izbornim godinama nego u drugim vremenima – što upadljivo svedoči o moći političkog diskursa i medija da oblikuju pogled javnosti na različite društvene pojave.

Mediji dakle, nose veliku odgovornost za oblikovanje slike koju većinska populacija ima o drugima, pa i o imigrantima i njihovim potomcima. Može se postaviti pitanje zbog čega mediji tu svoju odgovornost koriste u negativnom kontekstu. Jedan od razloga moguće leži u tome što u utakmici na medijskom tržištu, na kom prevladavaju komercijalne kompanije u privatnom vlasništvu, novinari – posebno oni koji rade u medijima sa najvećim rejtingom – imaju sve manje mogućnosti da nastave svoje stručno usavršavanje, sprovode pravo istaživačko novinarstvo i potpuno se upute u temu, dok su pod pritiskom da daju prostor i vreme najsenzacionalnijim pričama, makar po cenu istine, zanemarujući „uravnoteženost“, potrebna prateća objašnjenja i pažljivu kritičku proveru.

Drugo, društvene grupe kojima se novinarstvo na ovaj način bavi, imaju slab pristup vodećim medijima. One su nedovoljno medijski zastupljene i obično su od strane medija viđene kao nedovoljno pouzdane. Mediji, jednako kao industrija oglašavanja, skloni su da ne uzimaju u obzir imigranate i manjine, ne nastoje da se bave problemima koji posebno pogađaju ove grupe, niti da iz njihovog ugla predstave pitanja od opšteg interesa. Na taj način novinari, često potpuno nesvesno, pomažu da se iz „nacionalnog razgovora“ isključe milioni ljudi.

¹⁸ Na primer: *Fitzgerald, Curtis and Corliss*, 2009.

Problem svakako nije ograničen samo na „tradicionalne“ medije – novine, radio i TV emitere. Za sve više ljudi današnjice internet postaje vodeći izvor informacija, komunikacija i zabave. Internet je neuporedivo teže kontrolisati i, na opštu nesreću, raste broj internet korisnika koji to zloupotrebljavaju da šire rasnu propagandu, ksenofobiju i potpiruju mržnju – čak u tom obimu da je internet prerastao u sredstvo broj jedan za širenje govora mržnje i proizvodnju straha.¹⁹ Da stvar bude gora, novi interaktivni internet 2.0 servisi omogućavaju ekstremistima da koriste tehnologije poput internet dnevnika i postavljanja video materijala za promociju svog programa rada na popularnim „društvenim mrežama“ Facebook, MySpace, Twitter i YouTube. Prema izveštaju „Digital Hate Report“, objavljenom 2010. godine, internet je u 2009. postao opasniji za 20%, kako su se teroristi i rasisti masovno okrenuli internet medijima, a na meti su im deca.²⁰ (Naravno, postoje i brojni pozitivni primeri upotrebe novih i starih medija. Vidi odeljak „Masovni mediji“ u drugom delu).

4. Kriza liderstva

Naposletku, Evropa zauzima odbrambeni stav i nemaštovito odgovara na iza-zove 21. veka, između ostalog na sopstvenu različitost, delom zato što izgleda ima premalo lidera – na nacionalnom nivou i u evropskim institucijama, političkih i verskih, među kreatorima javnog mnjenja i u drugim oblastima građanskog društva – sposobnih da uliju sigurnost, izraze jasnu viziju budućnosti Evrope i strategiju kako do nje stići. Taj nedostatak liderstva može delimično biti znak krize, ali joj je sigurno i pridoneo, dok s druge strane uveliko pomaže da se objasni privlačnost populističkih i ksenofobičnih stranaka, koje vode politiku obmanjujuće prostih parola. Isuviše često izgleda da oni koji su na čelu „vodećih“ političkih stranaka i izabrani na visoke funkcije, a znajući da njihovi protivnici i mediji samo čekaju njihov pogrešan korak, veruju da jedina nada da na tim pozicijama ostanu leži u povlađivanju stavovima javnog mnjenja pre nego u njegovom predvođenju.

Nigde to nije očiglednije nego u načinu na koji postupaju po pitanju imigracione politike. Verovatno u Evropi ne postoji šef države i vlade koji nije lično uveren da demografija Evrope, sa neprekidnim smanjenjem broja radno sposobnog u odnosu na broj izdržavanog stanovništva, čini neminovnim povećanje broja imigranata u narednim decenijama, ili kome pak čelnici nacionalne privrede nisu čvrsto obrazložili svoje viđenje da se uskraćivanjem viza za obučene radnike iz inostranstva koči privreda i usporava ekonomski oporavak. Za očekivati bi bilo da su lideri spremni i sposobni da sporna pitanja jasno predstavljaju javnosti, istrajni u svom nastojanju da se sprovede one politike za koje osnovano veruju da su neophodne i ispravne, kao i da daju uverljive odgovore na stvarne i opravdane strepnje javnosti. Oni bi trebalo da imaju hrabrosti da

19 Međunarodna mreža protiv mržnje na internetu (INACH), novembar 2010. (www.inach.net/INACH_report_2010.pdf)

20 Vidi: www.foxnews.com/scitech/2010/03/15/terrorists-targeting-children-via-facebook-twitter/

se suprotstave ksenofobičnom populizmu, ali i iskušenju da se u toj borbi koriste njegovom demagogijom.

Prošlost svedoči da drugi pristup, koji podrazumeva žrtvovanje principa zarad koristi, retko ima uspeha na duge staze, a vrlo često ni kratkoročno. Kada treba da se opredele za određene politike, birači su skloniji da njihovo sprovođenje povere onima koji ih zastupaju iz ubeđenja.

Drugi deo – Odgovor

A. Osnovna načela

Verujemo da se u slobodnom društvu može postići miran suživot ljudi različitih rasa, nacionalne pripadnosti, verskog opredeljenja i kulture, ukoliko se on zasniva na opštem prihvatanju osnovnih načela izloženih u nastavku.

1. Pre svega, neophodno je da postoji opšta saglasnost da se (propisi) moraju poštovati, uz jedinstveno shvatanje toga šta zakon jeste i na koji način može da se menja. Stoga je izričito važno da sve članice Saveta Evrope izraze spremnost da se pridržavaju Evropske konvencije o ljudskim pravima, kao i da od svojih građana i rezidenata nedvosmisleno zahtevaju da poštuju nacionalne propise, sve dok su oni na snazi.
2. Ni jedan pojedinac niti grupa ne mogu očekivati da budu izuzeti od obaveze poštovanja nacionalnih propisa na osnovu svojih kulturnih osobenosti. Ni jedna osoba ne bi trebalo da bude tretirana kao pripadnik kulturne ili verske zajednice, kojoj svojom slobodnom voljom nije izabrala da pripada. Svi građani imaju pravo da učestvuju u postupku donošenja zakona, kao pojedinci i, kada tako odluče, kao pripadnici neke od društvenih grupa.
3. Osnovno načelo demokratije nalaže da bi svima na koje se neka odluka odnosi, trebalo prethodno omogućiti da u njenom donošenju učestvuju. Od svih rezidenata jedne države očekuje se da poštuju njene zakone, dakle što više njih bi trebalo da ima pravo da uzme učešće u procesu donošenja tih zakona. Države moraju da nastoje da rezidentima pruže sva prava i obaveze koje imaju državljani, uključujući i pravo glasa. Kao međukorak, treba dozvoliti svim licima koja nisu državljani, bez obzira na njihovo poreklo, da glasaju na lokalnim izborima u gradu ili okrugu u kom imaju prijavljeno prebivalište – kao što je to omogućeno građanima Evropske unije sa prebivalištem u državi članici koja nije njihova matična.
4. Odluke o zahtevima za državljanstvo bi trebalo da opredeljuju građanska merila, primenjujući jednakost za sve, a ne po osnovu kulture, nacionalnosti, verske pripadnosti ili zemlje porekla kandidata.
5. Jednom kada se stekne državljanstvo, prava i odgovornosti koji iz tog statusa proizilaze pripadaju svim državljanima ravnopravno.
6. Jednaka prava muškaraca i žena, proklamovana u preambuli Povelje Ujedinjenih nacija, ne smeju se poricati niti kršiti, ponajmanje u uređenom demokratskom društvu. Ni pod kojim okolnostima pozivanje na uvažavanje identiteta ili verskih ubeđenja ne može opravdati da se devojčicama

uskrati bilo koji oblik obrazovanja koje je dostupno dečacima, niti da se ženama ospori pravo na uobičajenu društvenu komunikaciju i van njihovih domova.

7. Svi pojedinci – pripadnici većine i manjine, državljani ili stranci, rezidenti i nerezidenti – podležu propisima zemlje u kojoj se nalaze i države bi trebalo da primenjuju propise prema svima podjednako. To ne znači da primenom zakona treba da se nametne kulturna jednoobraznost stanovništva. Opšte pravilo je da zakon treba da štiti ličnu slobodu izbora, sve dok se na taj način ne ugrožava sloboda i bezbednost drugih. Jednako kao svi ostali, imigranati i stanovništvo imigrantskog porekla bi trebalo da poštuju zakon, da nauče zvaničan jezik države u kojoj žive (barem jedan, ako ih ima više) i da čine dobro svojim sugrađanima.
8. Sa druge strane, od njih se ne očekuje da se odreknu svoje vere, kulture i identiteta. Ni islam, ni bilo koju drugu veroispovest, ne treba smatrati unapred nespojivom sa evropskim vrednostima. Niko od nas nema samo jedan identitet – svi mi predstavljamo sebe različito, u zavisnosti od okolnosti. „Višeznačni“ Amerikanci – ponosni i rodoljubivi građani Amerike, koji takođe neguju svoje veze sa zemljom ili krajem odakle vode poreklo – smatraju se posve normalnom pojavom. Zašto ne bi i „višeznačni Evropljani“?
9. Da bi živeli zajedno u demokratskom uređenju, građani svake države, u okviru svog ustavnog poretka, najpre moraju usaglasiti tačan obim zajedničkih društvenih vrednosti i pravila, tako da se najveći mogući broj građana oseća u potpunosti prihvaćenim, zajedno sa svim identitetima sa kojima se poistovećuje, a nikako obaveznim da odbaci svoj identitet ili se prikloni tuđoj kulturi.
10. Prinuda bilo koje vrste treba da bude svedena na najmanju meru. Trebalo bi da razlikujemo šta je propisano zakonom, a šta je ono što se samo smatra poželjnim za „zajednički život“ u zdravom građanskom društvu, u miru i uzajamnom obogaćivanju. Zakonom su propisana osnovna prava i slobode poput onih koje štiti Evropska konvencija o ljudskim pravima, dok (ostalo) obuhvata vrednosti kao što je „uzajamno poštovanje“ – koje je nesumnjivo važno, i trebalo bi da postoji u srcima i mislima ljudi. Ono se takođe, ogleda u spoljašnjem ponašanju ljudi, ali nije prirodno, i može biti kontraproduktivno, smatrati ga pravom koje se može propisati i potom sprovoditi silom zakona. Ljudi bi trebalo da uzajamno ukazuju poštovanje, ali uočljivo odsustvo istog može biti i lična stvar, osim kada se ode tako daleko da nedostatak poštovanja krši zakonom zaštićena prava, što je onda moguće i objektivno utvrditi. Odgovornost da to dokažu uvek je na onima koji time nastoje da prošire zakonska ograničenja i uvedu nova kažnjiva dela, te da tako umanje prava i slobode drugih.
11. Građane treba uveriti u dobronamernost zakonskih rešenja. Već sada postoji mnogo dobrih propisa u Evropi, počev od Evropske konvencije o ljudskim pravima. Takođe, ima slučajeva gde nacionalno zakonodavstvo

i podzakonske akte treba unaprediti kako bi bili u saglasnosti sa evropskim standardima. Ali, po našem mišljenju, mnogo je potrebnije usvojiti i sprovoditi postojeće pravne norme i standarde ljudskih prava, pri čemu se postavlja pitanje, zbog čega to u brojnim slučajevima još nije učinjeno. Izgovori će se uvek naći. Države članice u kojima izostaje primena konvencija, navode da im recimo nedostaju potrebni resursi ili da se posebne nacionalne okolnosti moraju uzeti u obzir. Ali u krajnjoj liniji, to je uvek pitanje prioriteta. Nadležni će sprovoditi propise kada su potpuno ubeđeni u njihovu ispravnost i neophodnost, pri čemu je u demokratskom uređenju njihovo gledište neminovno pod uticajem javnog mnjenja, ili onoga za šta veruju da će javnosti biti prihvatljivo. Uglavnom će se ispostaviti da je nemoguće primeniti zakone koje veći deo javnosti smatra nepravednim, preteranim ili nerazumnim. Dakle, i najbolji zakoni su od male koristi ukoliko većina nije uverena u njihovu ispravnost. Iz tog razloga, mi verujemo da bolji zajednički život u Evropi 21. veka vrlo malo zavisi od prinude, a zapravo počiva na uveravanju građana različitih kultura i ubeđenja da je njihova stvarna potreba da žive zajedno, kao i na nalaženju načina da im se ispunjenje te potrebe olakša.

12. Sva ljudska bića imaju pravo na zakonsku zaštitu, a oni najugroženiji i najizloženiji nezakonitoj zloupotrebi i iskorišćavanju, imaju pravo da očekuju da nadležni organi učine posebne napore u njihovom interesu. Na temelju primera datih u prvom delu jasno je da se to prevashodno odnosi na pripadnike manjina, naročito Rome, imigrante i njihove potomke.
13. Isto tako, izvesno je da svi građani i svi rezidenti (izuzev posebnih slučajeva kada su prava zakonski ograničena samo na državljane) treba da imaju pravo na jednak tretman pred zakonom, jednak pristup obrazovanju i mogućnostima za zaposlenje, uslugama i dobrima, kako u javnom, tako i u privatnom sektoru. To znači da je diskriminacija opisana u prvom delu neprihvatljiva, da jasno ukazuje na potrebu za opštom budnošću i odlučnošću u interesu ranjivih grupa.
14. Takođe je izvesno da u nekim slučajevima, međutim, sama jednakost pred zakonom nije dovoljna da omogući imigrantima i pripadnicima manjina da uživaju potpuno jednake mogućnosti i postanu ravnopravni učesnici u zajedničkom životu evropskih društava. Razlog za to leži u njihovoj socio-ekonomskoj podređenosti, koja ih čini „nevidljivim“ i gura na margine društva. Te društveno-ekonomske prepreke su sklone da postanu nasledne i trajne, osim ako se ne preduzmu odgovarajuće mere kako bi se životne okolnosti ovih grupa unapredile, a naročito kako bi se osiguralo da njihova deca i mladi imaju potpuno otvorene mogućnosti za razvoj karijere i ostalih oblasti života. To opravdava i nužno primorava nadležne organe da sprovedu vanredne mere u interesu ovih grupa, uz namensku raspodelu javnih sredstava, prvenstveno u oblasti predškolskog i školskog obrazovanja i stručnog usavršavanja, potom za aktivno posredovanje u zapošljavanju ili barem kroz finansijsku pomoć koja će im omogućiti da pređu u oblasti gde imaju bolje mogućnosti za zaposlenje.

15. Iako su sve gore navedene mere neophodne, one možda nisu dovoljne da garantuju da će pripadnici različitih kultura, veroispovesti i geografskog porekla živeti zajedno u istinskoj slozi i prijateljstvu u svim državama i gradovima Evrope. Još uvek postoji opasnost da će stanovnici određenog porekla u nekim gradovima i državama biti izloženi ograničenjima, ili će sami sebe ograničavati, da vode odvojen život, kao i što će pripadnici ostalih zajednica, pogotovo oni koji sebe smatraju istorijskom i prirodnom većinom, stvarati pogrešne i neprijateljske pretpostavke o pripadnicima manjina, imigrantima i njihovim potomcima, zasnovane na glasinama, površnim susretima, obmanjujućim izveštajima i izjavama u medijima. Ispitivanja javnog mnjenja i izborni rezultati u mnogim delovima Evrope pokazali su da su predrasude i pogrešna shvatanja o manjinama i imigrantima raširenija u oblastima u kojima živi srazmerno mali broj pravih pripadnika neke od ovih grupa, ili gde različite „zajednice“ vode uglavnom odvojene živote. Sa druge strane, one se ređe javljaju tamo gde su ljudi u svakodnevnom kontaktu sa pripadnicima ostalih zajednica, imaju više mogućnosti da sarađuju i da se bolje međusobno upoznaju. Stoga, mi verujemo da dovođenje pripadnika različitih zajednica u neposredan i konstruktivan kontakt, pogotovo na lokalnom nivou, predstavlja jedan od najvažnijih načina da se pomogne građanima Evrope različitog porekla da žive zajedno. Samo kada se lično poznamo, kao sugrađani, kolege i prijatelji, a ne iz druge ruke, kroz pretpostavke i stereotipe, možemo reći da stvarno „živimo zajedno“.
16. Sloboda izražavanja nalazi se u srži otvorenog društva i predstavlja osnovno ljudsko pravo. Prema članu 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima, njeno korišćenje „povlači za sobom odgovornost i dužnosti“, prema tome „može biti predmet zvaničnih postupaka, uslovljavanja, ograničenja i kažnjavanja, propisanih zakonom i nužnih u demokratskom društvu, u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta i javne sigurnosti, radi sprečavanja nereda i kriminala, u cilju zaštite zdravlja i morala, odbrane ugleda i prava drugih, sprečavanja otkrivanja poverljivih informacija i radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva“. Pobožni pripadnici verskih zajednica mogu biti duboko povređeni i osećati da su njihov identitet i zajednica žrtvovani, ukoliko se njihova vera, njen osnivač ili sveti simboli, podvrgnu javnom podsmehu ili omalovažavanju. Sloboda izražavanja zbog toga treba da se ostvaruje odgovorno, uz uvažavanje pomenutih osećanja, posebno u masovnim medijima. Ali nije u nadležnosti zakona i državnih organa da sprovede i sankcionišu takvo razmišljanje.
17. Mi, sa druge strane, smatramo da je od izuzetne važnosti da javni govori, koji teži da razvije ili osnaži predrasude javnosti o pripadnicima neke grupe – naročito manjina, imigranata i njihovih potomaka – ne ostane bez odgovora. Verujemo da svi građani, a posebno oni na pozicijama vlasti i koji imaju lak pristup pažnji javnosti, imaju obavezu da osude uvrede na osnovu nacionalne pripadnosti i verskog opredeljenja i da opovrgnu

uopštavanja i stereotipe koji namerno obmanjuju javnost, svaki put kada se sa njima susretnu. Kako se bitka za javno mnjenje uglavnom ne vodi u sudnici, ona mora biti izvojevana tamo gde pripada, odnosno u medijima i javnim raspravama.

Napomena: Svesni smo da postoje okolnosti u kojima nije očigledno kako primeniti ova načela. Još uvek se postavlja pitanje u kojoj meri, prilikom pisanja zakona, države treba da uvažavaju određena gledišta, uverenja i običaje manjinskih grupa. Po ovim pitanjima građani svakog demokratskog društva treba da odluče gde da će se povući linija. Mišljenja se mogu opravdano razlikovati. Postoji barem jedno takvo pitanje, recimo da li ženama (ili muškarcima, kad smo već kod toga) treba da bude dozvoljeno da se u javnosti pojavljuju potpuno pokrivenih lica? Po ovom pitanju čak ni pripadnici zajednice na koju se odnosi nisu u stanju da zauzmu jedinstven stav.

B. Vodeći nosioci promena

U ovom odeljku predstavimo one delove društva i institucije za koje verujemo da su sposobne i mogu da promene način na koji građani Evrope misle jedni o drugima i tako im pruže priliku da unaprede zajednički život.

1. Edukatori

Dok naše neposredno saznanje o drugim grupama uglavnom potiče iz masovnih medija, naše polazno ubeđenje o drugima, kao i način na koji prihvatamo i odgovaramo na nove informacije, formiraju se obično u ranom detinjstvu. Porodično okruženje može u tome imati presudnu ulogu, tako da je odgovornost roditelja za prenošenje sopstvenih stavova na decu ogromna. Isti je slučaj sa formalnim obrazovanjem.

Obrazovanje ima nespornu i važnu ulogu u pripremi članova društva – naročito pridošlica, a među njima, posebno žena i dece – za pronalaženje zaposlenja i druge vidove učešća u društvenom životu. Povrh toga, obrazovanje treba da ih opremi znanjem o propisima i javnim ustanovama, njihovoj ulozi i delovanju, kao i da ih upozna sa normama i vrednostima koje predstavljaju vezivni element svakog funkcionalnog društva. Svaki neuspeh u tom pogledu se lako prenosi sa jedne generacije na sledeću. Iz tog razloga je važno da se posebna pažnja posveti onima koji imaju najviše problema u okviru školskog sistema, odnosno onima koji postižu nedovoljan uspeh, rizikuju da budu izbačeni iz škole ili postanu prestupnici.

Prema gledištima predstavljenim u *Beloj knjizi o interkulturnom dijalogu „Živeti zajedno jednaki u dostojanstvu”*²¹ Saveta Evrope, da bi živeli zajedno u miru, ljudi moraju da razviju veštine i „kompetencije” koje se ne stiču same po sebi – kada se očekuje da se koriste tokom čitavog života, one moraju biti podučavane i primenjivane od najranijeg detinjstva. Školski učitelji igraju odlučujuću ulogu

²¹ Usvojena na 118. Ministarskoj sednici ministara spoljnih poslova Saveta Evrope (Strazbur, 7. maj 2008.)

u procesu u kom deca razvijaju ove veštine, mada neformalno obrazovanje i programi obrazovanja tokom čitavog života mogu na isti način predstavljati važne stubove u očuvanju tih veština, ali i pružiti mogućnost odraslima, koji su propustili taj deo obaveznog obrazovanja, da ga uspešno nadoknade.

Ovo je od posebnog značaja za migrante i pripadnike manjinskih zajednica (uključujući potomke imigranata), kojima je često očajnički potrebno odgovarajuće obrazovanje da postanu uspešniji i aktivniji članovi društva. U tom smislu, važnije od svega je integrisanje dece novijih doseljenika u obrazovni sistem, koji će im dati neophodne jezičke veštine na predškolskom nivou, pripremiti ih za uspešan prelazak iz škole na tržište rada pred završetak obaveznog školovanja, i pružiti im podršku u prevazilaženju smetnji sa kojima se susreću zbog stanovanja u izolovanim ili siromašnim četvrtima.²²

*Primeri dobre prakse*²³

Slučaj roditelja

Slučaj roditelja²⁴ je zanimljiv eksperiment koji je u srednjim školama u opštini Kretei (fr. *Créteil*) u okolini Pariza, sproveda laboratorija „J-Pal“ istraživačkog instituta Pariske škole ekonomije. Cilj je bio dokazati da dostignuća učenika mogu biti bolja kada su roditelji više uključeni u njihovo školovanje. Dve grupe razreda, izabranih metodom slučajnog izbora, svaka sa više od 5.000 učenika, praćene su i upoređivane tokom školske 2008/09. godine. Roditelji iz prve grupe su bili pozivani na sastanke sa nastavnicima, a za roditelje koji ne govore francuski bili su obezbeđeni prevodioci. Na sastancima se razgovaralo o radu škole i najboljim načinima da se unapredi komunikacija između dece i nastavnika. Tokom godine je organizovano tri do pet sastanaka, što nije zahtevalo veće investicije (oko 1.500 evra po školi za godinu dana), ali su rezultati bili iznenađujući: više roditelja je zakazivalo individualne razgovore sa nastavnicima, više njih se učlanilo u udruženja roditelja i deca su bila pod boljim roditeljskim nadzorom. Napredak u ponašanju učenika je bio vidljiv: manje izostanaka, manje udaljavanja sa nastave, manje zvaničnih opomena, više učenika je dobilo pohvalu za postignut uspeh i dobro vladanje. Učinak je bio primetan i među decom čiji su se roditelji dobrovoljno prijavili za učešće u eksperimentu, kao i među onima čiji su roditelji bili obavezni da učestvuju, jer je program bio sastavni deo nastavnog plana. Program je ocenjen od strane nezavisnog tima istraživača kao toliko uspešan, da je odlučeno da se od naredne školske godine proširi na sve srednje škole u Francuskoj na period od tri godine.

22 Preporuka CM/Rec(2008)4 Komiteta ministara Saveta Evrope državma članicama za jaču integraciju dece migranata i imigrantskog porekla, februar 2008.

23 U ovom delu izveštaja za pojedine kategorije izdvajamo primere grupa i pojedinaca, koji su vodili ili trenutno preduzimaju aktivnosti da podstaknu i ohrabre „zajednički život“ u praksi, koje smatramo vrednim pohvale i šire primene

24 Vidi: www.parisschoolofeconomics.eu/en/news/final-report-the-effect-of-a/?lang=en i www.education.gouv.fr/cid52640/mene1000704c.html (dostupno samo na francuskom jeziku).

Omladinski mirovni kampovi Saveta Evrope

Savet Evrope, od 2004. godine, svake godine organizuje Omladinske mirovne kampove²⁵ koji okupljaju mlade iz regiona u kojima su nedavno okončani ili još uvek bukte žestoki sukobi. U toku jedne nedelje učesnici se obučavaju u rešavanju konflikata i stiču obrazovanje o ljudskim pravima i interkulturnom dijalogu. Proteklih godina kamp su pohađali mladi iz različitih zajednica sa Kosova²⁶, iz Izraela i teritorija pod upravom Palestine, severnog i južnog Kipra, iz Armenije i Azerbejdžana. U svakom od navedenih primera, učesnici su imali prilike da, po prvi put u svom životu, sretnu vršnjake iz „zajednice sa druge strane linije razdvajanja“, u miroljubivom i zaštićenom okruženju. Okupljajući omladinske aktiviste iz konfliktnih i postkonfliktnih regiona i ohrabrujući ih da govore o svom ličnom iskustvu, opažanjima i željama, kampovi pokreću snažan proces i daju vredan doprinos demokratskom i društvenom razvoju. Učesnici u veoma kratkom vremenskom periodu prolaze vrlo intenzivnu obuku. Nalaze se u okruženju u kom su prinuđeni da vide „drugu stranu“ – pripadnike zajednice koju su prethodno doživljavali kao neprijateljsku ili čak opasnu po život – kao mlade osobe sa sličnim željama i očekivanjima. U tim okolnostima prevazilaženje stereotipa je bolno i može biti destabilizujuće, te je od suštinske važnosti da pedagoški pristup bude prilagođen situaciji: dobro promišljen i senzitivan.

2. Masovni mediji

Pre trideset godina politikolog Benedikt Anderson je skovao termin „zamišljena zajednica“ kao naslov za svoj uticajan rad o nacionalizmu. Istina je da svaka zajednica mnogo veća od porodice ili malog sela mora pretežno biti „zamišljena“ od strane svojih članova, budući da nije moguće da lično poznajete više od jednog njenog delića. To znači da se u odnosima prema našim sugrađanima, koje često metaforično zovemo svojim komšijama, oslanjamo na posredna saznanja o tome ko su oni, kako se ponašaju i šta misle. Mi tu informaciju uglavnom primamo od masovnih medija. Otuda masovni mediji imaju prevlađujuću odgovornost za to šta mi znamo, ili mislimo da znamo, o različitim grupama od kojih su sazdana naša društva. U jednom odeljku smo već istakli koliko često mediji umeju da iznevere to poverenje i koliko često su odgovorni za stvaranje ili jačanje pogrešnih, mada rasprostranjenih pretpostavki i tvrdnji, koje su usvojili mnogi građani Evrope o grupama kojima sami ne pripadaju.

Međunarodno udruženje novinara (IFJ) smatra da je neophodno naći nove načine da polazna načela novinarstva integrišu i osnaže u kulturi modernih medija. IFJ je ta načela sažeo kao:

²⁵ Prema informacijama koje je Grupi istaknutih ličnosti iznela *Gabriella Battaini-Dragoni*, direktorka Generalnog direktorata za obrazovanje, kulturu i nasleđe, omladinu i sport, Savet Evrope, Madrid, 14. februar 2011.

²⁶ U okviru ovog teksta, svako pominjanje Kosova - teritorije, institucija ili stanovništva – treba shvatiti u potpunosti u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, bez prejudiciranja pitanja statusa Kosova.

1. Istinito informisanje – posvećenost tačnosti, istinitosti i preciznosti činjenica i njihovoj višestrukoj proveri; veština predviđanja mogućih propusta; utvrđivanje verodostojnosti kroz postavljanje pitanja; spremnost da se prizna i ispravi učinjena greška; shvatanje da se skrivene istine mogu otkriti samo istrajnim istraživanjem, iscrpnim razgovorima i dobrim poznavanjem problema.

2. Nezavisnost i nepristrasnost – celovite priče, bez izostavljanja važnih činjenica; opiranje predrasudama; izbegavanje reči i izraza sa pogrdnim značenjem; otvaranje prostora za opravdano i razumno neslaganje; davanje mogućnosti onima koji su napadnuti da iznesu svoje mišljenje; bez povlađivanja zavodljivom uticaju komercijalnih i političkih interesa.

3. Humanost i solidarnost – ne nanositi otvorenu i namernu štetu drugima; umanjiti nepravdu; otvorenog uma i promišljeno; uz poštovanje javnosti i moralnih kvaliteta novinarstva.

Primeri dobre prakse

Fondacija Romedija

Fondacija Romedija²⁷, uz podršku Fonda za otvoreno društvo i u saradnji sa mađarskim satelitskim televizijskim kanalima, od 2006. godine mesečno emituje kratke dokumentarce koji prikazuju romske zajednice, svaki put iz druge države. U Evropi je to jedina informativna dokumentarna emisija o Romima koja se prikazuje na nekom od vodećih TV kanala.

Tim kratkim filmovima Fondacija je uspela da gledaocima pruži mnoštvo novih informacija o romskim zajednicama, ispričanih drugačije nego u vodećim medijima, koji Rome uglavnom spominju u vezi sa kriminalnim radnjama, a čiji novinari retko kad odvoje vreme da posete romske zajednice i istraže suštinu njihovog problema. Fondacija posećuje romska naselja u različitim zemljama, raspituje se o mogućim rešenjima za njihove probleme i pokušava da bude njihov glas koji se čuje.

Fondacija sa svojim filmovima učestvuje na medijskim festivalima i organizuje projekcije širom Evrope. Fondacija je nominovana za nagradu Evropskog parlamenta „građanin Evrope“ 2009. godine, osvojila je priznanje na televizijskom festivalu u Monte Karlu 2008, kao i dve nagrade na međunarodnom festivalu audiovizuelnih programa (FIPA). Svi filmovi su dostupni na internetu, mada se retko mogu pogledati na nekom od važnijih evropskih kanala. „Nama nedostaje velika država da zastupa naše interese i jaka politička podrška od strane nekoga čiji se glas čuje“ rekla nam je direktorka fondacije Katalin Baršonj. U poslednje tri godine, ona je posetila romske zajednice i saslušala njihove probleme u gotovo 30 država članica Saveta Evrope. Svoj rad opisuje kao „svakodnevnu borbu za priliku da se distribuiraju objektivno novinarstvo znajući da vodeći mediji nisu otvoreni za ovakve nove priče“. Ona je ukazala da je potrebno pratiti redovni zabavni program i televizijske sapunice kako bi se uočilo da li se, i na koji način, u njima predstavljaju manjine (to je sa uspehom urađeno u Americi i u izvesnoj meri u Velikoj Britaniji), a takođe je istakla da je važno pri-

27 Na osnovu intervjua koji je Grupa vodila sa Katalin Baršonj, direktorkom Fondacije Romedija, Budimpešta, 2. decembar 2010. www.mundiromani.com

dobiti pojedince u upravljačkim strukturama televizijskih stanica – direktore, urednike i organizatore vrhunskih medijskih festivala.

Mehanizam brzog odziva medija

Alijansa civilizacija Ujedinjenih nacija je primenila mehanizam brzog odziva medija²⁸ (*Rapid Response Media Mechanism RRMM*) sa ciljem da pokaže da novinari i urednici, oslanjajući se na odmereno izveštavanje, kritičko ispitivanje i otvorene rasprave, mogu imati pozitivnu ulogu u smirivanju tenzija između kultura, i omogućiti da se čuju različita mišljenja po pitanjima koja izazivaju podele. Postupak se sastoji iz tri dela:

1. Omogućiti novinarima pristup mreži pojedinaca koji o gorućim pitanjima međukulturnih podela (poput danskih karikatura ili papirnih izjava vezanih za islam) mogu da govore stručno i razborito, što pomaže da se unapredi uzajamno razumevanje. To je učinjeno postavljanjem internet baze stručnjaka, koja pored njihovih kratkih biografija, sadrži intervju sa njima o brojnim temama, uključujući globalizaciju, integracije, pravna pitanja i slično.

2. Obučiti pomenute stručnjake za nastup u medijima, kako bi se bolje pripremili za intervju na radiju, televiziji i u štampanim medijima.

3. Obezbediti produkciju, prevod i objavljivanje članaka i izjava stručnjaka u periodima eskalacije nerazumevanja između kultura. U saradnji sa civilnim društvom i medijskim organizacijama, Alijansa objavljuje u međunarodnim i regionalnim medijima članke i kolumne koje potpisuju priznati svetski stručnjaci i istaknute ličnosti.

3. Poslodavci i sindikati

U prvom delu izveštaja objasnili smo da kada pripadnici manjina, uključujući imigrante i njihove potomke, budu pravno, socijalno i ekonomski isključeni ili marginalizovani, u velikoj meri su izloženi riziku da izazovu strah i ogorčenje kod ostalih članova društva; taj strah i ogorčenost se često izražava kroz njihovu diskriminaciju na tržištu rada, dok ih isključenost sama po sebi čini znatno podložnijim izrabljivanju na radnom mestu, protiv kojeg teško da imaju načina da se izbore. Mada rešenje za takve situacije delimično leži u rukama zakona i državnih organa – koji treba da preduzmu delotvornije mere u cilju sprečavanja svakog oblika diskriminacije i eksploatacije svojih državljana i rezidenata – značajan deo odgovornosti snose poslodavci i ostali zaposleni, koji treba sami da poštuju propise umesto da čekaju da na to budu primorani, i da se prema drugim ljudskim bićima odnose pravedno i humano, bez obzira da li to zakon izričito navodi. Sindikati takođe mogu preuzeti važnu ulogu u pružanju pomoći radnicima bez dokumenata, savetima i organizovanjem pravne podrške prilikom podizanja tužbi zbog neisplaćivanja dnevnica, izrabljivanja, zloupotreba, povreda na radnom mestu i slično.

28 Informacije je pružio Žorž Sampajo (*Jorge Sampaio*), visoki predstavnik Alijanse civilizacija Unijedinjenih nacija na sastanku Grupe u Madridu, 15. februara 2011, www.unaoc.org/content/view/91/126/lang,english.

4. Civilno društvo

Istraživanje sprovedeno u Evropi, ali i van njenih granica²⁹ ukazalo je da se sukobi na nacionalnoj osnovi znatno ređe javljaju ili lakše prevazilaze tamo gde postoje jake grupe civilnog društva koje okupljaju pripadnike različitih zajednica. Takve grupe su vrlo raznovrsne, od sindikata i profesionalnih udruženja do sportskih klubova, humanitarnih organizacija i volonterskih grupa koje se bave rešavanjem lokalnih problema, pomažu starim i nemoćnim licima ili unapređuju svoje susedstvo na neki drugi način. Njihov značaj je u tome što premošćava etničke i kulturne podele, čime obezbeđuju da u svakoj od zajednica postoji značajan broj pojedinaca, često u ulozi lidera, koji su u redovnom kontaktu sa pripadnicima drugih zajednica. Oni su tako u poziciji da poprave situaciju kada se netačni izveštaji ili glasine o njihovoj zajednici pojave u javnosti, i da provere izveštaje o drugima – da ih pobiju ako je neophodno ili da ih stave u odgovarajući kontekst. Takva, etnički izmešana udruženja najčešće nemaju uspeha ako su organizovana „odozgo na dole“ od strane državnih organa ili javnih institucija, već svoj pravi doprinos daju tek kada su izvorno dobrovoljna i imaju prirodan tok rasta, „odozdo na gore“.

Jasno je da je uloga različitih učesnika civilnog društva u odgovoru na sva pitanja razmatrana u ovom izveštaju – izazova otvorenih i mešovitenih društava, teškoća „zajedničkog života“ i budućnosti evropskih vrednosti – mnogo značajnija nego što to uobičajeno prepoznaju ključni donosioci odluka i stvaraoci javnog mnjenja u Evropi. Civilno društvo je to koje inicira razgovore o različitim aspektima izazova sa kojima se naša društva suočavaju: od zvaničnog odnosa prema licima koja podnose zahtev za azil i osobama migrantskog porekla, pa sve do reakcija na govor mržnje, ksenofobiju i politike krajnje desnice. Civilno društvo olakšava vertikalnu i horizontalu komunikaciju između različitih zajednica i uglavnom je osposobljeno bolje od državnih institucija da otkrije i prijavi kršenja ljudskih i građanskih prava. Grupe civilnog društva, između ostalog, često pomažu najugroženijim i najčešćim žrtvama diskriminacije. Civilno društvo, naposljetku, mobilize javno mnjenje i za interkulturni dijalog na različitim nivoima, od nacionalnog do susedskog. Pa ipak, sve te aktivnosti trajno su izložene opasnosti da donosioci odluka podržavaju organizacije civilnog društva samo na rečima, a da se u praksi uopšte ne obaziru na njih. Pitanje je ko može pokrenuti građane na istinsku inkluziju na najnižem nivou, ako ne organizacije i inicijative civilnog društva? Ko će započeti razgovor o nepopularnim temama – onim koje ne donose pobjedu na izborima – ako ne činoci civilnog društva (u saradnji sa odgovornim i ozbiljnim masovnim medijima)? Ko će pomoći građanima sa migrantskim poreklom da izraze svoje stavove, ako se njihovo građansko delovanje i organizacije ne shvataju ozbiljno? Ko će razvijati partnerstvo sa ovim organizacijama, ako ne njihovi sagovornici na lokalnom nivou? Ko će promovisati i zagovarati različitost i osnovne evropske vrednosti, ako civilno društvo nije prihvaćeno kao punopravni partner u razmatranju budućnosti evropskog projekta?

29 Vidi: *Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India*, Ashutosh Varshney, izdavač Yale University Press, 2002. i 2003. godina

Kulturni centar *Bielany*

Kulturni centar *Bielany*³⁰, u severozapadnom delu Varšave, dobar je primer mera preduzetih u cilju unapređenja integracije na lokalnom nivou putem lokalne javne institucije kulture. Pre nekoliko godina Centar je inicirao niz dešavanja pod nazivom „Upoznajmo kulturu i običaje drugih naroda“, koji se i danas održavaju na svaka dva meseca, u organizaciji različitih lokalnih zajednica. Učešće je besplatno i svi su dobrodošli. Dešavanja obuhvataju tematska predavanja, projekcije filmova, umetničke performanse, kurseve o kulturi i civilizaciji izabranih zemalja, susrete sa diplomatama, umetnicima, putnicima, likovne i izložbe fotografija.

Osnovni cilj organizovanja ovih događanja je da omogući ljudima iz različitih zajednica da nauče više jedni o drugima, upoznajući se sa razlikama i sličnostima, kao i kulturnim specifičnostima, ali i da se odbace i razbiju uobičajene predrasude poput „hladni Šveđani“ i „ravnodušni Englezi“. Ne postoji cenzura niti favorizovanje jedne kulture u odnosu na drugu. „Upoznajemo se sa svima, čak i kada se to može činiti kontroverznim.“ Ubrzo nakon večeri posvećene Južnoj Koreji, organizovan je događaj o Severnoj Koreji, posle večeri Kube, usledila je Kolumbija, gostovala je Kina, a samo par meseci kasnije došla je i grupa koja se bori za nezavisnost Tibeta. Veče Izraela (koje se događalo u trenutku kada je sukob na Bliskom istoku eskalirao) odvijalo se nesmetano, i pored toga što je kordon obezbeđivao Centar. Na skupu posvećenom Iranu, razgovor o diskriminaciji žena trajao je do duboko u noć. Žustra, ali ujedno miroljubiva sučeljavanja, pružila su brojnim učesnicima mogućnost da uvećaju znanje o sebi i drugima, ali i o složenom modernom svetu u kome živimo.

Bratsko udruženje evropskih Roma pripadnika službi za sprovođenje zakona

Bratsko udruženje evropskih Roma pripadnika službi za sprovođenje zakona³¹ (*Fraternal Association of European Roma Law Enforcement Officers – FAERLEO*) osnovano je u Budimpešti 2006. godine, uz potporu Instituta za otvoreno društvo, Ministarstva pravde Mađarske i nacionalnih udruženja crnaca pripadnika policije iz Britanije i Amerike. Ideju su pokrenuli pripadnici mađarske policije, romskog i ne-romskog porekla, a od samog početka naišli su na aktivnu podršku predstavnika službi za sprovođenje zakona iz šest evropskih država: Bugarske, Češke, Mađarske, Rumunije, Slovačke i Velike Britanije, a u budućnosti očekuju podršku i ostalih.

Udruženje neposredno pomaže u suzbijanju diskriminacije, pri čemu istovremeno podstiče obrazovanje i zapošljavanje Roma, unapređenje njihovih stam-

30 Vidi: www.yepp-community.org/yepp/cms/index.php

31 Na osnovu podataka koje je Grupi u toku razgovora pružio Gyorgy Makula, načelnik policije i generalni sekretar FAERLEO, Budimpešta, 2. decembar 2010, www.fajerleo.com/node/23.

benih uslova i pruža im priliku da se sa siromaštvom izборе zapošljavanjem u službama za sprovođenje zakona. Promoviše jednake mogućnosti u službama za sprovođenje zakona u Mađarskoj i drugim državama Evrope, i teži da:

- smanji uzajamne predrasude koje postoje između službi za sprovođenje zakona i romskih zajednica,
- poveća broj zaposlenih romskog porekla u službama za sprovođenje zakona,
- za Rome, koji su trenutno zaposleni u službama, poboljša životne i okolnosti na poslu i pomogne im da prevaziđu svoje probleme identiteta,
- posreduje u sukobima na relaciji Romi – policija,
- umanjí predrasude koje su o Romima prisutne u većini društava, podsticanjem integracije romske manjine na nacionalnom i evropskom nivou,
- pruži podršku učešću Roma u nacionalnim i međunarodnim obukama za sprovođenje zakona,
- prikuplja primere dobre prakse iz policijskih službi širom Evrope.

Nada, a ne mržnja – Kampanja protiv rasizma i fašizma³²

Časopis *Searchlight* izlazi mesečno još od 1975. godine i afirmisao se kao prvo stecište aktivista, novinara, političara i univerzitetskih profesora, koji tragaju za podacima o organizovanom rasizmu u Velikoj Britaniji.

Njihova kampanja „Nada, a ne mržnja“ okuplja sve one koji se protive „političari mržnje“ propagiranoj od strane Britanske nacionalne partije (BNP) i Engleske odbrambene lige (EDL). Kampanja je započela 2005. godine kao pozitivni „protivotrov“ za BNP i zadobila podršku dnevnog lista *Daily Mirror*, sindikata, poznatih ličnosti i društvenih grupa iz cele zemlje.

Pristalice ove organizacije veruju u vođenje kampanje na lokalnom nivou delovanjem unutar zajednica u kojima organizovane grupe rasista privlače podršku građana, na primer, odlaskom u pivnice gde se uključuju u neformalan razgovor ili ga sami započinju. Oni nastoje da izgrade lične veze, pruže podršku pojedincima kojima se rasizam ne dopada i osnaže zajednice da pronalaze pozitivnije alternative politici beznađa. Oni osporavaju mitove i laži kojima se služe BNP i njima slični, a istovremeno mobilišu ljude koji se protive rasizmu. Organizacija želi da bude sigurna da su ljudi upoznati sa celovitom pričom o BNP i EDL, ko su oni i za šta se zapravo zalažu.

Grupa 484

Grupa 484³³ je nevladina organizacija osnovana 1995. godine sa ciljem da podrži samoorganizovanje 484 izbegle porodice, koje su bežeći iz Krajine od

32 Informacije je pružila *Catherine Fieschi*, direktorka Kontrapunkta (Velika Britanija), na sastanku Grupe u Madridu, 15. februara 2011, <http://www.hopenothate.org.uk/about-us/what-is-searchlight>.

33 Vidi: www.grupa484.org.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=156&lang=english.

akcije hrvatske vojske „Oluja“, utočište našle u Srbiji. Od nastanka, Grupa 484 je delovala u preko 70 gradova u Srbiji i kroz svoje programe pružila podršku i pomoć za preko 100.000 korisnika. Neposredna pomoć je postepeno ustupila mesto obrazovnom i istraživačkom radu sa ciljem uticanja na donosiocje odluka. Grupa 484 takođe radi sa migrantima i lokalnim stanovništvom – posebno mladima, organizacijama i pojedincima koji dele njenu viziju o izgradnji društva jednakih mogućnosti, gde se poštuju različitosti i jednaka prava. Na primer, projekat „Mi i oni drugi“ ohrabrivao je mlade, da od svojih sugrađana i institucija kulture, prikupljaju predmete i materijale, koji potvrđuju da su „pridošlice“ i pripadnici različitih etničkih grupa sa sobom doneli nešto što je obogatilo lokalnu zajednicu. Oni su prikupili i podatke o životu običnih ljudi, kao i o svakodnevnici uglednih, istorijskih ličnosti – kroz istraživački rad u arhivama i muzejima, ali i u domovima i među komšijama, beležeći priče starijih sugrađana, listajući stare porodične albume, preturajući po zaboravljenim kutijama, čitajući stare knjige i novine.

5. Crkve i verske zajednice

Kada se netrpeljivost i diskriminacija ispoljavaju na verskim osnovama, naročitu odgovornost da se one suzbiju snose verske zajednice i njihovi lideri. Pri tome se ne misli samo na predstavnike veroispovesti kojoj pripada (makar samo na papiru) većina stanovništva, što su u najvećem delu Evrope hrišćanske crkve, nego tu dužnost jednako dele verske zajednice i lideri koji zastupaju žrtve i pružaju im duhovno vođstvo. Mnoge crkve u Evropi, uključivši u značajnoj meri Rimokatoličku crkvu posle Drugog vatikanskog sabora 60tih godina prošlog veka, nastoje da vode dijalog sa predstavnicima drugih veroispovesti i da sa njima usaglase zajedničke stavove po opštim pitanjima pravca razvoja društva i državnih strategija, koje oni doživljavaju kao materijalističke i „bezbožničke“. U isto vreme, pojedini predstavnici manjinskih veroispovesti, posebno islama, rade na tome da u svojim zajednicama promovišu slobodoumna i savremena shvatanja, kako radi njih samih, tako i da bi opovrgli preovlađujuće predrasude i zablude prisutne u široj društvenoj zajednici.

Primeri dobre prakse

Umrežavanje evropskih dinamičnih i uspešnih pojedinaca i uzora – Evropska muslimanska profesionalna mreža (Cedar)

Može se raspravljati o tome da li bi Cedar³⁴ trebalo predstaviti kao versku organizaciju ili ne³⁵. Oni za sebe kažu da su „pretežno građanska inicijativa“, ali isto tako i „prva evropska muslimanska profesionalna mreža“. Iako ne organizuje izričito verske aktivnosti, mreža okuplja ljude na osnovu njihove verske pripadnosti i teži tome da ispravi negativnu sliku o islamu koja preovlađuje u evropskom društvu, kao i da izleči krizu identiteta prisutnu kod mnogih evropskih muslimana, što neke od njih čini podložnim ekstremističkim i fundamentalističkim idejama.

34 Vidi: www.thecedarnetwork.com

35 To je problem za mnoge muslimane u Evropi. Trenutni diskurs o „islamizmu“ primorava ih da biraju ili udaljavanje od svoje vere, ili prihvatanje vere kao svog primarnog identiteta. To nije izbor koji iko treba da bude u obavezi da napravi.

Cedar je osnovan 2008. godine na konferenciji organizovanoj od *Salzburg Global Seminar*, sa ciljem da zastupa rastuću populaciju mladih uspešnih stručnjaka muslimana u Evropi i da učvrsti njihov uticaj u okviru širih profesionalnih, političkih i društvenih mreža. Cedar pomaže angažovanje svojih članova kao uzora i mentora mladima u marginalizovanim zajednicama, čime narednoj generaciji otvara nove mogućnosti za razvoj karijere i društveni napredak.

Kroz umrežavanje pojedinaca i organizacija, Cedar podržava niz projekta sa ciljem da:

- pomogne profesionalni razvoj članova mreže i pripadnika šire muslimanske zajednice,
- pospeši ambiciju i unapredi pristup poslovnim mogućnostima za marginalizovane mlade muslimane, kroz programe mentorstva i obuke,
- poveća prepoznatljivost uspešnih muslimanskih stručnjaka, kako u evropskom društvu uopšte, tako i u lokalnim zajednicama kao poželjnih uzora za mlade,
- ideje pretvara u dela – da izraste u platformu za razvoj značajnih društvenih i poslovnih poduhvata koji će osnažiti evropske muslimane uvođenjem inovacija u informacione tehnologije, poslovanje/finansije, medije, kulturu i politiku/strateško planiranje.

6. Poznate ličnosti i „uzori“

Edukatori i mediji imaju najveću odgovornost za formiranje stavova javnosti, dok su inicijative civilnog društva suštinski važne za stvaranje kontakta između ljudi različite vere i kulture u njihovoj lokalnoj zajednici ili na radnom mestu. Ipak, ne možemo da prenebregnemo činjenicu da značajan deo društva, posebno među mladima, ostaje van domašaja pomenutih društvenih činilaca. Veliki broj dece i mladih se „provuče“ kroz obrazovni sistem, nesigurni u vrednosti modernog evropskog društva, ili pak sa potrebom da im se opiru, pogotovo kada uđu u period adolescencije. Neki od njih će se priključiti udruženjima građana, sindikatima ili verskim grupama, dok će većina ostati nezainteresovana, ili čak naklonjena ksenofobičnim grupama, u potrazi za uzbudjenjem i „ventilom“ za nesigurnost i agresiju koju osećaju. Oni će glatko „isključiti ton“ kod svake mudre poruke koju im upućuju politički i verski lideri, ali će zato strastveno pratiti sport, rok muziku i ostale vidove popularne zabave.

Pojedinci koji su poznati u nekoj od tih oblasti dobijaju ogromnu medijsku pažnju, čak i za svoje aktivnosti i izjave koje nisu u direktnoj vezi sa onim u čemu se ističu. Dakle, takve poznate ličnosti imaju jedinstvenu priliku da dopru do publike koja je za druge ostala van domašaja, pa neretko dobijaju ponude od strane nacionalnih lidera da im pruže podršku tokom kampanje. Šta više, malo je svetskih lidera koji bi odbili priliku da se sa njima nađu u žiži medijskog interesovanja. A oni koji dolaze iz manjinskih ili imigrantskih zajednica, imaju dvostruku priliku: oni mogu da budu uzori za pripadnike sopstvene zajednice i na ličnom primeru pokažu da se pokušaj integracije i uloženi trud isplate, i

istovremeno, u očima najšire javnosti poboljšaju sliku o zajednici iz koje potiču, svedočeci svojim postignućima da njeni pripadnici mogu dati vredan doprinos, ako im se pruži prilika.

Primeri dobre prakse

Fatih Akin – nemački režiser

*Fatih Akin*³⁶ rođen je 1973. u Hamburgu u porodici turskog porekla. Stalna tema njegovih filmova je život nemačkih Turaka, njihova borba i zbunjenost životom u dve različite kulture. U filmu *Head-On (Gegen die Wand)* iz 2004. godine, prisutne su dve različite kulture: konzervativno muslimansko i tursko viđenje Sibeline porodice (ulogu Sibel tumači *Sibel Kekilli*) i njeno sopstveno slobodno shvatanje seksa. Džahit (lik tumači *Biral Ünel*), glavna muška uloga, predstavljen je kao kombinacija obe kulture i prikazuje Turčina koji se opire i bori. Scenario za film *The edge of heaven*, nemačko-tursku bajku o gubitku, tugovanju i opraštanju (izvorni naziv na nemačkom: *Auf der anderen Seite* i turskom *Yaşamın Kıyısında*), 2007. godine je osvojio nagradu za najbolji scenario na 60. festivalu u Kanu. Režiser Akin nikada nije poricao svoje tursko poreklo, pa je čak i nagradu u Kanu prihvatio u ime turske kinematografije.

Andrej Aršavin – ruski fudbaler

*Andrei Arshavin*³⁷ igra za fudbalski klub Arsenal u Engleskoj premijer ligi i kapiten je ruske reprezentacije. On je, zajedno sa drugim poznatim ličnostima, pomogao kampanju Saveta Evrope „Digni glas protiv diskriminacije“: „Želim da svi daju podršku kampanji protiv diskriminacije“, izjavio je Aršavin i dodao „Fudbal daje svakom igraču mogućnost da iskaže svoje talente i da doprinosi timu, bez obzira na raso, versko ili socijalno poreklo. To je takođe sport koji svakom igraču pruža priliku da se takmiči na osnovu svojih sposobnosti. Takav bi i život trebao da bude.“

Aršvinova podrška je učvrstila ugled Arsenala kao kluba koji se aktivno bori protiv netrpeljivosti i predrasuda. (Menadžer kluba *Arsène Wenger* je je prethodno već dao svoju podršku kampanji Saveta Evrope).

Famile Arslan – holandska pravница

Grupu je sa već pomenutom organizacijom Cedar upoznala članica njenog upravnog odbora, čija je internet stranica opisuje kao „prvu pravnicu u Holandiji koja nosi hidžab“. Po njenim rečima njena porodica je došla u Holandiju iz Turske dok je još bila dete. Pohađala je holandske škole, ali je osećala da je društvo doživljava kao Turkinju, a kasnije je postala više svesna svog muslimanskog identiteta. „Ja shvatam da je moj identitet višestruk. Kad sam bila mlada, islam je bio samo deo mog identiteta i nisam mogla ni pomisliti da ću jednog dana postati više radikalna i pravoverna od moje porodice sa istoka Turske.

³⁶ Vidi: http://en.wikipedia.org/wiki/Fatih_Akin.

³⁷ Vidi: <http://arshavin.eu/en/>.

To je delom posledica mog života u Evropi, tako da bih želela da se zahvalim Evropi na tome.“ Gospođa Arslan je došla u Istanbul da se sastane sa Grupom i tom prilikom nam je ispričala da je dolazeći sa aerodroma sela u taksi i vezala pojas, na šta joj je vozač taksija rekao „Ah, vidim da ste iz Evrope“.³⁸

Džem Ezdemir – nemački političar

*Cem Özdemir*³⁹ je ko-predsedavajući nemačke Partije zelenih (*Die Grünen*) i prvi stranački lider u Nemačkoj koji potiče iz porodice imigranata. On je ekspert svoje stranke za pitanja imigracije i integracije. Ezdemir je rođen u mestu Bad Urah, Nemačka, 1957. godine. Njegovi roditelji su došli u Nemačku kao *gastarbajteri*, odnosno „gostujući radnici“, pojam skovan da nagovesti da je reč o ljudima koji su privremeno u Nemačkoj i koji će se na kraju vratiti u svoju domovinu. Čak i oni koji su rođeni i odrasli u Nemačkoj nisu doživljavani kao Nemci, već kao Turci.

Danas ljudi polako počinju da shvataju da postoji više vrsta Nemaca. Problemi još uvek nisu rešeni, kako Ezdemir ističe: „Postoje Nemci koji smatraju da neko ko se zove Džem Ezdemir ne može biti Nemač“. On navodi da se susreće sa problemima na obe strane: „Postoje na turskoj strani koji tvrde da ako se zoveš Džem Ezdemir, ti moraš biti Turčin. Treba da zastupaš samo Turke. Uopšte mi se ne sviđa razmišljanje koje se ograničava na nacionalnu pripadnost“.

Kada je generacija Ezdemirovih roditelja došla da radi u Nemačkoj, oni su zadržali svoj jezik i običaje. Biti istovremeno Turčin i Nemač bi za njih bilo nezamislivo. Ali to se sada menja. Ezdemirova frizerka, Džanan Ezgin, odrastala je u Turskoj i Nemačkoj, i oseća da je kao kod kuće u obe zemlje, kao i mnogi mladi stanovnici Berlina u svojim dvadesetim i tridesetim godinama. Ona primećuje koliko su se stvari promenile: „Zbog mojih roditelja znam kako je bilo pre 20 godina. Postojali su samo gostujući radnici na teškim poslovima. Danas su Turci i ostali stranci postali i poslodavci. Džem Ezdemir je primer da se pojedinac može integrisati u nemačko društvo.“

Lilian Turam – francuski fudbaler

Lilian Thuram, rođen na Gvadalupi (Francuski Antili) 1972. godine, je fudbaler koji je odigrao najviše utakmica za francusku reprezentaciju. Takođe igrao je za neke od najboljih evropskih klubova: Monako, Parma, Juventus i Barselona. Savetnik je francuskog Visokog saveta za integraciju imigranata (*France's Haut Conseil à l'intégration*), što mu omogućava da zaštiti svoje saigrače kada su izloženi rasističkim napadima, a 2008. godine bio je i gostujući predavač na seminaru o sportu Saveta Evrope „Sport i diskriminacija: iz ugla medija“. Iste godine osnovao je fondaciju Lilian Turam „Obrazovanjem protiv rasizma“.⁴⁰

38 Sastanak je održan u Istanbulu, 15. januara 2011. godine.

39 Vidi: www.oezdemir.de/.

40 Vidi: www.thuram.org/index.php?idioma=in&seccion=.

Tomi Ungerer – umetnik iz Alzasa

*Tomi Ungerer*⁴¹, međunarodno priznat umetnik iz Alzasa, imenovan je oktobra 2000.godine za ambasadora dobre volje za detinjstvo i obrazovanje Saveta Evrope. U njegovim knjigama za decu kao što je „Fliks, Oto i mali plavi oblak“, i u njegovim brojnim crtežima, Ungerer je posvećen promociji tolerancije i decu upoznaje sa idejom ljudskih prava.

7. Mali i veliki gradovi

Gradovi su kroz celu istoriju čovečanstva bili glavni centri civilizacijske različitosti, gde su ljudi različitog geografskog i kulturnog porekla živeli zajedno, jedni pored drugih. To su bila mesta razmene dobara i ideja, najvažniji pokretač ekonomskog i kulturnog napretka. U latinskom i mnogim drugim jezicima, kao što je na primer engleski, reči poput „city“ – grad, „citizen“ – građanin, „civil“ – građanski i „civilisation – civilizacija“ su srodne reči.

Većina Evropljana danas živi u gradovima. Otuda su gradovi mesta najvećeg broja susreta, i sučeljavanja između ljudi različite vere, kulture ili nacionalnog identiteta. I dok se rasprave o „multikulturalizmu“ vode na nacionalnom ili evropskom nivou, gradovi Evrope su ti koji iz dana u dan žive stvarnost kulturno raznolikih društava, sa svim uzbuđenjima i kreativnom enegrijom koju ona nose, ali i svim pripadajućim problemima. Osećaj, odnosno svest o mestu je važan element u razvoju identiteta, što pored osećaja pripadnosti mestu porekla podrazumeva i prepoznavanje sopstvenog identiteta u odnosu na mesto trenutnog stanovanja. Građanski lideri svojim zalaganjem za razvoj prepoznatljivosti i osobenosti nekog mesta, pomažu njegovim stanovnicima da odrede sopstveni identitet.

Posebnu odgovornost u tom smislu imaju izabrani predstavnici građana i zaposleni službenici koji upravljaju gradom na lokalnom nivou. Nacionalni lideri postavljaju pravni okvir za njihove aktivnosti i do određenog stepena opredeljuju teme kojima će se baviti, ali saradnja sa civilnim sektorom i rešavanje spornih pitanja sa kojima se građani susreću nalaze se u rukama gradonačelnika i gradskih veća. U krajnjoj liniji, njihova razboritost, ili odusustvo iste, će opredeliti da li građani u nekom mestu mogu uspešno da žive zajedno, bez sukoba i pritisaka koji izmiču kontroli.

Gradovi nose teret najveće odgovornosti za otvorenost kulturno raznolikih društva. Od njih se očekuje da osiguraju da se pripadnici različitih kulturnih grupa, uključujući i one koji se doživljavaju kao novopridošli ili privremeni stanovnici, tu osećaju kod kuće, da mogu ravnopravno da učestvuju u životu grada i da na svoj osoben način daju doprinos njenoj usklađenosti i društvenoj povezanosti. Iz tog razloga lokalne i regionalne vlasti igraju presudnu ulogu u procesu izgradnje harmoničnih odnosa između različitih društvenih grupa, i smanjivanju napetosti koja se obično javlja usled nacionalne, verske ili kulturne podele. „Živeti zajedno“ podrazumeva interakciju koja treba da se zasniva na miroljubivoj komunikaciji i uzajamnom delovanju različitih zajednica na

41 Vidi: See: www.tomiungerer.com/.

zadovoljstvo svih, čemu mora da prethodi dijalog između pripadnika različitih etničkih, verskih i kulturnih grupa. To je nužno dvosmerna ulica: većinsko stanovništvo treba da prihvati manjine, dok manjine treba da prihvate određena lokalna „pravila igre“ i obaveze koju su im možda nove i nepoznate. U procesu uzajamnog prilagođavanja mogu se pojaviti teškoće i neprilike, kojih lokalne i regionalne vlasti moraju da budu svesne i da se sa njima suoče.

Učešće rezidenata stranaca u lokalnom životu i politici

Pravo stranih rezidenata da glasaju na lokalnim izborima je uopšteno uzev pitanje nacionalnog zakonodavstva. Ipak, trebalo bi podsetiti da je svrha Konvencije o učešću stranaca u javnom životu na lokalnom nivou Saveta Evrope iz 1992. godine bila da osigura da se rezidenti stranci, koji imaju uredno prijavljeno prebivalište u skladu sa zakonom, prepoznaju kao dragoceni partneri u funkcionisanju lokalne demokratije, umesto da budu isključeni iz lokalnog javnog života. Na taj način se mogu unaprediti odnosi između rezidenata stranaca i drugih delova društva (državnih organa, administracije i „lokalnog stanovništva“), od čega korist ne bi imali samo rezidenti stranci, nego društvo u celini. Demokratija započinje na lokalnom nivou, a prava lokalna demokratija zahteva učešće svih stanovnika lokalne zajednice.

Primeri dobre prakse

Nojšatel

Kanton *Neuchâtel*⁴² pripada francuskom govornom području Švajcarske i ima oko 170.000 stanovnika, od čega 40.000 čine stranci. U Švajcarskoj veliki broj „domaćih“ građana strahuje od imigracije, za koju veruje da će oslabiti nacionalne vrednosti i smatra da je malo verovatno da će imigranti biti lojalni svojoj novoj zemlji. Zbog toga je kanton uveo povelju o građanskim vrednostima, sa kojom se upoznaju svi novi stanovnici.

Nojšatel je izgradio dobru pravnu i operativnu osnovu za svoju strategiju integracije, uključujući:

- Kancelariju komesara za strance, koja zapošljava 11 službenika različitog etničkog porekla ili državljanstva, koji govore većinu od ukupno 95 jezika prisutnih u zajednici,

42 Savet Evrope je 2008. godine pokrenuo program „Interkulturni gradovi“ (www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/Cities/Default_en.asp), sa namerom da promeni način na koji gradovi razumeju i prihvataju kulturnu različitost. Započeo je kao pilot projekat obuhvatajući 11 gradova iz različitih delova Evrope, da bi izrastao u mrežu koja je otvorena za nove gradove u Evropi, ali i u drugim delovima sveta. U gradovima u kojima se sprovodio program, među zajednicama vlada mir i međusobno uvažavanje, sve zajednice učestvuju u ekonomskom i društvenom razvoju, ima mnogo manje nasilja i bruto društveni proizvod je veći nego ikad pre. Kao primere dobre prakse u ovom odeljku navodimo četiri grada koja pripadaju mreži: *Neuchâtel* (Švajcarska), *Reggio-Emilia* (Italija), *Subotica* (Srbija) i *Tilburg* (Holandija).

- Komitet za integraciju stranaca, sa 40 članova, koja ima ulogu savetodavnog tela kantonalne vlade (Conseil d'Etat).

Kanton podstiče, ali ne prisiljava, stanovnike da nauče francuski jezik. Znanje jezika se smatra rezultatom, a ne uslovom za socijalnu i kulturnu integraciju – i taj pristup daje rezultate. Na referendumu 2007. godine većina građana je odlučila da se glasačko pravo da svim rezidentima, pokazujući time da se položaj stranaca znatno popravio. To se delom može tumačiti kao rezultat devetomesečne kampanje „Nojšatel je tvoj“ (*Neuchâtois*) koja je prethodila referendumu, i koja je sa uspehom privukla 260.000 ljudi, aktivnostima poput pozorišnih predstava, programa u školama, projekcija filmova, zatim egzotičnim jelima u lokalnim restoranima, radio i TV prenosima, knjigom pesama i članaka novinara, tematskim izložbama, savetovanjima i javnim raspravama, plakatima i konferencijama za novinare.

Situacija u pogledu zaposlenosti u kantonu je zadovoljavajuća, delimično zahvaljujući ekonomskoj dinamici regiona, kao i upornosti i merama lokalnih vlasti u korist integracije radnika, što je bilo u žiži nekoliko lokalnih projekata.

Škole učestvuju u nastojanjima da se stranci integrišu u lokalnu zajednicu i sprovode, na primer, kurseve prilagođavanja sa ubrzanim programom učenja francuskoj jezika, za šta podršku mogu dobiti od kantonalne službe „interkulturalnog posredovanja“. Škole organizuju informativne seminare za roditelje i časove „mladi u tranziciji“ za đake van uzrasta redovnog školovanja koji treba da razviju svoje jezičke veštine pre nego što nastave sa redovnim obrazovanjem.

Odeljenje za strance (*Service du Délégué aux Etrangers*) pruža usluge posredovanja na zahtev pojedinca ili grupa (a u nekim slučajevima i na sopstvenu inicijativu) i ima aktivnu ulogu u pregovaranju između strana koje su u konfliktu. Odeljenje honorarno angažuje medijatore i prevodioce, a ima otvoren i centar za savetovanje na maternjem jeziku.

Nojšatel je jedan od četiri kantona u Švajcarskoj koji su 2009. godine glasali protiv zabrane podizanja minareta, što je možda u vezi sa svim prethodno rešenim.

Ređo-Emilija

Reggio-Emilia je bogat grad u centralnom delu severne Italije (regija Emilija-Romanja), sa većim procentom stranaca od bilo kog drugog italijanskog grada. U njegovoj lokalnoj politici trenutne prioritete oblasti su: obrazovanje kao podrška interkulturalnoj integraciji, socijalna kohezija, unapređenje kvalifikacija i usluge kulture. Namera grada je da svojim građanima pruži različite kulturne mogućnosti, istovremeno podstičući model rasta koji zaobilazi društvenu isključenost, a temelji se na pristupačnosti dobara i usluga ravnopravno za sve. Zahvaljujući tome, Ređo-Emilija je stekao ugled „otvorenog, bezbednog i grada saradnje“. Njegove obrazovne strategije podstiču pozitivan pristup različitosti među mladima i objašnjavaju kako nastaju stereotipi i predrasude koji mogu dovesti do diskriminatornog ponašanja. U domenu stanovanja grad je sklopio Lokalni okvirni sporazum sa svojim raznolikim susedstvima. Radna

grupa za civilno društvo i socijalnu zaštitu pažnju usmerava na dečija pitanja i predložila je pilot projekat dečijeg parlamenta. Kroz godišnji festival *Mondin-piazza* i sportska dešavanja „Dva udarca rasizmu“ (*Due calci al razzismo*) grad podstiče saradnju između lokalne samouprave, građana, lokalnih udruženja, umetnika, manjinskih zajednica, pripadnika policije, žena, osoba sa invaliditetom, lokalne administracije, učenika srednjih škola itd. Uočljiv napredak je postignut kada je sistem zdravstvene zaštite postao pristupačniji kineskoj zajednici. Svih šest bolnica u okolini grada imaju koristi od rada službe za interkulturalno posredovanje, koja im je razradila detaljnu strategiju i akcioni plan, prati njihov rad i objavljuje informacije o postignutim rezultatima. Drugi projekat koji se realizuje u saradnji sa gradskim sekretarijatom za zdravstvo ima za cilj da poboljša odnos između stranaca i službi zdravstvene zaštite unapređenjem međusobnog razumevanja u pogledu jezika i kulture. Za majke čija deca pohađaju osnovnu školu organizuju se polazni kursevi italijanskog jezika, kako bi stekle osnovne jezičke veštine i ostvarile dobar odnos sa školom. Srednjoškolci koji imaju poteškoća u ovladavanju italijanskim jezikom, tokom raspusta mogu da pohađaju letnje škole jezika.

Subotica

Subotica je multietnički grad na severu Srbije (Vojvodina). Njeno predgrađe Peščara je 1999. godine imalo 5.000 stanovnika, po nacionalnoj pripadnosti Mađara, Hrvata, Srba, Bošnjaka i Bunjevaca, i svega nekoliko romskih porodica, pre nego što je sa Kosova⁴³ stiglo više od 500 Roma. Problemi su počeli kada je postalo jasno da su se oni trajno nastanili na zemljištu (koje je u tom naselju bilo vrlo jeftino), i nisu imali nameru da se vrate na Kosovo. U februaru 2006. godine, 147 građana Peščare neromske nacionalnosti podnelo je žalbu protiv pridošlica i njihovog neodgovornog ponašanja. Direktor Edukativnog centra Roma u Subotici sazvao je zajednički sastanak predstavnika svih stanovnika Peščare, lokalne samouprave, policije, Centra za socijalni rad, lokalne škole i Doma zdravlja. Svi su se saglasili da romska zajednica treba da reši probleme navedene u žalbi, poput okupljanja mladih Roma kasno noću, puštanja glasne muzike i sl. Istovremeno je dogovoreno da se osnuje devetočlana Komisija za međuetničke odnose (koja postoji i danas) i zaključeno je da je najveći od svih problema naselja nepostojanje asfaltiranog puta. Sa sredstvima u iznosu od 1.000 evra odobrenih od strane organizacije *Save the Children*, uz podršku gradskih vlasti i volonterski rad svih stanovnika Peščare (romske i svih drugih nacionalnosti), put je bio završen i organizovana je proslava u naselju i na nivou grada.

Predstavnici romske zajednice su nastavili da učestvuju u radu komisija koje se bave socijalnim pitanjima, obrazovanjem i međuetničkim odnosima u Peščari i danas su dobro integrisani u život zajednice. Lokalnu osnovnu školu pohađa više od 100 učenika Roma, od kojih preko 90% čine deca Roma sa Kosova, dok je ranije, pre ovog niza događaja, ista škola odbijala da prihvati čak i decu iz

43 U okviru ovog teksta, svako pominjanje Kosova - teritorije, institucija ili stanovništva – treba shvatiti u potpunosti u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, bez prejudiciranja pitanja statusa Kosova.

lokalnih romskih porodica. Danas su romski roditelji uključeni u Savet roditelja škole, a romska deca pohađaju predškolski program, uz pomoć jednog pedagoškog asistenta, takođe Roma.⁴⁴

Tilburg

Tilburg je grad na jugu Holandije sa preko 200.000 stanovnika, od kojih 23% nema holandsko poreklo i dolazi iz gotovo 200 različitih država.

Iskustvo grada Tilburga u postupanju sa migrantima i ljudima migrantskog porekla je dobar primer pristupa zajednici i etničkim grupama. Naime, grad dugi niz godina u okviru svojih lokalnih strategija obrazovanja, stanovanja i bezbednosti rešava i pitanja posebnih migrantskih grupa. Ali, kako je Grupi⁴⁵ u jesen 2010. objasnio Alderman Berend de Vriš, gradsko veće Tilburga je odlučilo da napusti ovu politiku i usvoji drugi pristup: „Svi građani Tilburga“, koji će pitanja nezaposlenosti, ranog napuštanja obrazovanja, jezičkih barijera i asocijalnog ponašanja prestati da tretira kao etničke probleme koji zahtevaju etnička rešenja, već će odgovornost za njih preneti na postojeće državne službe i ustanove.

„Polazna osnova za takvu odluku“, dodao je de Vriš, „leži u shvatanju da odgovornost za puno društveno učešće snosi svaki pojedinac za sebe. To će zahtevati da naše državne ustanove i agencije postanu slepe za boje. Kada stanovnik Tilburga turskog porekla dođe na info pult za mala preduzeća, prema njemu treba da se odnose kao prema preduzetniku, a ne, što se sada povremeno događa, da mu daju obaveštenja o službi za integraciju. U isto vreme, službe i ustanove treba da postanu kulturno osetljive. Socijalni radnik i medicinski radnik za kućnu negu treba da prihvate da se neki građani razlikuju od drugih. Kada se preduzimaju mere koje treba da obuhvate ranjive grupe i pruže im potrebnu pomoć i podršku, značajno je da ljudi različitog etničkog porekla takođe mogu da ih koriste. Mi ćemo nove mere nadgledati u različitim oblastima tokom narednih godina, što takođe znači da ćemo nastaviti da uzimamo u obzir i etničko poreklo. Potpuno je jasno da etnička pripadnost nije odgovor, ali je način da se prepozna lišavanje i na osnovu tog saznanja potom stvore nove prilike.“

Nova metoda će biti najkonkretnija u pristupu gradskim naseljima. Postavljena su tri osnovna cilja za pet nerazvijenih naselja: da mladi postižu dobar uspeh u školi i maturiraju, da svako domaćinstvo ima barem jednog zaposlenog i da stanovništvo živi iznad granice siromaštva. Ne pravi se razlika u pogledu etničkog porekla, u žiži interesovanja je isključivo problem. Gradsko veće i partneri (preduzeća za održavanje zgrada, socijalne i zdravstvene agencije) su napravili desetogodišnji plan za postizanje utvrđenih ciljeva. Koristiće se postupak odgovornosti zasnovane na rezultatima, što će omogućiti da se pažnja posveti ciljevima, da se periodično prate rezultati sprovedenih aktivnosti i da se bez odlaganja uvedu izmene ukoliko se rezultati pokažu nedovoljnim.

44 Na osnovu informacija koje je Grupi dostavio Stevan Nikolić, direktor Edukativnog centra Roma iz Subotice.

45 Na sastanku Grupe, održanom u Briselu 17. marta 2011.

Zvanično saopštenje Tilburga o usvojenoj interkulturnoj strategiji kaže: „Svaki stanovnik Tilburga, bez obzira na poreklo, deo je zajednice grada Tilburga, snosi odgovornost za očuvanje kvaliteta života grada i deluje u skladu sa tim. U isto vreme mi prihvatamo i poštujemo raznolikost ljudi i grupa ovog grada, budući da smo svi mi građani Tilburga“.

8. Države članice

Svi prethodno navedeni nosioci promena deluju na nivou nižem od nivoa suverenih država, i da bi bili delotvorni moraju biti istinski nezavisni i samomotivisani. Sa druge strane, obično je nacionalni nivo taj na kom se utvrđuje pravni okvir za integraciju, pa tako nosiocima promena u sprovođenju aktivnosti može koristiti partnerstvo sa nacionalnim vladama i često je to adresa na koju se obraćaju za finansijsku i moralnu podršku. Zbog toga je važno da državni organi imaju usvojene strategije o integraciji i da budu spremni da preduzmu posebne mere kad je to potrebno. Te strategije bi trebalo da obuhvate mere kojima bi se postiglo sledeće:

- a. stvaranje i održavanje kontakta između različitih zajednica,
- b. korišćenje obrazovanja za razvoj i unapređenje svesti o kulturnoj i verskoj različitosti,
- c. pružanje posebne podrške socio-ekonomski ugroženim pojedincima i grupama,
- d. otklanjanje obrazovnih propusta i nedostataka,
- e. organizovanje podrške imigrantima i njihovoj deci da nauče zvaničan jezik države u kojoj žive, ali i da očuvaju ili steknu znanje svog maternjeg jezika,
- f. posredovanje u traženju posla,
- g. davanje glasačkog prava i državljanstva što većem broju rezidenata,
- h. usvajanje humanijih strategija prema migrantima bez dokumenata i licima koja podnose zahtev za azil.

9. Evropske i međunarodne institucije

Mnoge međuvladine institucije, na evropskom i globalnom nivou, izražavaju zabrinutost za pitanja koja su tema ovog izveštaja. Među njima su Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Međunarodna organizacija za migracije i Ujedinjene nacije, posebno kroz svoju inicijativu Alijansa civilizacija. Ipak, odlučujuću ulogu u pružanju pomoći i podrške Evropljanima da žive zajedno imaju Evropska unija i Savet Evrope, naročito njegov Sud za ljudska prava.

Prethodne dve decenije Evropska unija je preuzimala sve važniju ulogu u usaglašavanju strategija država članica po pitanjima migracija i azila, posebno onih koje proizilaze iz Šengenskog sporazuma, koji je uklonio pasoše i vize sa njenih unutrašnjih granica. Evropska komisija i Evropski savet⁴⁶ su tokom

⁴⁶ Evropski savet (ne treba mešati sa Savetom Evrope!) je naziv za redovne sastanke političkih lidera svih država članica EU. Evropska komisija je izvršno telo Evropske unije.

godina usvojile niz strateških dokumenata o migracijama, inkluziji, integraciji i pravima građana. Pa ipak, još uvek se ne može reći da su države članice postigle dogovor o sveobuhvatnoj strategiji, u bilo kojoj od navedenih oblasti. Od jeseni 2010. godine pojačala su se nastojanja da se donese strategija o inkluziji Roma, nakon što je nekoliko zapadnoevropskih zemalja pribeglo masovnom proterivanju Roma koji su migrirali iz istočne u zapadnu Evropu, nakon što su 2004. i 2007. godine njihove matične zemlje postale članice EU. Strategija Evropske komisije „Evropa 2020“ je po pitanju inkluzije već postavila ciljeve za zemlje članice u dve oblasti: obrazovanje (90% romske dece treba da završi osnovno obrazovanje) i zapošljavanje (75% radno sposobnih Roma treba da ima posao). Evropska komesarka za pravosuđe i prava građana, Vivijan Reding, je 6. aprila 2011. godine dala rok od osam meseci, u kom sve države članice treba da predlože svoje nacionalne planove, a očekuje se da će Komisija u junu predstaviti novo Saopštenje o integraciji.

Za Savet Evrope, na čiji zahtev je sačinjen ovaj izveštaj, promovisanje raznolikosti i uzajamnog razumevanja, i borba protiv svih oblika diskriminacije, čine suštinu postojanja i delovanja. Savet Evrope ima niz tela i odeljenja osnovanih u tu svrhu, među kojima su Komesar za ljudska prava i Evropska komisija protiv rasizma i tolerancije (ECRI)⁴⁷. Ipak, njegova najvažnija i zaista jedinstvena institucija je Evropski sud za ljudska prava⁴⁸, koji tumači i primenjuje Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i razmatra predstavke koje protiv država potpisnica podnose pojedinci ili druge potpisnice. Konvencijom je obuhvaćeno oko 800 miliona ljudi i 47 država, koji se na taj način nalaze i u nadležnost Suda.

Verovatno je najveći izazov sa kojim se Sud suočavao proteklih godina potreba da se održi ravnoteža između različitosti i jedinstva, kao i da se univerzalna načela i standardi obuhvaćeni Konvencijom pomire sa sve različitijim kulturama i tradicijama evropskih društava. Uprkos tome, Sud je odlučno i nepokolebljivo zauzeo stanovište da se postupanja čiji je ishod kršenje ljudskih prava, nikada i nipošto ne mogu pravdati zaklanjanjem iza kulture, vere, tradicije ili običaja.⁴⁹

Nedavnim odlukama Evropskog suda za ljudska prava ustanovljena su važna načela u sledećim oblastima od interesa za predmet ovog izveštaja.

Sloboda veroispovesti

Primetan je porast broja slučajeva koji se odnose na ovo pravo tokom poslednjih 10 godina. Sporno pitanje odevanja u skladu sa verskim uverenjima i nošenja verskih simbola posebno je dalo povoda za polemiku. Sud u načelu smatra da, s obzirom na lični i unutrašnji karakter slobode veroispovesti, država ne sme da zahteva od pojedinaca da otkriju svoja verska opredeljenja.

⁴⁷ Poverenik i ECRI pružili su podatke Grupi u Strazburu 15. oktobra 2010.

⁴⁸ Grupi je podatke predstavio Vinsent Berger, pravni savetnik Suda, na sastanku u Briselu, 18. marta 2011.

⁴⁹ *Intercultural dialogue in the framework of European human rights protection*, Patricia Wiaters, Council of Europe Publishing, mart 2010.

Nacionalne manjine, uključujući Rome

Sud se uzdržao od davanja sopstvene definicije šta je to što određuje nacionalnu manjinu. Umesto toga, čini se da daje primat jednom od svojstava svake manjinske grupe, a to je njen „etnički“ identitet. On pojedincima pripadnicima manjinske grupe pruža posrednu zaštitu pozivanjem na načelo poštovanja demokratskog pluralizma i odredbe Konvencije koje zabranjuju diskriminaciju. Sud je takođe prepoznao etnički identitet kao bitan element identiteta pojedinca, i priznao je pravo osoba koje pripadaju manjinama da osnivaju udruženja u cilju promocije svoje kulture i razvoja svesti pripadnosti manjskoj zajednici.

Sud je takođe prepoznao posebnu ranjivost Roma, i u sudskoj praksi je učestalo prihvatao žalbe Roma u najrazličitijim oblastima. Sud je potvrdio da su države obavezne da istraže i procesuiraju osobe koje počinje nasilje nad Romima, bez obzira da li je reč o privatnim licima ili državnim službenicima, kao i da odvajanje romske dece (u škole za decu ometene u razvoju u škole izdvojene od redovnih škola ili u posebne razrede u redovnim školama) predstavlja diskriminaciju.

Verske manjine

Zaštita verskih manjina podrazumeva uglavnom ista prava kao kada je reč o zaštiti nacionalnih manjina i Roma. Međutim, pitanje koje ima posebnu težinu odnosi se na ispoljavanje verskih ubeđenja. Uz već pomenuto sporno pitanja odevanja u skladu sa verskim ubeđenjima, veoma osporavano je bilo i izlaganje verskih simbola u učionicama državnih škola.⁵⁰

U predmetima koji se bave osudom podsticanja mržnje prema muslimanskim zajednicama i imigrantima, Sud je prepoznao široko polje za slobodnu procenu države da li postoji potreba za mešanje u ličnu slobodu izražavanja pojedinca, s obzirom na raznovrsnost problema sa kojima se suočavaju u sklopu svojih politika prema zajednicama imigrantkog porekla i potrebe da održe javni red i mir. U drugim presudama, Sud je neizostavno zahtevao da se političari, u javnom govoru, uzdržavaju od primedbi koje mogu da podstaknu netrpeljivost.

Izazovi koje donosi imigracija

Većina sudske prakse Suda o „migrantima“ može grubo biti podeljena u dve grupe predmeta. Prva se odnosi na situacije u kojima podnosilac predstavke tvrdi da će ga proterivanje izložiti mučenju ili lošem postupanju. Obično je u pitanju slučaj izbeglica, koje su bezuspešno podnele zahtev za azil, u skladu sa

50 18. marta 2011, u predmetu *Lautsi i ostali protiv Italije*, koji se odnosio na prikazivanje raspeća u učionicama državnih škola u Italiji, Sud je presudio da nije došlo do kršenja Konvencije. Sud je pošao od toga da pitanje verskih simbola u učionicama, u načelu, spada u polje slobodne procene države - posebno s obzirom na to da ne postoji konsenzus Evrope po tom pitanju – pod uslovom da odluke u ovoj oblasti ne vode do nekog oblika indoktrinacije.

konvencijom Ujedinjenih nacija o statusu izbeglica iz 1951. godine (Ženevska konvencija), ili kojima je ukinut status izbeglica. (U ovoj prvoj grupi predmeta, Sud od nedavno veliki značaj pridaje posebnoj ranjivosti podnosilaca zahteva za azil). U drugoj su predmeti koji se odnose na odluke nadležnih organa za imigracije da proteraju/uskrate ulazak u zemlju licima koja pokušavaju da ostanu sa/ pridruže se drugim članovima porodice. Pored toga, postoji problem za državanja u pritvoru u iščekivanju proterivanja; kao i problemi koji dotiču privatni život: uskraćivanje obrazovanja za decu prisiljenu da prate roditelje koji su proterani; diskriminacija kada se propisi o imigracijama primenjuju različito za različite grupe; pitanje efikasnosti pravnog leka koji su propisale vlasti kada se radi o slučajevima u kojima podnosioci zahteva za azil tvrde da mogu biti izloženi opasnosti od mučenja i lošeg postupanja, ili kada dolazi do mešanja u život članova njihove porodice. Konačno, tu se pojavljuju i pitanja socijalnih prava „migranata“, mogućnosti da se venčaju ili da njihov brak bude priznat.

Ovaj kratak pregled ilustruje raznovrsnost i složenost tema ljudskih prava koje se javljaju u kontekstu „živeti zajedno“, kao i važnu ulogu koju ima Sud, kao često poslednja linija odbrane za one čija su prava ugrožena, i Komitet ministara Saveta Evrope čija je osnovna uloga da osigura da se države članice povinuju odlukama Suda.

C. Predlog mera

I. Strateške preporuke

1. Od ljudi koji dođu da žive u novoj zemlji, i od njihovih potomaka, ne bi trebalo očekivati da napuste svoju veru, kulturu ili identitet. Ali, kao i svi drugi, oni moraju da poštuju zakone, trebalo bi da nauče jezik koji govori većina njihovih novih suseda i da nastoje da budu korisni društvu u kom žive.
2. S obzirom na to da se od svih rezidenata jedne države očekuje da poštuju njene zakone, uvereni smo da svima, u skladu sa osnovnim načelom demokratije, treba omogućiti da učestvuju u donošenju tih zakona. Sve države bi iz tog razloga trebalo da nastoje da sva prava i obaveze državljana, uključujući i pravo glasa, prošire na što veći broj svojih rezidenata.
3. Podstičemo sve države članice Saveta Evrope, koje to do sada nisu uradile, da donesu savremeni zakon o državljanstvu, takav da se o zahtevu za državljanstvo odlučuje na osnovu građanskih, a ne etničkih merila.
4. Jednom kada se stekne državljanstvo, prava i obaveze koji iz tog statusa proizilaze pripadaju svim državljanima ravnopravno.
5. Kao korak ka tome, trebalo bi dozvoliti svim licima koja nisu državljani, bez obzira na njihovo poreklo, da glasaju na lokalnim izborima u gradu ili okrugu u kom imaju prijavljeno prebivalište (kao što je to omogućeno građanima Evropske unije sa prebivalištem u državi članici koja nije njihova matična).

6. Mi pozivamo evropske lidere, na svim nivoima i u svim oblastima (politika, kultura, mediji, obrazovanje, civilno društvo), da pokažu pravo liderstvo osuđujući ekstremističke, rasističke, ksenofobične i anti-migrantske izjave, kadgod i gdegod na njih naiđu. I zahtevamo da sve kažnjive pretnje nasiljem, na rasnoj, etničkoj, verskoj ili drugoj osnovi, budu sistemski istražene i procesuirane, u skladu sa postojećim domaćim i međunarodnim pravnim sredstvima.
7. Svi građani treba da budu spremni da osude izrečenu uvredu i poprave lažnu predstavu o bilo kojoj grupi, svaki put kada ih uoče. Oni na rukovodećim položajima imaju posebnu odgovornost da to čine, i da u svakoj mogućoj prilici, pruže pravedan i istinit prikaz verovanja, kulture i delovanja drugih grupa. Tu istu odgovornost imaju i oni, koji zbog svoje popularnosti ili profesije kojom se bave, imaju privilegovan pristup medijima i pažnju javnosti.
8. Kako je tekuća politička rasprava u Evropi podstaknuta obmanjujućim informacijama i stereotipima o migracijama, ohrabrujemo države članice Saveta Evrope da pruže građanima Evrope realniju sliku situacije o migrantima, predstave im sadašnje i buduće potrebe Evrope u pogledu migracija, kao i da promovišu politički govor o migracijama i raznolikosti koji je utemeljen na činjenicama.
9. Nadležni organi, policija i sudovi na svim nivoima, u svim državama članicama Saveta Evrope, moraju preduzeti sve što je u njihovoj moći da osiguraju da imigranti (sa ili bez dokumenata), osobe sa imigrantskim poreklom i pripadnici manjina budu zaštićeni, a da oni koji ih izlažu nasilju, zlostavljanju ili izrabljivanju, budu uhapšeni i kažnjeni u skladu sa zakonom. Oni moraju, isto tako, izuzetno da paze da se prema svim delovima društva odnose na isti način, da ne čine niti dozvoljavaju da bilo ko drugi vrši diskriminaciju prema imigrantima ili pripadnicima manjina, u obrazovanju, u zapošljavanju ili u pristupu dobrima, stanovanju, javnim prostorima i objektima, ili službama. U slučajevima kada je takav pristup neopravdano uskraćen na osnovu rase, vere, rodnosti ili seksualne orijentacije, osoba koja je na taj način oštećena mora biti u mogućnosti da bez odlaganja dobije punu nadoknadu, u skladu sa zakonom.
10. Nadležni organi na svim nivoima treba da prepoznaju grupe koje su posebno socio-ekonomski ugrožene (u kojima vlada nesrazmerno visoka nezaposlenost, nizak obrazovni nivo i/ili izrazitno niska primanja po domaćinstvu, neodgovarajući smeštaj) i ulože posebne napore, uz izdvajanje odgovarajućih sredstava, da osposobe pripadnike tih grupa, a posebno decu i mlade, da prevaziđu nepovoljne okolnosti i uživaju istinski jednake mogućnosti kao i ostatak populacije.
11. Podstičemo sve države članice koje to još nisu učinile, da unaprede i primene sopstvene zakone protiv svih oblika diskriminacije u svim oblastima javnog života, uključujući medije. To treba da bude podržano čvrstim mehanizmima, koji su razumljivi široj javnosti i primenjeni od strane državnih organa.

12. S obzirom na to da je položaj Roma širom Evrope stalna sramota za čitav kontinent, i jedno od najistrajnijih kršenja svega što volimo da smatramo „evropskim vrednostima“ i to od strane samih Evropljana, tražimo od evropskih lidera na svim nivoima da kanališu, već uveliko zakasnelo interesovanje za njihove neprilike uvećane nedavnim masovnim vraćanjem Roma iz zapadne u istočnu Evropu, u postupke koji će delotvorno otkloniti njihovu diskriminaciju.
13. Države imaju pravo i obavezu da upravljaju migracijama i vrše kontrolu, ali ljudi kojima je uskraćeno pravo da uđu u zemlju ili u njoj ostanu nisu pritom lišeni svojih osnovnih ljudskih prava. Stoga pozivamo sve Evropljanke da se prema licima koja traže azil i migrantima koji dolaze u Evropu odnose pravedno i humano.
14. Oni koje naknadno proteruju iz mesta dolaska moraju biti voljni da daju svoj pun doprinos tim nastojanjima. To iziskuje solidarnost i podelu odgovornosti između država članica Evropske unije i Saveta Evrope.
15. Pozivamo sve države članice Evropske unije i Saveta Evrope da deluju u pravcu sveobuhvatne, dosledne i transparentne imigracione politike, budući da nepostojanje takve politike stvara goruće probleme, koje treba brzo rešavati, što često biva prepušteno lokalnom nivou.
16. Preporučujemo da se sporovi na svim političkim nivoima, a posebno lokalnom, rešavaju posredovanjem i pozivamo nadležne organe da osiguraju da odgovarajući broj ljudi bude obučen za preuzimanje te dužnosti.
17. Pozivamo sve narode Evrope da u znak solidarnosti pruže ruku onima, u raznim delovima sveta, a posebno svojim susedima na Bliskom istoku i u Severnoj Africi, koji u ovom trenutku hrabro ispoljavaju privrženost univerzalnim vrednostima slobode i demokratije. Posebno pozdravljamo hrabrost i mudrost onih koji se bore za slobodu bez primene nasilja, čak i kada su izloženi pretnjama užasnim nasiljem od strane onih koji im tu slobodu uskraćuju. Dakle, podstičemo vodeće evropske institucije (Savet Evrope, Evropsku uniju, Organizaciju za evropsku bezbednost i saradnju) da razviju opsežne strategije prema zemljama južnog i istočnog Mediterana, Bliskog istoka i centralne Azije i omoguće im da, na svoj zahtev i kad budu spremne za to, iskoriste evropsko iskustvo i stručnost u izgradnji društva zasnovanog na vladavini prava, demokratiji i ljudskim pravima, posebno kroz učešće u evropskim institucijama i sporazumima sa odgovarajućim statusom. Takva strategija mora istovremeno dozvoliti evropljanima da koriste iskustvo i mudrost svojih suseda, i da više cene istorijsko i kulturno nasleđe koje su u Evropu sa sobom doneli oni koji su se tu nastanili u prethodnom periodu.

II. Specifične preporuke

Iako je ovaj izveštaj sačinjen po zahtevu Saveta Evrope, mi smo pozvani da ponudimo „objašnjenje novog koncepta „živeti zajedno“, koji bi mogao biti predložen građanima evropskih društava. Mi nalazimo da to nije, niti može

biti uputstvo koje će primeniti neka od evropskih institucija, već mora biti zajedničko nastojanje svih Evropljana, sprovedeno kako posredstvom izabranih predstavnika na svim nivoima, tako i kroz dobrovoljne aktivnosti pojedinaca ili udruženja. Shodno tome, mi se sa ovim preporukama ne obraćamo samo Savetu Evrope nego svim državama članicama, njihovim lokalnim i regionalnim nadležnim organima i civilnom društvu.

Preporuke su grupisane po temama. Neke se izričito odnose na Evropsku uniju. To se može činiti neobičnim za izveštaj koji je sačinjen za potrebe Saveta Evrope, ali treba imati u vidu da su sve države članice Evropske unije ujedno i članice Saveta Evrope, kao i da je u toku proces kojim će Unija kao takva pristupiti Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima. U brojnim strateškim oblastima koje su obuhvaćene ovim izveštajem, odluke koje donosi Evropska unija utiču ne samo na njene članice nego i na susedne države. Posebno u domenu politika koje se bave migracijom i azilom, od velike je važnosti da Evropska unija preuzme vodeću ulogu, ali da istovremeno uzme u obzir stavove i interese ostalih država članica Saveta Evrope.

A. Integracija migranata i ljudi migrantskog porekla

18. Podstičemo sve države članice da popune pravne praznine i reše praktične nedostatke i neuspehe u primeni, naročito u pogledu ravnopravnog pristupa stanovanju, zapošljavanju, obrazovanju i zdravlju, u čemu im mogu pomoći zaključci tela Saveta Evrope (posebno Evropskog suda za ljudska prava, Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije i Evropskog komiteta za socijalna prava), u kojima su jasno prepoznati uočeni propusti i praznine. Predlažemo Savetu Evrope da razvije bolje indikatore za merenje uspešnosti integracionih strategija država članica.
19. Predlažemo Evropskoj uniji da u punom obimu iskoristi predstojeće Saopštenje o integracijama Evropske komisije, kao i Evropski samit koji se održava u junu 2011, kako bi državama članicama dala snažnu i otvorenu političku poruku, pozivajući ih da svojim građanima pruže iscrpno, jasno i iskreno objašnjenje sadašnjih i budućih potreba Evrope u pogledu imigranata, kao i da se u potpunosti pridržavaju evropskih i međunarodnih standarda u pogledu integracije migranata, azila i ilegalnih migracija.
20. Pozivamo Evropsku uniju da razvije sveobuhvatnu migracionu politiku s čvrstim ustavnim i zakonskim okvirom, koja će polaziti od uvažavanja i unapređivanja osnovnih prava, na način kako je predloženo Programom i akcionim planom iz Stokholma za period 2010–2014. i Strategijom Evropa 2020; a posebno da:
 - a. nastavi da razvija svoj globalni pristup migracijama pojačavajući saradnju sa državama koje nisu članice Evropske unije;
 - b. podrži migracije u funkciji zadovoljenja potreba tržišta rada država članica Evropske unije;
 - c. nadalje unapređuje integraciju i prava migranata (kao i ljudi skorijeg migrantskog porekla);

- d. uzme u razmatranje položaj maloletnih migranata bez pratnje i po tom pitanju nastavi saradnju sa Savetom Evrope (posebno na temelju Preporuke CM/rec(2007)9 o životnim planovima maloletnih migranata bez pratnje, koju je Komitet ministara uputio državama članicama);
 - e. osnuje Kancelarije za informisanje o evropskim ekonomskim migracijama u odabranim trećim zemljama, pre svega u primorskim zemljama istočnog i južnog Mediterana.
21. Savet Evrope bi trebalo posebnu pažnju da posveti promociji svojih standarda u domenu politike migracija kroz nekoliko instrumenata Evropske unije, a u kontekstu Programa i akcionog plana iz Stokholma za period 2010–2014, koji je među svoje ciljeve uvrstio i razvoj sveobuhvatne politike Evropske unije za borbu protiv diskriminacije, rasizma i ksenofobije, kao i unapređenje ravnopravnosti i društvene integracije.
 22. Pozivamo Razvojnu banku Saveta Evrope da posebno posveti pažnju projektima koji se bave unapređenjem integracije migranata, u svim državama članicama.
 23. Imajući u vidu da se prilikom utvrđivanja standarda migracionih politika polazilo od isticanja prava migranata, dok se manje govorilo o njihovim obavezama, Savet Evrope bi trebalo da u narednim aktivnostima usmerenim na unapređenje tih standarda, razvije norme koje uređuju prava i obaveze, kao i vezu između njih.

B. Državljanstvo i glasačko pravo

24. Podstičemo sve države članice da ohrabre i olakšaju sticanje državljanstva za sve koji imaju prijavljeno stalno prebivalište na njihovoj teritoriji, a da državljanstvo druge države ne smatraju dovoljnim razlogom da odbiju zahtev, ni ozbiljnom preprekom, niti znakom nelojalnosti.
25. Podstičemo sve države članice koje to do sada nisu učinile, da svim licima koja nisu njihovi državljani, a imaju prijavljeno stalno prebivalište na njihovoj teritoriji u skladu sa zakonom, dozvole da glasaju na lokalnim i opštinskim izborima, kako bi ohrabrile njihovo aktivno učešće u javnom životu na lokalnom nivou – kao što je to omogućeno građanima Evropske unije sa prebivalištem u državi članici koja nije njihova matična. To pravo se može proširiti na sve imigrante koji imaju uredno prijavljeno prebivalište za predviđen vremenski period, što bi predstavljalo međukorak ka sticanju državljanstva. Takođe pozivamo države članice koje to još nisu učinile, da potpišu i ratifikuju konvenciju Saveta Evrope o učešću stranaca u javnom životu na lokalnom nivou (konvenciji je do sada pristupilo 13 država članica, dok je ratifikovalo samo 8).
26. Podstičemo Savet Evrope da pruži pomoć državama članicama izradom uporedne studije dejstava različitih zakona o državljanstvu na integraciju imigranata, ljudi sa skorijim migrantskim poreklom i manjina.

C. Azil i humanitarna pitanja

27. Pozivamo Savet Evrope i Evropsku uniju da, blisko sarađujući, razviju i sprovede dosledno i humano uređenje pitanja azila koje će biti primenljivo širom Evrope, da utvrde dugoročne izgleda Evrope u ovoj oblasti i razrade strategije solidarnosti između država i „podele odgovornosti“ između migranata i drugih rezidenata, odnosno državljana, kao i da:
- a. osiguraju da sve strategije država članica po pitanjima migracija i azila budu u potpunosti usklađene sa standardima Saveta Evrope, naročito sa instrumentima zaštite ljudskih prava, pre svega, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i drugim dokumentima koje je doneo Evropski sud za ljudska prava, i da pruže državama članicama jasno uputstvo kako da primene te standarde u praksi i povećaju efikasnost postupaka u slučajevima kada veliki broj podnosilaca zahteva za azil stigne u zemlju ili na isto područje gotovo u isto vreme;
 - b. osiguraju da pravni okvir Evropske unije po pitanju azila, u kontekstu revizije politika azila započete Programom i akcionim planom iz Stokholma, ne izloži opasnosti od strukturnog narušavanja Evropsku konvenciju o ljudskim pravima;
 - c. razmotre nužnost postavljanja novih standarda o uslovima prijema i pritvaranja lica koja traže azil i ilegalnih migranata, uzimajući u obzir, između ostalog, regulativu Dablin 2, relevantne presude Evropskog suda za ljudska prava i aktivnosti koje preduzima Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT);
 - d. razmotre donošenje jedinstvenih pravila o postupanju prema neregularnim imigrantima, ponosiocima zahteva za azil i licima bez državljanstva;
 - e. razmotre osnivanje povereničkog fonda za migracije, slično postojećem povereničkom fondu za ljudska prava Saveta Evrope, koji će se finansirati u najvećoj meri od dobrovoljnih donacija država članica, sa svrhom da obezbedi fleksibilnost njihovog delovanja u oblasti migracija i omogućiti im da brže odgovore na probleme porasta migracija.
28. Posebno podstičemo sve države članice da se uzdržavaju od pritvaranja podnosilaca zahteva za azil i neregularnih imigranata ako nije apsolutno nužno, kao i da razviju i koriste alternative pritvaranju, što može uključivati:
- uslovni otpust uz nadzor socijalne službe;
 - kućni pritvor;
 - radne dozvole;
 - poludnevno zatvaranje (provođenje dela dana u zatvoru);
 - ograničenu slobodu kretanja (samo na mesto boravka);
 - puštanje na slobodu uz kauciju.

29. Ohrabrujemo Savet Evrope da ponudi svoje iskustvo i metode obuke akterima kojima je to najviše potrebno, kao što su pripadnici granične policije, prevashodno kroz pružanje stručnih saveta državama članicama kako da za njih izrade plan ovlašćenja, nadležnosti i procedura, koji će biti delotvorni i u saglasnosti sa ljudskim pravima. U tu svrhu Savet Evrope bi trebalo da sarađuje sa telima Evropske unije poput Evropske kancelarije za podršku azilu sa sedištem na Malti (koju Evropska unija trenutno osnažuje), Agencije Evropske unije Frontex sa sedištem u Varšavi i Visokim komesarom za izbeglice Ujedinjenih nacija.
30. S obzirom na to da parlamentarci imaju pravo da posete zatvorske centre, članovi Parlamentarne skupštine mogli bi da slede primer članova Evropskog parlamenta i skrenu pažnju na često neljudske uslove sa kojima se suočavaju migranti i lica koja traže azil. I dok takve aktivnosti naravno ne bi trebalo da zamene ili dupliraju rad nadležnih državnih monitoring instanci poput ombudsmana ili specijalnih poverenika, one mogu biti koristan mehanizam upozorenja i način na koji Savet Evrope može da utiče na podizanje svesti o potrebi uvođenja postupaka koji će biti brži i humaniji.

D. Obrazovanje, mladi, interkulturni dijalog

31. Podstičemo nastavnike i organe nadležne za obrazovanje u svim državama članicama da razviju „interkulturene kompetencije“ kao polazni element nastavnog programa, i da ih prošire van formalnog na neformalne vidove obrazovanja poput muzeja i drugih institucija kulture, događaja iz oblasti kulture i festivala, i naročito medija. Savet Evrope treba da nastavi rad na sistemskom okviru kako bi podržao predloženi razvoj.
32. Preporučujemo da države članice preduzmu neophodne mere da dodatno olakšaju mobilnost studenata i nastavnog osoblja na svim nivoima u interesu unapređenja interkulturnog učenja, na primer revizijom svojih propisa i politika, posebno po pitanju viza i imigracionih pitanja, socijalnog osiguranja i radnih dozvola za nastavno osoblje (kao i za studente koji bi radom finansirali svoje studije). Savet Evrope bi mogao da razmotri pokretanje posebnog programa mobilnosti za interkulturno učenje, uz izradu normativnog teksta sa odredbama koje bi trebalo da unaprede školsku i akademsku mobilnost u cilju jačanja interkulturnog dijaloga.
33. Pozivamo Savet Evrope da započne pilot projekte o interkulturnom dijalogu sa određenim brojem osnovnih i srednjih škola i visokoškolskih ustanova u državama članicama, i da razmotri mogućnost osnivanja nagrade Saveta Evrope, koja bi se dodeljivala obrazovnim ustanovama za njihova postignuća na ovom polju. Savet Evrope bi pored toga mogao da izda evropski priručnik o prihvatanju različitih gledišta i „viđenja drugog“ u nastavi istorije, istovremeno podstičući nadležne u oblasti obrazovanja u susednim regionima, posebno regionu Mediterana, da primene pristup predstavljanja nastavnih tema iz više perspektiva (u čemu može biti od pomoći Centar sever-jug Saveta Evrope).

34. Ohrabrujemo Savet Evrope da sarađuje sa državama članicama i organizacijama civilnog društva na uvođenju novog programa nazvanog „Omladinski ambasadori za mir“, čiji je cilj podizanje svesti među mladima i u široj javnosti o standardima i instrumentima Saveta Evrope, posebno u post-konfliktnim oblastima. Takođe, podstičemo Savet Evrope da primeni inovativni pristup u obrazovanju razvijen u programu „Omladinskih mirovnih kampova“ na druge vrste nesporazuma u kojima su akteri mladi, recimo na konfliktnu situaciju između mladog Roma i opštinske uprave, ili mladog stanovnika siromašne urbane oblasti i pripadnika službe za sprovođenje zakona.
35. Predlažemo ustanovljavanje redovnog postupka praćenja ili procene razvoja interkulturalnog dijaloga u državama članicama Saveta Evrope (u obliku Evropskog foruma svake treće godine ili Evropskog izveštaja) po ugledu na Belu knjigu o interkulturalnom dijalogu iz 2008. godine. Trebalo bi razmotriti mogućnost „omladinskog“ izdanja Bele knjige za upotrebu u osnovnim i srednjim školama, kao i u omladinskom radu. Nadovezujući se na Komunikaciju o verskoj dimenziji interkulturalnog dijaloga, Savet Evrope i države članice bi trebale da razviju postojanu i prepoznatljivu platformu za unapređenje njihovih odnosa sa visokim predstavnicima crkava i verskih zajednica i nastave saradnju sa Ličnim izaslanikom predsedavajućeg OEBS za promovisanje veće tolerancije i borbe protiv rasizma, ksenofobije i diskriminacije.

E. Mediji

36. Ohrabrujemo novinare i medijske stručnjake da posebnu pažnju posvete tome da ne šire mitove i stereotipe o pripadnicima pojedinih etničkih i verskih grupa, i da osiguraju da se pripadnicima tih grupa pruži šansa da izraze svoje viđenje i svoju verziju priče. Imajući to na umu, pozivamo Savet Evrope da organizuje redovne susrete u kojima će učestvovati vodeće evropske medijske mreže, sa ciljem napretka u primeni preporuka Saveta Evrope koje se odnose na obuku, etička i produkcijska pitanja, zatim da sakupi i distribuira pregled uspešnih inicijativa koje su bile preduzete na nacionalnim nivoima u funkciji borbe protiv diskriminacije u medijima, kao i da osigura etičnu medijsku pokrivenost pitanja koja se odnose na manjine i unapredi njihov pristup medijima.
37. Pozivamo sve države članice da medijsku pismenost uključe u obavezan deo nastavnog programa, i da upozore decu i mlade na izražavanje koje je motivisano rasnim, ksenofobičnim i antisemitskim predrasudama, a na koje mogu naići na internetu. Države članice bi takođe trebalo da osiguraju da pripadnici službi za sprovođenje zakona i tužioci budu obučeni kako da postupaju sa slučajevima slično motivisanog govora mržnje na internetu, kao i da sarađuju sa internet industrijom i upozore je da preuzme aktivniju ulogu u rešavanju ovog pitanja.

38. Podržavamo Savet Evrope da nastavi saradnju sa predstavničkim telima organizacija medija i novinara na razvoju smernica za okončanje diskriminacije na radnom mestu i izgradnju unutrašnje kulture koja aktivno neguje ne-diskriminaciju, posebno u zapošljavanju novinara i spikera.
39. Pozivamo Savet Evrope da osnuje fond za koprodukciju o različitostima u okviru *Eurimages* fonda – kako je već predloženo od strane Parlamentarne skupštine u preporukama 1277(1995) i 1768(2006). Ovaj koprodukcijski fond bi trebalo da pruži podršku filmovima i dokumentarnom programu koji osveteljava dimenziju kulturne raznolikosti današnjih evropskih društava, čime bi upotpunio mere koje države preduzimaju u ovoj oblasti.
40. Pozivamo Savet Evrope, eventualno u partnerstvu sa projektom Mehanizam brzog odziva medija (RRMM), Alijanse civilizacija Ujedinjenih nacija i Kancelarijom za demokratske institucije i ljudska prava Ogranizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS-ODIHR), da podrži stvaranje nezavisne strukture (observatorij ili internet stranicu) koja će se baviti redovnim praćenjem medijskog izveštavanja, kako bi se osiguralo da mediji odgovorno rade svoj posao kada se susretnu sa diskriminacijom, ksenofobijom i netrpeljivošću.

F. Inkluzija Roma

41. Podsećajući sve države članice na njihovu izvornu odgovornost po pitanju strateških mera za unapređenje inkluzije Roma u zapošljavanju, obrazovanju, zdravlju i stanovanju, podstičemo Evropsku uniju da iskoristi svoj novi Okvir za nacionalne strategije za integraciju Roma, kako bi delotvorno rešavala sve oblike kršenja osnovnih prava Roma, uključujući diskriminaciju, izolaciju, govor mržnje, etničko profilisanje i nezakonito uzimanje otisaka prstiju, kao i protivzakonito izbacivanje i proterivanje, istovremeno obustavljajući praksu vraćanja Roma u države u kojima mogu biti izloženi zlostavljanju i ponižavajućem postupanju.
42. Podstičemo Evropsku uniju da iskoristi taj novi okvir i za ukidanje prakse odvajanja romske dece u posebne škole ili razrede, kroz angažovanje Roma kao školskih posrednika i povećavanjem broja romskih nastavnika, kao i da Romima obezbedi jednak pristup ranom obrazovanju dece, stručnom obrazovanju odraslih i programima učenja tokom čitavog života.
43. Takođe, smatramo neophodnim da se novi okvir iskoristi kao instrument osiguranja efikasnog pristupa Roma tržištu rada, tako što će mikro-kreditne linije učiniti dostupnim za romske preduzetnike i radnike koji se samozapošljavaju. Podsećamo države članice Evropske unije i Evropsku komisiju da usvoje mere kojima će unaprediti zapošljavanje Roma u javnoj administraciji.
44. Podsećamo Komitet ministara Saveta Evrope da, prateći zaključke sastanka na najvišem nivou od 20. oktobra 2010. godine, u punoj usklađenosti sa novim okvirom Evropske unije i u partnerstvu sa OSCE-ODIHR, dalje

razvija sveobuhvatnu Evropsku strategiju za socijalnu inkluziju Roma, a posebno da:

- a. objavljuje godišnje izveštaje sa ciljem da ubrza napredak, kao osnovni doprinos Dekadi inkluzije Roma 2005–2015, i pripremi mapu puta kako bi se osiguralo da ovo pitanje zadrži status visokog prioriteta i posle završetka Dekade;
- b. nastavi saradnju sa državama članicama na postavljanju jasnih ciljeva s preciznim rokovima, kako bi se okončalo odvajanje romske dece u školama i uvredljiva praksa tretiranja romske dece kao dece sa mentalnim hendikepom, na osnovu čega se ona upisuju u specijalne škole, suprotno postojećim presudama Evropskog suda za ljudska prava. Države članice bi trebalo da uvedu sadržajan program ranog i predškolskog obrazovanja dece koji će osigurati da višestruko neprivilegovana deca budu spremna za školu, da zajednička okolina za učenje bude mesto gde se romska deca neće suočavati sa diskriminacijom, a nastavnici koji sa njima rade budu odgovarajuće obučeni za različitost;
- c. u ovoj oblasti sprovede komparativnu studiju u Evropi i pripremi odgovarajuće preporuke, moguće u saradnji sa Agencijom Evropske unije za osnovna prava (FRA), s obzirom na to da se manjak podataka o etničkom poreklu interpretira kao dodatno ograničenje za napredak i slabljenje uticaja politika za unapređenje ravnopravnosti i nediskriminacije. Traženi podaci bi trebalo da budu anonimni i da zabeleže nacionalni ili drugi identitet pojedinca samo ako ga on dobrovoljno iskaže;
- d. dalje osnažuje romsko civilno društvo, pomaže Romima da prihvate ulogu aktivnih građana umesto uloge pasivnih korisnika pomoći, prvenstveno kroz akcije podrške registrovanju birača koje se sprovode širom Evrope i programe građanskog obrazovanja koji unapređuju aktivno društveno učešće među pripadnicima romske zajednice.

G. Podrška aktivnostima na lokalnom i regionalnom nivou

45. Imajući u vidu da su evropski gradovi centri usaglašavanja različitosti i sloboda, podsećamo sve države članice da širom zemlje uspostave programe obuke za državne službenike i zaposlene u lokalnim i regionalnim socijalnim službama koji dolaze u kontakt sa migrantima i ljudima migrantskog porekla.
46. Pozivamo sve države članice da unaprede okvir za međuopštinsku i međuregionalnu saradnju, podstičući saradnju između evropskih i neevropskih opština i regiona, posebno onih na obalama južnog i istočnog Mediterana, s obzirom da polazni okvir za prekograničnu saradnju, koji se zasniva na Evropskoj okvirnoj konvenciji o prekograničnoj saradnji između teritorijalnih zajednica i vlasti iz 1980. godine i pratećim protokolima, već postoji i treba dalje da se unapređuje.

47. Pozivamo Savet Evrope da nastavi da razvija svoj projekat „Interkulturni gradovi“ i da posebno podrži stvaranje nacionalnih mreža interkulturnih gradova sa ciljem da se model u najvećoj meri prilagodi posebnim okolnostima, kao i da omogući proširenje projekta „Interkulturni gradovi“ van granica Evrope, uz podršku Centra sever-jug Saveta Evrope.
48. Pozivamo Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope da sarađuje sa Komitetom regiona Evropske unije i drugim evropskim mrežama lokalnih i regionalnih vlasti (uključujući mrežu interkulturnih gradova) na:
 - a. uspostavljanju trajnog mehanizma za praćenje znakova diskriminacije, rasizma i ksenofobije na lokalnom novou;
 - b. stvaranju pravne i finansijske osnove za institucionalizaciju lokalnih antidiskriminacionih kancelarija u oblastima sa visokom stopom imigracija. Nacionalno zakonodavstvo treba da pripremi niz polaznih standarda za delovanje tih kancelarija.

H. Politički ekstremizam, rasizam, ksenofobija i anti-migrantski javni govor

49. Podstičemo sve političke lidere da, u nastojanju da uverljivo odgovore na stvarnu i opravdanu zabrinutost javnosti zbog prekomerne ili neregularne imigracije, pruže otpor porastu popularnosti ksenofobičnih i rasističkih stranaka i strogo vode računa da ne traže političku prednost podstičući ili igrajući se sa nespokojsvom javnosti koje je vezano za migrante i pripadnike manjina. Imajući to na umu, pozivamo Parlamentarnu skupštinu Saveta Evrope da nastavi da promovise više etičke standarde u političkom delovanju po pitanjima koja se odnose na rasu, etničko poreklo i verska opredeljenja, oslanjajući se na Povelju evropskih političkih stranaka za nerasističko društvo, koju su 2003. godine potpisali predsednici Parlamentarne skupštine i Evropskog parlamenta.
50. Pozivamo Parlamentarnu skupštinu Saveta Evrope da imenuje izvestioca za politički ekstremizam i organizuje godišnji forum o ekstremizmu – koji bi mogao da nosi naziv Kolokvijum Stiga Larsona (*Stieg Larsson colloquium*).

I. Saradnja sa susedima

51. Podstičemo Komitet ministara da ponudi poseban status u Savetu Evrope – viši od statusa posmatrača – primorskim državama južnog i istočnog Mediterana i Centralne Azije koje takav status zatraže i izraze spremnost da se pridržavaju Evropske konvencije o ljudskim pravima.
52. Države saglasne sa tim statusom, treba da budu podstaknute da postanu punopravne članice pojedinačnih tela Saveta Evrope, poput Centra sever-jug ili Evropske komisije za demokratiju putem prava, poznatije pod nazivom Venecijanska komisija, kao i da budu pozvane u punopravno članstvo Foruma za budućnost demokratije Saveta Evrope, i da učestvuju u osnivanju i upravljanju školom političkih studija.

53. Sve aktivnosti koje zajednički sprovode Savet Evrope i susedne države koje uživaju novi status – uključujući one navedene u prethodnom pasusu – treba da budu grupisane i zajednički koordinisane kao „susedska pomoć“, podržana od strane fonda u koji će članice uplaćivati sredstva na dobrovoljnoj osnovi.
54. Savet Evrope bi trebalo da se približi Ligi arapskih država i ponudi partnerstvo, u okviru kog bi dve organizacije mogle da rade zajedno kako bi u arapskim zemljama obezbedile potpuniju primenu postojećih instrumenata zaštite ljudskih prava.

J. Sprovođenje naših predloga

55. Pozivamo generalnog sekretara Saveta Evrope da imenuje Visokog specijalnog predstavnika koji će biti ovlašćen da upozna političke lidere sa sadržajem ovog izveštaja i da prati njegovo sprovođenje, uz pomoć tima zaduženog da osigura doslednost u primeni preporuka ovog izveštaja u okviru organizacije Saveta Evrope.
56. Predlažemo Komitetu ministara Saveta Evrope da sastavi akcioni plan koji se odnosi na najvažnije preporuke iz ovog izveštaja, a koji bi trebalo da bude ponuđen za usvajanje na sastanku Komiteta ministara na najvišem nivou, u bliskoj budućnosti.
57. Pozivamo Savet Evrope da pripremi pravila dobre prakse „živeti zajedno u različitosti i slobodi u Evropi“, zasnovan na preporukama iz ovog izveštaja, kao i na postojećim pravnim standardima Saveta Evrope i ostalim srodnim tekstovima poput Bele knjige o interkulturnom dijalogu usvojene 2008. godine.
58. Predlažemo generalnom sekretaru da ponudi Komitetu ministara da se pojednostavi i osavremeni mehanizam Saveta Evrope, tako da objavljuje manji broj izveštaja, ali da oni budu mnogo konkretniji i da se lakše čitaju, što će ostvariti veći uticaj na stavove javnosti i donosiocima odluka u državama članicama.
59. Pozivamo vlade Poljske i Ukrajine, koje će predsedavati Evropskom unijom, odnosno Komitetom ministara Saveta Evrope krajem leta i početkom jeseni 2011. godine, da sazovu zajednički sastanak, na najvišem nivou Saveta Evrope i Evropske unije, u okviru kog bi države članice obe organizacije trebalo da razmotre pitanja kojima se bavio ovaj izveštaj i usaglase zajedničku strategiju za delovanje u oblastima raznolikosti i ljudskih prava.

Prilog 1: Mandat članova Grupe

1. Studija

Biti građanin Evrope znači pripadati društvu koje se temelji na punom poštovanju prava svakog pojedinca – čiji su garant demokratski izabrane vlade, a zaštitnik nepristrasno i nezavisno sudstvo –koje počiva na toleranciji, uzajamnom poštovanju i prihvatnju različitosti. Istovremeno, to znači i pristajati na izvesne obaveze prema drugim licima,povinovati se pravilima demokratije i doprinositi razvoju pravednog i skladnog društva.

Ovaj „Evropski model“ je danas ugrožen usled ponovnog jačanja netolerancije i diskriminacije. Tokom proteklih nekoliko godina sve države članice Saveta Evrope bile su pogođene pogoršanjem društvenih odnosa, radikalizacijom i rastućim razmimoilaženjem između društvenih grupa u okviru svojih zajednica. Takav zabrinjavajući razvoj događaja podriva jedinstvo evropskih zajednica i može ugroziti demokratsko uređenje Evrope.

Savet Evrope, kao čuvar Evropske konvencije o ljudskim pravima, ima obavezu da, u saradnji sa drugim međunarodnim partnerima, stane u odbranu ljudskih prava, vrednosti demokratije i vladavine prava, što su osnovni preduslovi za bezbednost i stabilnost u Evropi. Ovladavanje veštinom kako „živeti zajedno“ vodeće je uporište ideje „meke bezbednosti“. Skladan suživot svih članova društva najbolji je garant njegove stabilnosti i prosperiteta.

Sa namerom da pruže podršku Savetu Evrope u rešavanju ovih izazova, generalni sekretar i Turska, kao buduća predsedavajuća Komitetom ministara, predložili su na Sastanku ministara u maju 2010. godine da se formira „Grupa uglednih ličnosti“ koja bi pripremila izveštaj, kao polaznu osnovu za očekivane buduće aktivnosti Saveta Evrope. Prema predlogu zadaci ove Grupe obuhvaju sledeće:

1. procenu koliko su ozbiljne pretnje koje ugrožavaju vrednosti Saveta Evrope, a koje su nastupile sa porastom netrpeljivosti i širenjem „komunitarističkih“ načela;
2. utvrđivanje izvora tih pojava (ideoloških, moralnih, verskih, ekonomskih, društvenih, kulturnih i drugih);
3. definisanje novog koncepta „živeti zajedno“, koji bi mogao da bude predložen građanima evropskih društava.

2. Članovi Grupe

Grupa okuplja devet uglednih ličnosti koje imaju značajno iskustvo i naročito interesovanje za ovu temu. Članstvo u Grupi odslikava, koliko je to moguće,

uravnoteženu geografsku raspodelu, ravnopravnu zastupljenost muškaraca i žena, kao i raznolikost u pogledu stručnog obrazovanja i prethodnog iskustva. Nacrt izveštaja će pripremiti izvestilac.

Članovi grupe:

1. Joška Fišer (*Joschka Fischer*) (Nemačka, predsedavajući)
2. Ema Bonino (*Emma Bonino*) (Italija)
3. Timoti Gerton Eš (*Timothy Garton Ash*) (Velika Britanija)
4. Martin Hirš (*Martin Hirsch*) (Francuska)
5. Danuta Hibner (*Danuta Hübner*) (Poljska)
6. Ajša Kadioglu (*Ayşe Kadioğlu*) (Turska)
7. Sonja Liht (*Sonja Licht*) (Srbija)
8. Vladimir Lukin (*Vladimir Lukin*) (Ruska Federacija)
9. Havijer Solana (*Javier Solana*) (Španija)

Izvestilac je Edvard Mortimer (*Edward Mortimer*) (Velika Britanija).

Metodologija

Sekretarijat Saveta Evrope (Direktorat za razvoj strategija) imenovan je da pruži operativnu pomoć i podršku Grupi uglednih ličnosti u organizaciji i pripremi sastanaka. Grupa se u periodu od oktobra 2010. do maja 2011. godine sastala šest puta. Operativne troškove za održavanje sastanaka obezbedila je Vlada Turske.

Prilog 2: Sastanci Grupe sa intervjuisanim osobama

Prvi sastanak (Strazbur, 15. oktobar 2010. godine)

- *Gabriella Battaini-Dragoni*, direktorka Generalnog direktorata za obrazovanje, kulturu i nasleđe, omladinu i sport, koordinatorka Interkulturnog dijaloga i Kampanje protiv diskriminacije, Savet Evrope
- *Thomas Hammarberg*, komesar Saveta Evrope za ljudska prava
- *Niels Muiznieks*, predsedavajući Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (*European Commission against Racism and Intolerance – ECRI*)

Drugi sastanak (Budimpešta, 2. decembar 2010. godine)

- *Zoltán Balog*, državni sekretar za socijalnu inkluziju, Mađarska
- *Costel Bercus*, predsedavajući Odbora Fonda za obrazovanje Roma (*Roma Education Fund*)
- *Livia Járóka*, članica Evropskog parlamenta (video poruka)
- *Rob Kushen*, izvršni direktor, Evropski centar za prava Roma (*European Roma Rights Centre*)
- *Osman Balić*, koordinator NVO Liga za dekadu inkluzije Roma 2005–2015, Srbija
- *Istvan Gyarmati*, ambasador, Mađarska
- *Gyorgy Makula*, portparol policije Mađarske, generalni sekretar udruženja FAERLEO (*Fraternal Association of European Roma Law Enforcement Officers*)
- *Katalin Bársony*, direktorka Fondacije Romedia, Mađarska

Treći sastanak (Istanbul, 13. i 14. januar 2011. godine)

- Sastanak sa Vaseljenskim patrijarhom Grčke pravoslavne crkve
- *Ahmet Davutoglu*, ministar spoljnih poslova Turske, predsedavajući Komiteta ministara Saveta Evrope
- *Ayhan Kaya*, Istanbul Bilgi univerzitet
- *Ferhat Kentel*, Istanbul Sehir univerzitet
- *Famile Arslan*, Evropska mreža muslimanskih profesionalaca

Četvrti sastanak (Madrid, 14. i 15. februar 2011. godine)

- *Jorge Sampaio*, visoki predstavnik Ujedinjenih nacija za Alijansu civilizacija (*United Nations Alliance of Civilisations*)
- *Gabriella Battaini-Dragoni*, direktorka Generalnog direktorata za obrazovanje, kulturu i nasleđe, omladinu i sport, koordinatorka Interkulturnog dijaloga i Kampanje protiv diskriminacije, Savet Evrope

- *Mukti Jane Campion*, direktor, *Culture Wise* (Velika Britanija)
- *Joan-Andreu Rocha Scarpetta*, prodekan za žurnalistiku, Abat Oliba CEU univerziteta u Barseloni (Španija)
- *Manuela Mesa*, direktorka CEPAP, *Fundación Cultura de Paz* (Madrid)
- *Catherine Fieschi*, direktorka Counterpoint (Velika Britanija) i *Sabine Selchow*, istraživač, *Program globalnog civilnog društva*, *London School of Economics*

Peti sastanak (Brisel, 17. i 18. mart 2011. godine)

- *Cecilia Malmström*, Evropski komesar za unutrašnje poslove
- *Pierre Mirel*, direktor za Zapadni Balkan, Generalni direktorat za proširenje, Evropska komisija
- *Keith Whitmore*, predsednik Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope
- *Roman Jaborkhel*, Uprava za kulturu, Lublin, Poljska
- *Berend de Vries*, zamenik gradonačelnika, Tilburg, Holandija
- *Nazia Hussain*, direktorka projekta „Kod kuće u Evropi“ Fonda za otvoreno društvo
- *Alard du Bois-Reymond*, direktor, Savezna kancelarija za migracije Švajcarske
- *Vincent Berger*, pravni savetnik, Evropski sud za ljudska prava
- *Ilze Brands Kehris*, direktorka Kancelarije visokog komesara za nacionalne manjine Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS)

Šesti sastanak (priprema nacrtu izveštaja, Salzburg 7. i 8. april 2011. godine)

Prilog 3: Korišćeni izvori*

1. SAVET EVROPE / COUNCIL OF EUROPE / CONSEIL DE L'EUROPE

Konvencije i povelje

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms / Convention de sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés fondamentales, 1950

European Social Charter (revised) / Charte sociale européenne (révisée), 1996

Framework Convention for the Protection of National Minorities / Convention-cadre pour la protection des minorités nationales, 1995

Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level / Convention sur la participation des étrangers à la vie publique au niveau local, 1992

Convention on Cybercrime – Additional protocol concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems / Convention sur la cybercriminalité – Protocole additionnel relatif à l'incrimination d'actes de nature raciste et xénophobe commis par le biais de systèmes informatiques, 2003

Druga usvojena dokumenta i prateći materijali

Komitet ministara / Committee of Ministers / Comité des Ministres

Interaction between migrants and receiving societies / L'interaction entre les migrants et les sociétés d'accueil – Recommendation / Recommandation CM/Rec(2011)1

Validating migrants' skills / La validation des compétences des migrants Recommendation / Recommandation CM/Rec(2011)2

Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education / Charte du Conseil de l'Europe sur l'éducation à la citoyenneté démocratique et l'éducation aux droits de l'homme – Recommendation / Recommandation CM/Rec(2010)7

Education of Roma and Travellers in Europe / L'éducation des Roms et des Gens du voyage en Europe – Recommendation / Recommandation CM/Rec(2009)4

White Paper on Intercultural Dialogue / Livre blanc sur le dialogue interculturel, 2008

* Nazivi dokumenata i pratećeg materijala su na zvaničnim jezicima Saveta Evrope i drugih međunarodnih organizacija – napomena urednika.

Improving access of migrants and persons of immigrant background to employment / L'amélioration de l'accès à l'emploi des migrants et des personnes issues de l'immigration – Recommendation / Recommandation CM/Rec(2008)10

Dimension of religions and non-religious convictions within intercultural education / La dimension des religions et des convictions non religieuses dans l'éducation interculturelle – Recommendation / Recommandation CM/Rec(2008)12

Policies for Roma and/or Travellers in Europe / Les politiques concernant les Roms et/ou les Gens du voyage en Europe – Recommendation / Recommandation CM/Rec(2008)5

Strengthening the integration of children of migrants and of immigrant background / La promotion de l'intégration des enfants de migrants ou issus de l'immigration – Recommendation / Recommandation CM/Rec(2008)4

Life projects for unaccompanied migrant minors / Les projets de vie en faveur des migrants mineurs non accompagnés – Recommendation / Recommandation CM/Rec(2007)9

Parlamentarna skupština / Parliamentary Assembly / Assemblée parlementaire

Minority protection in Europe: best practices and deficiencies in implementation of common standards / Protection des minorités en Europe: bonnes pratiques et lacunes dans l'application des normes communes – Recommendation / Recommandation 1904(2010)

Islam, Islamism and Islamophobia in Europe / L'islam, l'islamisme et l'islamophobie en Europe – Resolution / Résolution 1743 (2010)

Recent rise in national security discourse in Europe: the case of Roma / La montée récente en Europe du discours sécuritaire au niveau national: le cas des Roms – Resolution / Résolution 1760 (2010)

Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity / Discrimination sur la base de l'orientation sexuelle et de l'identité de genre, report/rapport, 2010

Roma asylum seekers in Europe / Les demandeurs d'asile Roms en Europe – Resolution / Résolution 1768 (2010)

Fight against extremism: achievements, deficiencies and failures / Lutte contre l'extrémisme: réalisations, faiblesses et échecs – Resolution / Résolution 1754 (2010)

Combating anti-Semitism in Europe / Combattre l'antisémitisme en Europe – Resolution / Résolution 1563 (2007)

Regularisation programmes for irregular migrants / Programmes de régularisation des migrants en situation irrégulière – Resolution / Résolution 1568 (2007)

Kongres lokalnih i regionalnih vlasti / Congress of Local and Regional Authorities / Congrès des Pouvoirs Locaux et Régionaux

Cultural Integration of Muslim Women in European Cities/ L'intégration culturelle des femmes musulmanes dans les villes européennes – Resolution / Résolution 318(2010)

Intercultural cities / Cités interculturelles – Resolution / Résolution 280 (2009)

Intercultural and inter-religious dialogue: an opportunity for local democracy / L' dialogue interculturel et interreligieux: une chance pour la démocratie locale – Recommendation / Recommandation 245 (2008)

Komesar za ljudska prava / Commissioner for Human Rights / Commissaire aux droits de l'homme

4th Quarterly Activity Report 2010 / 4e rapport trimestriel d'activité 2010

Annual activity reports 2009 and 2010 / Rapports annuels d'activité 2009 et 2010

Criminalisation of Migration in Europe: Human Rights Implications / L' criminalisation des migrations en Europe: quelles incidences pour les droits de l'homme? CommDH/IssuePaper(2010)1

The Human Rights of Irregular Migrants in Europe / Les droits fondamentaux des migrants en situation irrégulière en Europe, CommDH/IssuePaper(2007)1

European Muslims are stigmatised by populist rhetoric / Le discours populiste stigmatise les musulmans européens, Human Rights Comment/Carnet des droits de l'homme, 28 October/octobre 2010

Evropska komisija protiv rasizma i netrpeljivosti / European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) / Commission européenne contre le racisme et l'intolérance (ECRI)

Annual report on ECRI's activities – 2009/Rapport annuel des activités de l'ECRI – année 2009 (2010)

General Policy Recommendations/Recommandations de politique générale

Druge publikacije i internet stranice

Le Conseil de l'Europe et les Roms, 40 ans d'action, Jean-Pierre Liégeois, éditions du Conseil de l'Europe, 2010

Intercultural Dialogue in the Framework of the European Convention on Human Rights Protection, Patricia Wiater, Council of Europe Publishing, 2010

Migrants and their descendants – Guide to policies for the well-being of all in pluralist societies, Council of Europe Publishing, 2010

Living in Diversity – Lesson Plans for Secondary Schools, Council of Europe Publishing, 2010

Institutional accomodation and the citizen: legal and political interaction in a pluralistsociety / Accomodements institutionnels et citoyens: cadres juridiques et politiquespour interagir dans des sociétés plurielles – Trends in Social Cohesion / Tendances dela cohésion sociale n° 21, Council of Europe Publishing, 2009

Manual on hate speech / Manuel sur le discours de haine, 2009

Media & Diversity: The next steps to promote minority access to the Media – Finalreport of the „Speak out against discrimination“ Campaign of the Council of Europe /Media & Diversité: Promouvoir l'accès des minorités aux media – les prochainesétapes – Rapport final de la campagne du Conseil de l'Europe „Dites Non à la Discrimination“, 2009

Handbook on European non-discrimination law / Manuel de droit européen en matièrede non-discrimination, European Court of Human Rights and European UnionAgency for Fundamental Rights, 2011

2. EVROPSKA UNIJA / EUROPEAN UNION/UNION EUROPÉENNE

Project Europe 2030 – Challenges and Opportunities – A report to the European Council by the Reflection Group on the Future of the EU 2030 / Projet pour l'Europeà l'horizon 2030 – Les défis à relever et les chances à saisir – Rapport du Groupe deréflexion au Conseil européen sur l'avenir de l'UE à l'horizon 2030

Handbook on Integration for policy-makers and practitioners / Manuel surl'intégration à l'intention des décideurs politiques et des praticiens – European Commission / Commission européenne, 2010

European Website on Integration / Portail européen sur l'intégration

Discrimination in the EU in 2009/Discrimination dans l'UE en 2009 – SpecialEurobarometer/Eurobaromètre Spécial 317, 2009

Links between migration and discrimination / Liens entre migration et discrimination – European Network of Legal Experts in the non-discrimination field, Olivier deSchutter, European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairsand Equal Opportunities, 2009

Trade union practices on anti-discrimination and diversity / Pratiques syndicales delutte contre la discrimination et pour la promotion de la diversité, Luxemburg,Publications Office of the European Union, 2010

Media Diversity: taking the pulse of diversity in the media / Prendre le pouls de ladiversité dans les médias – European Commission / Commission européenne, 2009

Undocumented Migration: Counting the Uncountable – Data and Trends acrossEurope, a project funded by the European Commission, DG Research, Sixth-Framework Programme (2009), final report

TE-SAT 2010 EU– Terrorism situation and trend report, EUROPOL, 2010

Agencija Evropske unije za osnovna prava / European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) / Agence des droits fondamentaux de l'Union européenne (FRA)

Multiple Discrimination; EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey, 2010

Rights Awareness and Equality Bodies. Strengthening the fundamental rights architecture in the EU III; EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey, 2010

Anti-Semitism, Summary overview of the situation in the European Union 2001–2008, 2009

Data Focus Report: Muslims, EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey, 2009

3. DRUGE MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE / OTHER INTERNATIONAL ORGANISATIONS / AUTRES ORGANISATIONS INTERNATIONALES

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) – Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses – 2009 Annual Report, 2010

Organization for Security and Co-operation in Europe – High Commissioner on National Minorities – Thematic Recommendations 1996–2008, 2010

Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding, SPMU Publication Series Vol. 9, OSCE 2010

International Organization for Migration (IOM) – World migration report 2010: The future of migration: building capacities for change, 2010

International Organization for Migration – Independent Network of Labour Migration and Integration Experts: Migration, Employment and Labour Market Integration Policies in the European Union, 2000–2009

Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) – International Migration Outlook, 2010

Intolerance and Discrimination against Christians: Focusing on Exclusion, Marginalization and Denial of Rights, Report of OSCE/ODIHR Roundtable, 2009

United Nations Alliance of Civilizations, Report of the High-level Group / Nations Unies, Alliance des civilisations, Rapport du Groupe de haut niveau – New York, 2006

Recommendations on Policing in Multi-Ethnic Societies, Office of the High Commissioner on National Minorities, OSCE, 2006

4. OSTALE PUBLIKACIJE/OTHER PUBLICATIONS / AUTRES PUBLICATIONS

State of the World's Minorities and Indigenous People 2010, Minority Rights Group International, 2010

Unfavorable Views of Jews and Muslims on the Increase in Europe, Pew Global Attitudes Project, 2008

Crime Perception and Victimization in Europe: Does Immigration Matter? Centro Studi Economici Antonveneta, 2011

Muslims in Europe: a report on 11 EU Cities, Open Society Foundations, 2010 Combating Racist Crime and Violence: Testimonies and Advocacy Strategies –European Network Against Racism and Northern Ireland Council for Ethnic Minorities (NICEM), 2009

Fitzgerald, J., K. A. Curtis, and C. L. Corliss: „Anxious Publics: Worries over crime and immigration“ in Proceedings of the Annual Meeting of the International Society for Political Psychology, Dublin, Trinity College, 2009

House of Lords, The Economic Impact of Immigration, House of Lords, 2008

Süssmuth R., Structuring immigration, fostering integration, Independent Commission on Migration to Germany, Berlin, 2001

International Network Against Cyber Hate (INACH), Report 2010

Ashutosh Varshney, Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India, Yale University Press, 2002 and 2003

Roma in Italy: briefing to the European Commission, Open Society Foundations, 2010

Gianni Betto, „L'immagine dell'immigrato attraverso i media italiani“, 2010

M. J. Campion, „Look Who's Talking“ – Cultural Diversity, Public Service Broadcasting and the National Conversation, Nuffield College Oxford, 2005

A. Altikriti and A. Faliq, Islamophobia and anti-muslim hatred: causes & remedies, Cordoba Foundation, 2010

Članovi grupe:

Joška Fišer (Predsedavajući)

Joseph Martin („Joschka“) Fischer je nemački političar, član Saveza „90/Zeleni“. Bio je ministar inostranih poslova i vicekancelar Nemačke u periodu od 1998. do 2005. godine.

Ema Bonino

Emma Bonino je potpredsednica Senata Republike Italije. Prethodno je bila ministarka za spoljnu trgovinu i evropske poslove. Od 1994. do 1999. godine bila je evropski komesar za humanitarnu pomoć, ribarstvo, zaštitu potrošača, brigu o zdravlju potrošača i bezbednost hrane.

Timoti Gerton Eš

Timothy Garton Ash profesor je Evropskih studija na Univerzitetu u Oksfordu. Autor je devet knjiga iz „istorije sadašnjosti“, koje se bave transformacijom Evrope u proteklih 40 godina. Njegova nedeljna kolumna u dnevnom listu *Guardian* objavljuje se širom kontinenta.

Martin Hirš

Martin Hirsch je bio visoki komesar za aktivnu solidarnost protiv siromaštva i visoki komesar za omladinu u Vladi Francuske. Trenutno je na funkciji predsjednika francuske Agencije za usluge građanima. Bivši je predsjednik dobrotvorne organizacije *Emmaüs France*.

Danuta Hibner

Danuta Hübner je poljska ekonomistkinja, profesorka univerziteta i političarka. Prethodno je bila ministarka za evropska pitanja Poljske, kao i Evropski komesar za regionalne politike. Od 2009. godine članica je Evropskog parlamenta.

Ajša Kadioglu

Ayşe Kadioğlu je profesorka političkih nauka na Sabancı Univerzitetu u Istanbulu. Akademске 2009/10. godine kao gostujući predavač boravila je na Univerzitetu u Oksfordu. Doktorirala je na političkim naukama na Univerzitetu u Bostonu (1990. godine), a magistarsku tezu je odbranila iz međunarodnih odnosa na Univerzitetu u Čikagu (1984. godine).

Sonja Liht

Sonja Licht je međunarodno priznata sociološkinja, politička aktivistkinja i borac za ljudska prava. Bila je članica jugoslovenskog disidentskog pokreta kasnih šezdesetih godina prošlog veka. Dve decenije kasnije jedan je od osnivača više lokalnih i međunarodnih nevladinih organizacija, uključujući i brojne organizacije žena.

Vladimir Lukin

Vladimir Lukin je komesar za ljudska prava Ruske Federacije od 2004. godine i predsednik je Paraolimpijskog komiteta Rusije. Diplomirao je istoriju na Državnom obrazovnom institutu Lenjin u Moskvi. Pored toga, stekao je i univerzitetsko obrazovanje iz prirodnih nauka i radio kao istraživač nekoliko godina.

Havijer Solana

Javier Solana Madariaga španski je fizičar i političar socijalista. Bio je na čelu nekoliko ministarstava (ministar kulture, ministar prosvete i sporta, ministar inostranih poslova) i bivši je generalni sekretar NATO i Saveta ministara Evropske unije. Bio je prvi visoki predstavnik Evropske unije za zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku.

Edvard Mortimer (izvestilac)

Edward Mortimer je britanski književnik i novinar, trenutno je potpredsjednik i šef Programskog odbora *Salzburg Global Seminar*. Od 2001. do 2006. godine bio je direktor za komunikacije u Izvršnoj kancelariji generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Kofi Anana.

Zaposleni u Savetu Evrope koji su učestvovali u pripremi izveštaja

Generalni direktorat za demokratiju i politička pitanja: *Piotr Świtalski* (direktor za strateško planiranje), *Mehdi Remili*, *Rebecca Scaife*, *Jane Wodey*, *Demian Podolskyi*, *Anna Dolgikh*

Direktorat za komunikacije: *Daniel Höltingen* (direktor).

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.85:343.412(4)"20"

343.231.14(4)"20"

342.726:316.344.7(4)"20"

ŽIVETI zajedno : Različitosti i slobode u Evropi 21. veka / Izveštaj
Grupe uglednih ličnosti Saveta Evrope ; [urednik izdanja na srpskom
jeziku Nadia Ćuk ; prevod Helena Hirchenberger]. – Beograd : Savet
Evrope, 2011 (Beograd : Dosije studio). – 86 str. : slike autorâ ; 24 cm

Prevod dela: Living Together. – Članovi grupe: str. 85-86. – Napomene
i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija: str. 78-82.

ISBN 978-86-84437-45-9

а) Права човека – Међународна заштита – Европа – 21в

б) Дискриминација – Спречавање – Европа

COBISS.SR-ID 187844108

www.coe.int